

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

ESKİ TÜRKÇEDE OK/ÖK ENKLİTİĞİ

İsmail İLGIN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

ESKİ TÜRKÇEDE OK/ÖK ENKLİTİĞİ

İsmail İLGIN

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

TEŞEKKÜR

Bu tezi yazmadan önce fikirleriyle, çalışmalarıyla ve karakterleriyle bir bilim insanı ve bir Türkolog olmanın bütün esaslarını bana öğreten Reşit Rahmeti ARAT, Ali Fehmi KARAMANLIOĞLU, Ahmet CAFEROĞLU ve Semih TEZCAN'ı rahmetle anıyorum. Onların geçmişte büyük fedakarlıklarla her şeye rağmen ortaya koydukları eşsiz eserler, bu tezin var olmasını sağlayan yegâne sebeptir.

ok/ök enklitiği hakkında bana çalışma fikri veren, beni yönlendiren ve Eski Uyurca alanında oluşturduğu yazın sayesinde tezime farklı bir bakış açısıyla yaklaşmamı sağlayan Prof. Dr. Ferruh AĞCA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu zorlu tez yazım sürecinde beni her zaman destekleyen, fikirlerime saygı duyup beni yüreklendiren ve kaynak edinimi konusunda bana kütüphanesini ardına kadar açan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Bülent GÜL'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek lisans ders dönemi boyunca akademik gelişimimi sağlayan dersler ve seminerler açan ve şahsımı alandaki uzman bilim insanları ile buluşturan Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsüne, idarî anlamda elinden gelen bütün yardımı ortaya koyan ve adeta bir telefon uzakta olan Hamdi KAPLAN'a teşekkür ederim.

Akademik anlamda ve tezin gelişimi hususunda çok büyük katkılarını gördüğüm Dr. Tevfik Orçun ÖZGÜN ve Dr. Öğr. Üyesi Mikail CENGİZ'e şükranlarımı sunuyorum.

Beni bu günlere getiren ve attığım her adımda yanımda olan sevgili babam Ahmet İlhan ILGIN'a ve annem Fatma ILGIN'a ve de hayatımın orijinal bir rengi olan kardeşim Ömer'e her şey için müteşekkirim.

Son olarak bu akademik yolculuğa başladığım ilk günden beri yanımda olan ve bütün akademik faaliyetlerimi ilgi, merak ve sabırla bekleyen, hayatımdaki en büyük desteğim eşim Nuriye AKYEL ILGIN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

ILGIN, İsmail. *Eski Türkçede ok/ök Enklitiği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Enklitikler, Türklük bilimi çalışmalarında son dönemlerde önem kazanan ve araştırmacıların daha çok çalıştıkları bir konu olmuştur. Çağdaş Türk lehçelerindeki bazı müstakil enklitikler üzerine yapılan birtakım çalışmalar bulunsa da bunların sayısı çok azdır. Tarihî Türk lehçelerindeki bir enklitiğin müstakil olarak bütün ayrıntılarıyla kapsamlı bir şekilde incelendiği bir çalışma mevcut değildir. Bu nedenle *Eski Türkçede ok/ök Enklitiği* başlığı altında hazırlanmış bu tezde Eski Türkçe döneminde yoğun bir kullanıma sahip olan ok/ök enklitiğinin cümle içinde kendinden önce gelen ağırlayıcılar ile kurduğu semantik ve dilbilgisel ilişki incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle yapılan literatür taramasının verileri değerlendirilerek klitik ve enklitik terimleri kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Bu sayede çalışma sağlam bir zemine oturtulmuştur. ok/ök enklitiği hakkında farklı araştırmacıların düşünceleri ve çalışmaları ortaya konulduktan sonra bu parçacığın etimolojik arka planı incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan metin analizi tekniği kullanılmıştır. Bulgular morfolojik ve sentaktik açıdan incelenmiştir. Eski Türkçede varlık gösteren bu yapı, eklemlenme açısından on bir temel örüntüye ayrılabilir: i. ağırlayıcısı belirsiz olanlar, ii. isim olan ağırlayıcılardan sonra, iii. sıfat olan ağırlayıcılardan sonra, iv. zarf olan ağırlayıcılardan sonra, v. yer tamlayıcısı olan ağırlayıcılardan sonra, vi. zamir olan ağırlayıcılardan sonra, vii. sayı olan ağırlayıcılardan sonra, viii. fiilimsi olan ağırlayıcılardan sonra, ix. eylem olan ağırlayıcılardan sonra, x. edat olan ağırlayıcılardan sonra ve xi. leksikalleşmiş yapılar. Oluşturulan bu örüntüler pek çok alt örüntüye de sahiptir.

Kurulan örüntüler ile sanılanın aksine ok/ök enklitiğinin kısıtlı bir işlevi ve anlam çerçevesi bulunmadığı ortaya konulmuştur. Bu yapının ağırlayıcı ile kurduğu ilişkinin onun işlevsel perspektifini ve semantik değerlerini belirlediği ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak Eski Türkçede ok/ök enklitiği, tek bir sözcük türü ve sözcük grubuyla sınırlı şekilde kullanılmamış; aksine söz konusu dönemde yaygın bir kullanım alanına erişmiştir. Bu çalışmanın bize gösterdiği üzere Türkçede enklitik ve ağırlayıcı ilişkisini

inceleyen kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışma Tarihî Türk lehçelerine yönelik yapılmaya çalışılan dilbilimsel yaklaşımlara yeni bir katkıda bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler

Enklitik, ok/ök, Ağırlayıcı, Morfoloji, Sentaks, Semantik, Dilbilgiselleşme, Tarihî Türk Lehçeleri, Eski Türkçe, Tarihsel Dilbilim.

ABSTRACT

ILGIN, İsmail. *The Enclitic of ok/ök in Old Turkic*, Master's Thesis, Ankara, 2020.

Enclitics have been an important topic in Turcology studies in recent years. Recently, researchers have studied this topic more. Although there are some studies on some autocephalous enclitics in Modern Turkic dialects, there are very few of them. There is no study in which autocephalous enclitic in the historical Turkic dialects is examined in detail. For this reason in this study which was prepared under the title of *The Enclitic of ok/ök in Old Turkic*, the semantic and grammatical relationship between the ok/ök enclitic, which has been used extensively in the Old Turkic period, and its hosts in the sentence was examined.

In this study, firstly the data of the literature review is evaluated and the terms of the clitic and the enclitic are explained extensively. In this way, the study is placed on a strong case. The etymological background of this particle was examined after the studies and thoughts of different researchers about the ok/ök enclitic were revealed. Text analysis technique, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. Findings were examined morphologically and syntactically. This structure, which is present in Old Turkic, can be divided into eleven basic patterns in terms of affixation: i. enclitics whose hosts are undetermined, ii. following hosts as a name, iii. following hosts as a adjective, iv. following hosts as a adverb, v. following hosts as a location complement, vi. following hosts as a pronoun, vii. following hosts as a number, viii. following hosts as a verbal, ix. following hosts as a verb, x. following hosts as a preposition and xi. lexicalized structures. These patterns have many sub-patterns.

Contrary to a common idea, it was revealed that the ok/ök enclitic does not have a limited function and meaning limits. It appears that this structure's relationship with the host determines its functional perspective and semantic values. As a result, in Old Turkic, the ok/ök enclitic was not limited to a single word type and phrase; on the contrary, it has reached a widespread usage area in the said period. As this study shows us, comprehensive studies examining the relationship between enclitic and host in Turkic should be done. This study has made a new contribution to the linguistic approaches to the historical Turkic dialects.

Key Words

Enclitic, ok/ök, Host, Morphology, Syntax, Semantics, Grammaticalisation, Historical Turkic Dialects, Old Turkic, Historical Linguistic.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLOLAR DİZİNİ	xvi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	2
ARAŞTIRMANIN KORPUSU	2
ARAŞTIRMANIN İNCELEME YÖNTEMİ	8
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN TEKNİK VE TEORİK YÖNLERİ	9
1.1. KLİTİK VE ENKLİTİK KAVRAMI	9
1.2. TÜRKÇEDE KLİTİKLER İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	11
1.3. Oğ/Ök ENKLİTİĞİ.....	14
1.3.1. Etimolojik Arka Plan	16
1.3.1.1. Altay Dilleri Teorisi.....	16
1.3.1.2. Toharca	18
1.3.2. Oğ/Ök Enklitiği ve Dilbilgiselleşme.....	23
2. BÖLÜM: OĞ/ÖK ENKLİTİĞİ VE AĞIRLAYICI İLİŞKİSİ.....	24

2.1.	AĞIRLAYICISI BELİRSİZ OLANLAR	24
2.2.	İSİM OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA.....	24
2.2.1.	Müstakil İsimlerden Sonra	24
2.2.1.1.	İsim + Yalın Hâl + Oğ/Ök	25
2.2.1.2.	İsim + İlgi Hâli Eki + Oğ/Ök + İsim + (İyelik Eki).....	25
2.2.1.3.	İsim + Yükleme Hâli Eki + Oğ/Ök.....	26
2.2.1.4.	İsim + Vasıta Hâli Eki + Oğ/Ök	27
2.2.1.5.	İsim + İyelik Eki + Oğ/Ök	27
2.2.1.6.	İsim + İyelik Eki + Yükleme Hâli Eki + Oğ/Ök.....	27
2.2.1.7.	İsim + Çokluk Eki + Oğ/Ök.....	28
2.2.1.8.	İsim + Çokluk Eki + İlgi Hâli Eki + Oğ/Ök	28
2.2.1.9.	İsim + Çokluk Eki + Yükleme Hâli Eki + Oğ/Ök	29
2.2.1.10.	İsim + Çokluk Eki + İyelik Eki + Oğ/Ök	29
2.2.2.	Adlaşmış Sıfat + Çokluk Eki + Oğ/Ök	29
2.2.2.1.	+DAKI + Çokluk Eki + Oğ/Ök	30
2.2.2.2.	-mXş + Çokluk Eki + Oğ/Ök.....	30
2.3.	SIFAT OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA.....	31
2.3.1.	Nitelik Sıfatı + Oğ/Ök.....	31
2.3.2.	İşaret Sıfatı + Oğ/Ök	32
2.3.2.1.	Bu/Bo + Oğ/Ök.....	32
2.3.2.2.	Ol + Oğ/Ök	33
2.4.	ZARF OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA.....	33
2.4.1.	Zaman Zarfı + Oğ/Ök	34
2.4.1.1.	Zaman İfade Eden Kelimelerden Hareketle Yapılan Zaman Zarfları	34
2.4.1.2.	Müstakil Zaman Zarfı	35
2.4.1.2.1.	amtı/emdi + Oğ/Ök.....	35
2.4.1.2.2.	amtı-ky-a/amtığıya + Oğ	35
2.4.1.2.3.	antağı-a/antak(a)ya/anta-ky-a + Oğ.....	35
2.4.1.2.4.	-DXk + tA + Oğ/Ök.....	36
2.4.1.2.5.	-mXş + tA + Oğ/Ök.....	36
2.4.1.2.6.	temin/timin/trkin + Ök.....	37
2.4.2.	Durum Zarfı	38

2.4.2.1.	Durum Zarfı (Nitelik Sıfatı) + Oğ/Öğ	38
2.4.2.2.	-U Birle + Öğ	38
2.4.2.3.	-mAğ + tIn + Oğ/Öğ	39
2.4.3.	Miktar Zarfları.....	39
2.4.3.1.	Miktar İfade Eden Kelimelerden Hareketle Yapılan Miktar Zarfı	39
2.4.3.2.	ıdı + Öğ	40
2.4.3.3.	keç + Öğ	40
2.5.	YER TAMLAYICISI OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA	41
2.5.1.	Yönelme Hâli Eki.....	41
2.5.1.1.	İsim + Yönelme Hâli Eki + Oğ/Öğ.....	41
2.5.1.2.	İsim + İyelik Eki + Yönelme Hâli Eki + Oğ/Öğ.....	42
2.5.2.	Bulunma-çıkma Hâli Eki.....	42
2.5.2.1.	İsim + Bulunma-çıkma Hâli Eki + Oğ/Öğ.....	42
2.5.2.2.	İsim + İyelik Eki + Bulunma-çıkma Hâli Eki + Oğ/Öğ.....	43
2.5.2.3.	İşaret Zamiri + Bulunma-çıkma Hâli Eki + Oğ/Öğ	44
2.5.3.	Çıkma Hâli Eki.....	44
2.5.3.1.	İsim + Çıkma Hâli Eki + Oğ/Öğ.....	44
2.6.	ZAMİR OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA	45
2.6.1.	Şahıs Zamirlerinden Sonra.....	45
2.6.1.1.	I. T. Ş. Zamiri: Men + Öğ	45
2.6.1.1.1.	Men + Öğ.....	45
2.6.1.1.2.	Men + Yönelme Hâli Eki + Oğ	46
2.6.1.2.	II. T. Ş. Zamiri: Sen + Öğ.....	46
2.6.1.2.1.	Sen + Öğ.....	46
2.6.1.2.2.	Sen + Yönelme Hâli eki + Oğ	47
2.6.1.2.3.	Sen + Yön Gösterme Hâli Eki + Oğ.....	47
2.6.1.3.	II. Ç. Ş. Zamiri: Siz + Öğ.....	48
2.6.1.3.1.	Siz + Öğ.....	48
2.6.1.3.2.	Siz + İyelik Eki + Yönelme Hâli Eki + Öğ	48
2.6.1.3.3.	Siz + Çokluk Eki + Öğ	48
2.6.1.4.	III. T. Ş. Zamiri: Ol + Oğ.....	49
2.6.1.4.1.	Ol + Oğ.....	49

2.6.1.4.2.	Ol + İlgi Hâli Eki + Oğ.....	50
2.6.1.4.3.	Ol + Yön Gösterme Hâli Eki + Oğ.....	50
2.6.1.5.	III. Ç. Ş. Zamiri: Anlar/Olar + Oğ.....	50
2.6.1.5.1.	Anlar/Olar + Oğ.....	51
2.6.1.5.2.	Anlar/Olar + İlgi Hâli Eki + Oğ.....	51
2.6.2.	İşaret Zamirlerinden Sonra.....	51
2.6.2.1.	Bu/Bo + Oğ.....	51
2.6.2.1.1.	Bu/Bo + Oğ.....	52
2.6.2.1.2.	Bu/Bo + Yükleme Hâli Eki + Oğ.....	52
2.6.2.1.3.	Bu/Bo + Çokluk Eki + Oğ.....	52
2.6.2.1.4.	Bu/Bo + Çokluk Eki + İlgi Hâli Eki + Oğ.....	53
2.6.2.1.5.	Bu/Bo + Çokluk Eki + Yükleme Hâli Eki + Oğ.....	53
2.6.2.2.	Ol + Oğ.....	54
2.6.2.2.1.	Ol + Yükleme Hâli Eki + Oğ.....	54
2.6.2.2.2.	Ol + Bulunma-çıkma Hâli Eki + Oğ.....	54
2.6.2.2.3.	Ol + Çokluk Eki + Yükleme Hâli Eki + Oğ.....	55
2.6.3.	Dönüştülük Zamirlerinden Sonra.....	55
2.6.3.1.	Öz.....	55
2.6.3.1.1.	Öz + Vasıta Hali Eki + Ök.....	55
2.6.3.1.2.	Öz + İyelik Eki + Ök.....	56
2.6.3.1.3.	Öz + İyelik Eki + Çıkma Hâli Eki + Ök.....	56
2.6.3.2.	Kentü.....	56
2.6.3.2.1.	Kentü + Ök.....	56
2.6.3.2.2.	Kentü + Vasıta Hâli Eki + Ök.....	57
2.6.4.	Belgisiz Zamir + Oğ/Ök.....	57
2.6.4.1.	Tükel + Ök.....	57
2.7.	SAYI OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA.....	58
2.7.1.	Sayı + Oğ/Ök.....	58
2.7.1.1.	Bir + Ök.....	58
2.7.1.1.1.	İsim Olarak Kullanım.....	59
2.7.1.1.2.	Sıfat Olarak Kullanım.....	59
2.7.1.1.3.	Zarf Olarak Kullanım.....	60

2.7.1.1.4. Edat Olarak Kullanım.....	60
2.7.1.2. Diğer Sayılar ve Sayı Grupları + Oğ/Ök	61
2.7.2. Sayı + Topluluk Sayı Eki + Oğ/Ök.....	61
2.8. FİİLİMSİ OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA	61
2.8.1. İsim-Fiillerden Sonra	62
2.8.1.1. -mAk + Oğ/Ök.....	62
2.8.1.1.1. -mAk + Oğ/Ök.....	62
2.8.1.1.2. -mAk + Yükleme Hâli Eki + Oğ/Ök	62
2.8.1.1.3. -mAk + İyelik Eki + İlgi Hâli Eki + Oğ/Ök	63
2.8.1.1.4. -mAk + İyelik Eki + Yükleme Hâli Eki + Oğ/Ök.....	63
2.8.1.2. -DAçI + Oğ/Ök	64
2.8.1.3. -(X)gII + Oğ/Ök.....	64
2.8.2. Zarf-Fiillerden Sonra.....	65
2.8.2.1. -(X)p + Oğ/Ök	65
2.8.2.2. -UmAdIn + Oğ/Ök.....	65
2.8.2.3. -U Zarf-Fiili + Oğ/Ök	66
2.9. EYLEM OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA	66
2.9.1. İsim ve İsim Soylu Sözcüklerden Sonra	67
2.9.1.1. İsimlerden Sonra	67
2.9.1.1.1. Koşaçsal Pekiştirme	68
2.9.1.2. Sıfatlardan Sonra.....	69
2.9.1.2.1. Koşaçsal Pekiştirme	69
2.9.1.3. Zarflardan Sonra	69
2.9.1.4. Zamirlerden Sonra	70
2.9.1.4.1. Şahıs Zamirlerinden Sonra	70
2.9.1.4.1.1. Koşaçsal Pekiştirme	70
2.9.1.4.2. İşaret Zamirlerinden Sonra.....	71
2.9.1.4.2.1. Koşaçsal Pekiştirme	71
2.9.1.5. İsim-Fiillerden Sonra	72
2.9.1.5.1. Koşaçsal Pekiştirme	73
2.9.1.6. Edatlardan Sonra.....	73
2.9.2. Çekimli Fiillerden Sonra.....	73

2.9.2.1.	Geniş Zaman Kipi + Oğ/Ök.....	74
2.9.2.2.	Görülen Geçmiş Zaman Kipi + Oğ/Ök.....	74
2.9.2.3.	Gelecek Zaman Kipi (1) + Oğ/Ök	75
2.9.2.4.	Gelecek Zaman Kipi (2) + Oğ/Ök	76
2.9.2.5.	Emir Kipi + Oğ/Ök	76
2.9.2.6.	Dilek-Şart Kipi + Oğ/Ök	77
2.10.	EDAT OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA	77
2.10.1.	ança + Oğ.....	78
2.10.2.	ançada + Oğ.....	78
2.10.3.	ançığ + Oğ	78
2.10.4.	ançulayu + Oğ	79
2.10.5.	andag/antag + Oğ.....	79
2.10.6.	anılayu + Oğ	80
2.10.7.	basa + Oğ.....	80
2.10.8.	bärü + Ök.....	81
2.10.9.	birlän + Ök.....	81
2.10.10.	eyin + Ök	82
2.10.11.	üçün + Ök	82
2.10.12.	inçäk (inçe + Ök).....	82
2.10.13.	kaçan + Oğ.....	83
2.10.14.	+IAyU + Oğ.....	83
2.10.15.	monçulayu/munçulayu + Oğ	84
2.10.16.	montag/mundag + Oğ.....	84
2.10.17.	tağı + Oğ.....	85
2.10.18.	taparu + Oğ	85
2.10.19.	teg/täg + Ök	85
2.10.20.	üze/üzä + Ök.....	86
2.10.21.	yana/yene/yine + Oğ/Ök.....	87
2.10.22.	yime/yime/ymä + Ök	87
2.11.	LEKSİKALLEŞMİŞ YAPILAR.....	88
2.11.1.	birök/birük ve ilgili şekiller	89
2.11.1.1.	birök/birük	89

2.11.1.2.	birökçi.....	90
2.11.1.3.	birükin	91
2.11.1.4.	birükiye.....	91
2.11.1.5.	apam birök	91
2.11.1.6.	kaçan birök	92
2.11.1.7.	neçede birök	93
2.11.1.8.	takı birök.....	93
2.11.1.9.	yime/yme/ymä birök.....	94
2.11.2.	neçök/neçük ve ilgili şekiller.....	94
2.11.2.1.	neçök/neçük.....	94
2.11.2.2.	ķ(a)ltı neçök.....	95
2.11.2.3.	neçökin/näçükin.....	95
2.11.3.	çın-ok.....	96
2.11.4.	nelük	96
SONUÇ		98
KAYNAKÇA.....		102
EK 1. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU		109
EK 2. ORİJİNALLİK RAPORU		111
EK 3. TURNITIN BENZERLİK İNDEKSİ		113
ÖZGEÇMİŞ		114

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. “ko (~ *k’ -)” parçacığının Altay dilleri teorisine mensup dillerdeki durumu.....	18
Tablo 2. Eski Türkçe ve Toharcadaki ilgili parçacıkların ekleşme eğilimleri.....	21
Tablo 3. Türkçe, Moğolca ve Toharcadaki ilgili parçacıkların semantik değerleri.....	22

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
BT	: Batı Türkçesi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ET	: Eski Türkçe
T	: Tunyukuk Yazıtı
TA	: Doğu Toharcası
TB	: Batı Toharcası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
I. T. Ş.	: Birinci Tekil Şahıs
II. T. Ş.	: İkinci Tekil Şahıs
III. T. Ş.	: Üçüncü Tekil Şahıs
II. Ç. Ş.	: İkinci Çoğul Şahıs
III. Ç. Ş.	: Üçüncü Çoğul Şahıs
+	: Kendisinden sonraki ekin isme eklendiğini belirtir.
-	: Kendisinden sonraki ekin fiile eklendiğini belirtir.
()	: Eksik harf olduğunu belirtir.
...	: Hasarlı ya da kayıp olan kısımları belirtir.
///	: Hasarlı ya da kayıp olan kısımları belirtir.
(...)	: Kendisinden önce metnin başladığını veya sonra metnin devam ettiğini belirtir.
[]	: Hasarlı ya da kayıp olup tamamlanan kısımları belirtir.

- < : Kendisinden sonra bir sözcüğün tahlil edileceğini belirtir.
- < > : Eksik yazıldığı düşünülen, tamamlanan kısım olduğunu belirtir.

KORPUSTAKİ KISALTMALAR

- Abhid.** Shōgaito, M. (2008). *Uighur Abhidharma Texts: A Philological Study*. Kyoto: Nakanishi Printing Co., Ltd.
- AH** Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki / Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK Yayınları.
- AKT** Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*, (Halil İbrahim Usta ve Ebülfez Amanoğlu, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- AY** Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk -Giriş, Metin ve Dizin-*. Ankara: TDK Yayınları.
- BahşıÖgdisi** Ölmez, M. (1998). Tibet Buddhizmine Ait Eski Uygurca *Bahşı Ögdisi, Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, (hzl.: Jens Peter Laut ve Mehmet Ölmez) içinde (ss. 261-296). İstanbul: Simurg Yayınları.
- BT I** Hazai, G. ve Zieme, P. (1971). *Berliner Turfantexte I / Das Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meister Fu" Insadi-Sūtra*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT II** Röhrborn, K. (1971). *Berliner Turfantexte II / Eine Uigurische Totenmesse -Text Übersetzung, Kommentar-*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT III** Tezcan, S. (1974). *Berliner Turfantexte III / Das Uigurische Insadi-Sūtra*. Berlin: Akademie-Verlag.

- BT V** Zieme, P. (1975). *Berliner Turfantexte V / Manichäisch-türkische Texte - Texte, Übersetzung, Anmerkungen-*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT VIII** Kara, G. ve Zieme, P. (1977). *Berliner Turfantexte VIII / Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT XIII** Zieme, P. (1985). *Berliner Turfantexte XIII / Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT XXVIII** Yakup, A. (2010). *Berliner Turfantexte XXVIII / Prajñāpāramitā Literature In Old Uyghur*. Turnhout: Brepols Publishers.
- DLT** Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud - Dîvânu Lugâti 't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- ETY** Ölmez, M. (2015). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları (Metin-Çeviri-Sözlük)*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Huast.** Özbay, B. (2014). *Huastuanif: Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: TDK Yayınları.
- KB** Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I Metin*. İstanbul: TDK Yayınları.
- KP** Hamilton, J. R. (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü, (Vedat Köken, Çev.)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kuanşi** Tekin, Ş. (1993). *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlâh)*. Ankara: TDK Yayınları.
- KYRB** Kormuşin, İ., Mozioğlu, E., Alimov, R. ve Yıldırım, F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Maitr.** Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit -Burkancuların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram- (Burkancılığın*

Vaibhāṣika Tarikatine Âit Bir Eserin Uygurcası). Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

- SUK** Yamada, N. (1993). *Sammlung Uigurischer Kontrakte (Herausgegeben von Juten ODA, Peter ZIEME, Hiroshi UMEMURA ve Takao MORIYASU) Band 1-3*. Osaka: Osaka University Press.
- RNKT** Ata, A. (2013). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası). Karahanlı Türkçesi (Giriş – Metin – Notlar – Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- TT II** Bang, W. ve Gabain, A. V. (1929b). *Türkische Turfan-Texte II: Manichaica*, (ss. 411-430). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT III** Bang, W. ve Gabain, A. V. (1930a). *Türkische Turfan-Texte III: Der Große Hymnus auf Mani*, (ss. 183-211). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT IV** Bang, W. ve Gabain, A. V. (1930b). *Türkische Turfan-Texte IV: Ein neues uigurisches Sündenbekenntnis*, (ss. 432-450). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT V** Bang, W. ve Gabain, A. V. (1931). *Türkische Turfan-Texte V: Aus buddhistischen Schriften*, (ss. 323-356). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT VI** Bang, W., Gabain, A. V. ve Rachmati, G. R. (1934). *Türkische Turfan-Texte VI: Das buddhistische Sūtra Säkiz yükmäk*, (ss. 93-192). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT VII** Rachmati, G. R. ve Eberhard, W. (1936). *Türkische Turfan-Texte VII: 42 Texte*, (ss. 3-124). Berlin: Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften.

- U IV-A** Müller, F. W. K. ve Gabain, A. V. (1945). *Çaştani Bey Hikâyesi (Uigurica IV-A)*, (S. Himran, Çev.). İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi.
- U IV-B/C/D** Müller, F. W. K. ve Gabain, A. V. (1946). *Uygurca Üç Hikâye (Uigurica IV-B, C, D)*, (S. Himran, Çev.). İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- UTH** Özyetgin, A. M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Xuan II** Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2002). Die alttürkische Xuanzang-Biographie II (Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi, II), *Splitter aus der Gegend von Turfan / Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*, (hızl.: Mehmet Ölmez ve Simone-Christiane Raschmann) içinde (ss. 199-242). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- YY** Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Fonolojik, morfolojik, semantik ve sentaktik açıdan kendi karakteristiğini ortaya koyabilen ve sözcük ile ek arasında davranış sergileyen bir morfem olan enklitikler ile ilgili son dönemde yapılan çalışmaların büyük bir kısmı belirli bir dönem ele alınarak o dönemde varlık gösteren enklitiklerin saptanması ve işlevlerinin belirlenmesine yöneliktir. Çağdaş Türk lehçelerindeki bazı enklitiklerin müstakil olarak ele alındığı birtakım çalışmalar bulunsa da bunların sayısı çok azdır. Tarihî Türk lehçelerindeki bir enklitiğin müstakil olarak bütün ayrıntılarıyla kapsamlı şekilde incelendiği bir çalışma mevcut değildir. Bu nedenle biz bu çalışmada Tarihî Türk lehçelerini oluşturan dönemlerden birini ve bu dönemde sıklıkla tanıklanan bir enklitiği seçerek çalışmamızın merkezine aldık.

Bu çalışmada genel anlamda Eski Türkçe dönemindeki ok/ök enklitiği ele alınmıştır. Araştırmanın konusunu özel anlamda Eski Türkçe dönemini oluşturan Orhon, Yenisey, Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde sıklıkla tanıklanan ok/ök enklitiğinin kendilerinden sonra geldiği farklı ağırlayıcılarla kurduğu ilişkinin semantik ve dilbilgisel açıdan incelenmesi oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

ok/ök morfo-sentaktik yapısına son dönemlere kadar tek bir perspektiften “pekiştirme edati” şeklinde yaklaşmıştır. Bu durumun sebeplerinden biri de bu yapıya genellikle morfolojik açıdan yaklaşılması ve yapının sentaktik açıdan kapsamlı bir şekilde değerlendirilmemesidir. Türkçenin belirli bir dönemi temel alınarak bu devrin karakteristiklerini başarı ile yansıtan metinler üzerinden art zamanlı morfolojik ve sentaktik incelemelerin yapılması önemlidir. Bu açıdan yaklaşıldığında Eski Türkçe döneminin seçilmesi ok/ök yapısının dönem metinlerindeki sıkça ve farklı varyantlarda kullanımı açısından önemlidir. Aynı zamanda bu devre ait ulaşılacak bulgular ve yapılabilecek saptamalar sayesinde daha sonraki tarihî ve çağdaş dönemlere ait yeni bilgilere ulaşılabilir ve mevcut bilgiler değiştirilebilir.

Bu çalışma ile; Eski Türkçe döneminde ok/ök enklitiğinin geçtiği metinleri tespit etmek, enklitiğin hangi ağırlayıcılarla kullanıldığını belirlemek, bu enklitiğin metin bağlamında hangi amaçlar doğrultusunda kullanıldığını ortaya koymak, enklitiğin parçacık ve metin düzeyinde hangi semantik değerlere ve dilbilgisel işlevlere sahip olduğunu saptamak ve böylece bu enklitiğin cümle içindeki varlık sebebini dilbilgisel anlamda belirlemek, son olarak Türk dilinin herhangi bir döneminde var olan bir enklitiğin bağlı bulunduğu ağırlayıcı gruplarıyla ortaya koyduğu semantik ve dilbilgisel değerlerin ne şekilde değerlendirilip sonuçlarının tasnif edilebileceğini göstermek amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Çalışmada, Eski Türkçe döneminde yer alan *Orhon Abideleri*, *Yenisey Yazıtları*, Uygur Türkçesi ile yazılmış Maniheizm ve Budizm'e ait metinlerin önemli bir kısmıyla dindışı metinlerden Uygur sivil belgeleri ve Karahanlı Türkçesinin önemli dil yadigârları ele alınmaktadır. Eski Türkçe kavramı ile genellikle İslamiyet'ten önce kaleme alınmış olan Türkçe eserler ifade edilir. Türk dilinin ilk yazılı metinlerini kapsayan bu dönem 7. yüzyılda kaleme alınan Çoyr yazıtıyla başlatılır. Bu dönemin başlangıcı hususunda Türklük bilimciler hemfikirlerken Karahanlı Türkçesi döneminin bu devre aidiyeti konusu tartışmalı bir hâl almaktadır. Bu durumun esas sebebi dilbilgisel anlamda kendinden önceki dönemlere kıyasla çok fazla farklılık göstermeyen Karahanlı Türkçesinin, mensubu bulunulan yeni medeniyet dairesinin kendisine armağan ettiği yeni leksikal ögeler sonucunda yeniden vücuda gelmiş olan bir dil görünümüyle düşünülmesidir. Ali Fehmi Karamanoğlu da tartışmalı olan bu hususta fikirlerini *Türk Kültürü* dergisinde “Kutadgu Bilig’in Diline ve Adına Dair” (1970) adlı makalesinde ifade etmiştir. Kendisi genel olarak Eski Türkçe dönemini meydana getiren eserlerden birkaçının Karahanlı Türkçesi metinleri olduğunu belirtmiştir. Biz bu görüşten hareketle çalışmaya Karahanlı dönemine ait önemli dil yadigârlarını da dâhil etmeyi uygun bulduk.

ARAŞTIRMANIN KORPUSU

Çalışmada ele alınan konu Eski Türkçe döneminde ok/ök enklitiğinin farklı ağırlayıcılarla kurduğu semantik ve dilbilgisel ilişkinin incelenmesi olduğu için farklı ağırlayıcıları saptayabilmek amacıyla Orhon Abideleri, Yenisey Yazıtları, Uygur Türkçesi ile yazılmış Maniheizm ve Budizm'e ait metinlerin önemli bir kısmıyla dindışı metinlerden Uygur sivil belgeleri ve Karahanlı Türkçesinin önemli dil yadigârları korpusa dâhil edilmiştir. Korpusun büyük bir çoğunluğunu Budizm çevresinde yazılmış Uygur metinleri oluşturmaktadır. Bunun sebebi bu eserlerin sayıca fazlalığı ve farklı ağırlayıcı-enklitik yapılarını bünyesinde barındırmalarıdır. Çalışmada korpusu oluşturmak amacıyla kırk altı adet metin taranmıştır. Taranan bu metinlerin altı tanesinde çalışmanın konusunu alakadar eden hiçbir lengüistik malzemeye rastlanılmamıştır. İlgili lengüistik malzeme bulunan kırk eserin otuz üç tanesinin sahip olduğu örnekler çalışmada paylaşılmıştır. Bu eserlerin kısaltmaları aşağıda verilmiştir. Geriye kalan yedi eserin sahip olduğu lengüistik malzeme, çalışmada ilgili kategorilerin altında benzer örnekler olduğundan ve çalışmaya ek olarak bir katkıda bulunmadığından dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte kırk altı adet eserin tamamı yapılabilecek başka bir araştırmaya kolaylık sağlamak amacıyla aşağıda paylaşılmıştır.

İlgili Lengüistik Malzeme Bulunan ve Örnekleri Paylaşılan Eserler

- Abhid.** Shōgaito, M. (2008). *Uighur Abhidharma Texts: A Philological Study*. Kyoto: Nakanishi Printing Co., Ltd.
- AH** Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki / Atebetü'l-Hakayik*. Ankara: TDK Yayınları.
- AKT** Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*, (Halil İbrahim Usta ve Ebülfez Amanoğlu, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- AY** Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk -Giriş, Metin ve Dizin-*. Ankara: TDK Yayınları.
- BahşıÖgdisi** Ölmez, M. (1998). *Tibet Buddhizmine Ait Eski Uygurca Bahşı Ögdisi, Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60.*

Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı, (hzl.: Jens Peter Laut ve Mehmet Ölmez) içinde (ss. 261-296). İstanbul: Simurg Yayınları.

- BT I** Hazai, G. ve Zieme, P. (1971). *Berliner Turfantexte I / Das Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meister Fu" Insadi-Sūtra*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT II** Röhrborn, K. (1971). *Berliner Turfantexte II / Eine Uigurische Totenmesse -Text Übersetzung, Kommentar-*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT III** Tezcan, S. (1974). *Berliner Turfantexte III / Das Uigurische Insadi-Sūtra*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT V** Zieme, P. (1975). *Berliner Turfantexte V / Manichäisch-türkische Texte - Texte, Übersetzung, Anmerkungen-*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT VIII** Kara, G. ve Zieme, P. (1977). *Berliner Turfantexte VIII / Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT XIII** Zieme, P. (1985). *Berliner Turfantexte XIII / Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berlin: Akademie-Verlag.
- BT XXVIII** Yakup, A. (2010). *Berliner Turfantexte XXVIII / Prajñāpāramitā Literature In Old Uyghur*. Turnhout: Brepols Publishers.
- DLT** Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud - Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- ETY** Ölmez, M. (2015). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları (Metin-Çeviri-Sözlük)*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Huast.** Özbay, B. (2014). *Huastuanif: Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: TDK Yayınları.

- KB** Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I Metin*. İstanbul: TDK Yayınları.
- KP** Hamilton, J. R. (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Vedat Köken, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Kuanşi** Tekin, Ş. (1993). *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlâh)*. Ankara: TDK Yayınları.
- KYRB** Kormuşin, İ., Mozioglu, E., Alimov, R. ve Yıldırım, F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Maitr.** Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit -Burkancuların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram- (Burkancılığın Vaibhâşika Tarikatine Âit Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- SUK** Yamada, N. (1993). *Sammlung Uigurischer Kontrakte (Herausgegeben von Juten ODA, Peter ZIEME, Hiroshi UMEMURA ve Takao MORIYASU) Band 1-3*. Osaka: Osaka University Press.
- RNKT** Ata, A. (2013). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası). Karahanlı Türkçesi (Giriş – Metin – Notlar – Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- TT II** Bang, W. ve Gabain, A. V. (1929b). *Türkische Turfan-Texte II: Manichaica*, (ss. 411-430). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT III** Bang, W. ve Gabain, A. V. (1930a). *Türkische Turfan-Texte III: Der Große Hymnus auf Mani*, (ss. 183-211). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT IV** Bang, W. ve Gabain, A. V. (1930b). *Türkische Turfan-Texte IV: Ein neues uigurisches Sündenbekenntnis*, (ss. 432-450). Berlin: Verlag

Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.

- TT V** Bang, W. ve Gabain, A. V. (1931). *Türkische Turfan-Texte V: Aus buddhistischen Schriften*, (ss. 323-356). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT VI** Bang, W., Gabain, A. V. ve Rachmati, G. R. (1934). *Türkische Turfan-Texte VI: Das buddhistische Sūtra Säkiz yükmäk*, (ss. 93-192). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- TT VII** Rachmati, G. R. ve Eberhard, W. (1936). *Türkische Turfan-Texte VII: 42 Texte*, (ss. 3-124). Berlin: Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften.
- U IV-A** Müller, F. W. K. ve Gabain, A. V. (1945). *Çaştani Bey Hikâyesi (Uigurica IV-A)*, (S. Himran, Çev.). İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi.
- U IV-B/C/D** Müller, F. W. K. ve Gabain, A. V. (1946). *Uygurca Üç Hikâye (Uigurica IV-B, C, D)*, (S. Himran, Çev.). İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- UTH** Özyetgin, A. M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Xuan II** Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2002). Die alttürkische Xuanzang-Biographie II (Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi, II), *Splitter aus der Gegend von Turfan / Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*, (hızl.: Mehmet Ölmez ve Simone-Christiane Raschmann) içinde (ss. 199-242). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- YY** Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.

İlgili Lengüistik Malzeme Bulunan Ama Örnekleri Paylaşılmayan Eserler

Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Bang, W. ve Gabain, A. V. (1929a). *Türkische Turfan-Texte I: Bruchstücke eines Wahrsagebuches*, (ss. 241-268). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.

Hazai, G. (1975). Fragmente eines uigurischen Blockdruck-Faltbuches, *Altorientalische Forschungen 3* içinde, (ss. 91-108). Berlin: Akademie-Verlag.

Kara, G. ve Zieme, P. (1976). *Berliner Turfantexte VII / Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*. Berlin: Akademie-Verlag.

Kudara, K. ve Zieme, P. (1988). Chinesisch-alttürkische Fragmente des “Schwitzbad-Sūtras”, *Altorientalische Forschungen 15:1* içinde, (ss. 182-191). Berlin: Akademie-Verlag.

Zieme, P. (1969). Ein uigurisches Sündenbekenntnis, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XXII: 1* içinde (ss. 107-121). Budapeşte: Akadémiai Kiadó.

Zieme, P. (1975). Ein uigurischer Ernteseget, *Altorientalische Forschungen 3* içinde, (ss. 109-143). Berlin: Akademie-Verlag.

İlgili Lengüistik Malzeme Bulunmayan Eserler

Bang, W. ve Gabain, A. V. (1928). Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott, *Ungarische Jahrbücher 8* içinde (ss. 246-256). Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Molnár, Á. ve Zieme, P. (1989). Ein weiterer uigurischer Ernteseget, *Altorientalische Forschungen 16:1* içinde, (ss. 140-152). Berlin: Akademie-Verlag.

Oda, J. (1996). Eski Uygurlarda Ög Bitigi Üzerine, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 6, 57-62.

Tekin, T. (2013). *İrk Bitig*. Ankara: TDK Yayınları.

Tuguşeva, L. Y. (1972). Yarlıki Uyğurskih Knyazey iz Rukopisnogo Cobraniya lo İvan SSSR, *Tjurkologiçeskiy Sbornik 1971* içinde (ss. 244-260). Moskva: Akademia Nauk SSSR.

Zieme, P. (1985). Uigurische Sukhavativyuha-Fragmente, *Altorientalische Forschungen 12:1* içinde, (ss. 129-149). Berlin: Akademie-Verlag.

ARAŞTIRMANIN İNCELEME YÖNTEMİ

Eski Türkçe döneminde kullanılan oğ/ök enklitiği tanıklanmadan önce hangi tarihsel metinlerin korpusa dâhil edileceği tespit edilmiş, bu metinlerdeki oğ/ök enklitikleri tarama yöntemiyle belirlenmiştir. Bu enklitiklerden önce gelen ağırlayıcılar ilk olarak ana başlıklar hâlinde gruplandırılmış ve ardından da morfolojik yapılarına göre alt başlıklara ayrılmıştır. Tespit edilen enklitikler, genellikle cümle ve bazen de metin bağlamında tanık gösterilmiştir. Tanık gösterilirken ele alınan metinlerde kullanılan transkripsiyon sistemleri ve araştırmacının metni okuma tercihleri olduğu gibi kabul edilmiş ve bütün bunlara sadık kalınmıştır. Çalışmada tanıklanan enklitiklerin daha kolay fark edilebilmesi ve metnin karışık düzende görülmemesi amacıyla önce enklitiğin tespit edildiği cümle italik yazı biçiminde verilmiştir. Tanıklanan metin ve Türkiye Türkçesine aktarılmış kısım düz yazı şeklinde altta yer alırken incelenen enklitik bu iki kısımda da bold (koyu) yazı tipinde verilmiştir. Ayrıca aktarılan kısımlar tırnak içerisinde. Her bir tanıktaki enklitik gerek tek başına sahip olduğu semantik değer gerekse kendinden önceki ağırlayıcı ve bu ağırlayıcıyı oluşturan morfolojik öğelerle birlikte cümle düzeyinde Türkiye Türkçesine aktarılıp yorumlanmaya çalışılmıştır. Ele alınan örneklerin başka bir araştırmacı tarafından yapılmış aktarımları varsa bunlar çalışmada dikkate alınıp yorumlanmıştır. Aksi durumda ise bu örnekler tarafımızca Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Gerçekleştirilen yorumlama sonucunda söz konusu ağırlayıcı ile enklitiğin meydana getirdiği yeni bir semantik ve dilbilgisel değerın mevcudiyeti sorgulanmış ve bu hususun saptanması durumunda morfolojik bir tahlil gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEKNİK VE TEORİK YÖNLERİ

1.1. KLİTİK VE ENKLİTİK KAVRAMI

Edat teriminin kavramsal kapsayıcılığının geniş olması ve bu alanda çalışan araştırmacıların gramer anlayışlarındaki farklılıklar, bu kavramın herhangi bir tanım ve sınıflandırma amacıyla kullanılırken yer yer muğlaklığa düşülmesine ve kavram karmaşası yaşanılmasına sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı bu çalışmada ok/ök yapısı klitik terimi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu terimin dilbilim literatüründeki yerine bakılacak olduğunda Laurie Bauer, *A Glossary of Morphology* adlı çalışmasında sahip olduğu farklı nitelikler açısından değişik zamanlarda hem bağımsız bir sözcük hem de çekim eki özelliği gösteren unsurlara klitik adının verildiğini söyler. Yapının çekim eki özelliği baskın olduğunda bağımsız sözcük formundan uzaklaştığını ve dilbilgisel özelliklerinin arttığını ifade eder (2004, s. 31).

Jack C. Richards ve Richard Schmidt ise hazırladıkları *Longman Dictionary of Language Teaching & Applied Linguistics* adlı çalışmada klitiği, kendi fonolojik yapısını kendi başına muhafaza edemeyen ve belirleyemeyen dilbilgisel bir şekil anlamıyla tanımlar. Onlara göre bu yapı eşdizimlilik içinde kendine bir yer bulabilmek için kendisinden önce veya sonra gelecek başka bir biçime eklenmeye ihtiyaç duymaktadır (2002, s. 76).

Larry Trask, *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*'te klitiği sözcük ve ek arasında davranış sergileyen bir unsur olarak tanımlar. Ona göre karakteristik olarak aslında klitik, bir kelimenin fonolojik bir şeklidir. Vurgudan yoksun olan bu yapılar cümlede kendinden önce veya sonra konumlanmış olan ve ağırlayıcı¹ adı verilen kelimelere eklenmek zorundadır (1996, ss. 46-47).

¹ İngilizce *ağırlamak*, *barındırmak* ve *ev sahibi* gibi anlamları olan *host* kelimesine Ahmet Bican Ercilasun “ağırlayıcı” karşılığını önermiştir (2008, s. 41). Çalışmamızda biz de bundan sonra ok/ök enklitiğinin eklendiği öğeleri ifade etmek için bu terimi kullanacağız.

David Crystal ise *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*'te şu şekilde bir açıklama getirmektedir. Bir sözcüğe benzeyen; ancak kendi sesletim özelliklerini koruyamayıp ağırlayıcı adını verebileceğimiz komşu kelimeye fonolojik olarak bağlı olan biçimdir. Klitik kelimesi, Grekçe kökenli olup *yatık*, *meyilli*, *eğik* ve *yaslı* anlamlarına gelmektedir (2008, s. 80).

Marcel Erdal, "Clitics in Turkish" adlı makalesinde klitiği, belirli bir veya birkaç anlam taşıyan ve morfolojik bir yapı olmaktan uzak fonolojik bir birimin bağımsız bir kelime olarak varlık göstermesi şeklinde açıklamıştır. Erdal'a göre klitikler fonolojik seviyede ek olarak tanımlanırken morfolojik seviyede kelime olarak ifade edilebilir (2000, s. 41).

Klitik, yapısal olarak proklitik ve enklitik olmak üzere ikiye ayrılır. Proklitik kendinden sonraki ağırlayıcıya fonolojik olarak eklenen klitiklerdir (Trask, 1996, s. 219). Hadumod Bussmann *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* adlı çalışmasında vurgudan yoksun olan proklitiğin, kendinden sonraki kelimeye eklenirken eş zamanlı bir şekilde oluşturduğu bu yeni yapıyı da vurgudan yoksun kıldığını belirtir (1998, s. 948). Enklitik ise kendinden önceki ağırlayıcıya fonolojik olarak eklenen klitiklerdir (Trask, 1996, s. 91). Vurgudan yoksun olan enklitik kendinden önceki vurgulu kelimeye eklenir (Bussmann, 1998, s. 362). Berke Vardar *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* adlı çalışmasında bu yapının eklendiği sözcük ile birlikte bir vurgu birimi haline geldiğini belirtirken kendisi enklitik terimine Türkçe "sonasığınık" karşılığını vermiştir (2007, s. 178). Bununla beraber bu öneri yaygınlık kazanmamıştır.

Klitik, proklitik ve enklitik kavramlarının tanımı yapıldıktan sonra özellikle şu husus karşımıza çıkmaktadır. Müstakil bir sözcük gibi varlık gösteren ancak kendinden önceki ağırlayıcı ile girdiği etkileşim sonucunda fonolojik anlamda bir ek gibi davranan klitiklerin eklerden farkı nedir? Bu sorunun cevabını Erdal, klitikler ile eklerin farkını belirterek şu şekilde açıklamaya çalışır:

1. Ekler, birleşim hususunda yüksek bir seçiciliğe sahiptir. Bundan dolayı ekler, belirli kelime türlerine eklenmektedirler ve genellikle de bu türlerin belirlenmesinde rol oynayarak gramer gruplarını meydana getirirler. Aynı zamanda sözcüklerin cümle içerisindeki sentaktik yerlerini bulmalarında onlara yardım ederler. Klitikler de çeşitli sözcüklere bağlanabilirler; ancak eklerden farklı olarak bu sözcüklerin gramatikal profillerine veya cümledeki görevlerine yaptıkları katkılar eklerle kıyasla biraz daha azdır.

2. Klitikler ile ağırlayıcı arasında sözcükler girebilmesine rağmen ekler ve taban arasında kelime boşluğu bulunmaz.

3. Klitikler, ağırlayıcılarıyla birleşirken ve birleştikten sonra onları değıştirmmezler. Ekler ise tabanlarıyla birleşirken onları değıştirebilirler ancak tabanlar ile ilgili bu husus düzensizlik göstermektedir.
4. Ekler, genellikle sözcük vurgusunu üzerlerinde taşıyabilirken klitiklerde bu husus geçerli değildir.
5. Klitikler, içinde klitik bulunan başka bir öge ile birleşebilirler; ancak ekler bunu gerçekleştiremezler.
6. Klitiklerin çalışmalarda kelime türlerinden biri olarak kabul görebilmesi mümkündür; pek çok teoriye göre ekler için bu kabul edilemez (2000, s. 41).

Erdal, klitikler ile ekleri mukayese ettikten sonra klitikler ile sözcüklerin de benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktadır:

- a. Klitikler, hiçbir sebeple kendi üzerlerine vurguyu almazlar. Ancak kelimelerde bu durum farklıdır. Sözcükler bazen vurgulu bir heceye sahip olabilmekte veya fonetik vurgulama işlevi görmektedirler. Fonolojik kelime gruplarına katılan birçok kelime vurgusunu kaybedebilmektedir; klitikler hiçbir zaman vurgulu olmadığı için bu husus onlar için geçerli değildir.
- b. Klitikler, ağırlayıcılarıyla ve kendi aralarında tam anlamıyla sistemik bir sıralanış ve düzene sahiptir; cümle içerisinde sözcüklerin sıralanış dil konuşurunun sentantik tutum ve keyfiyetine bağlıdır.
- c. Sentaktik bir yapı, ek taşıyan sözcükleri ve klitiklerin kendilerini etkileyebilir; ancak klitik gruplarını etkileyememektedir (2000, ss. 41-42).

1.2. TÜRKÇEDE KLİTİKLER İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Klitik terimini Türk dili hakkında yapılan çalışmalarda ilk kez kullanan araştırmacının Floransalı Filippo Argenti olduğu bilinmektedir. Argenti, Avrupa'da yazılan ilk Türkçe dilbilgisi kitabı kabul edilen *Regola del Parlare Turcho* (1533) (Türkçe Konuşma Kuralları) adlı eserinde *mI*, *ki* ve *dA* gibi vurgusuz edatları enklitik olarak tanımlamıştır (Adamoviç, 2009, s. 109).

Jean Deny (1941) [2012], Martti Räsänen (1957), Lloyd B. Swift (1963), Geoffrey Lewis (1967) ve Jaklin Kornfilt (1997) gibi araştırmacılar Türk dili üzerine yazdıkları gramer ve dilbilim kitaplarında çeşitli şahıs ekleri, ünlemler, soru ve pekiştirme parçacıkları, ek eylemler, birtakım zarf ekleri, olumsuzluk eki, şimdiki zaman eki, şart eki ve *-Dir* bildirim koşacı gibi ögeleri ayrı bir başlık altında incelemişler ve bunları enklitik olarak kabul etmişlerdir.

Türkçede müstakil bir klitik üzerine yapılmış ilk çalışma Fatma Sema Barutçu Özönder'in "Türkçede Enklitik Edatlar Üzerine: çI/çU" (2001) aldı makalesidir². Kendisi bu çalışmada Eski Türkçedeki *ok/ök*, *kök*, *erinç*, *gu/gü*, *mu/mü*, *a/e* gibi unsurların enklitik edat özelliği taşıdıklarını ifade etmiş akabinde de *çI/çU* parçacığını enklitik edat olarak tanımlamıştır.

Nadir Engin Uzun, *Biçimbilim Temel Kavramlar* (2006) adlı çalışmasında klitik kavramını "kaynaşık" ve klitikleşme sürecini de "kaynaşma" olarak değerlendirmektedir. Kendisi kaynaşma ve kaynaşıkları şu şekilde açıklamaktadır:

Sözcüklerin aralıksız dizilmesinin en dikkat çekici sonuçlarından biri, bir sözcüğün bitim noktasında yer alan sesbilgisel öge veya ögelerin, bir sonraki sözcüğün başlangıcında yer alan ögelerle etkileşime girmesidir. Eğer bu benzeşme ve ses yitimleri, sözcüklerden biri veya her ikisinin sözcük olma kimliğini değiştirirse, etkileşim artık biçimbilimsel bir yön almış demektir. Kaynaşma (cliticisation) denilen bu süreçte, dizimde yer alan sözcüklerden biri sesbilgisel tözünde yitimler oluşacak denli değiştirerek kendisinden önce ya da sonra gelen sözcüğe eklenir. Bu yolla biçim değiştirme, sözcüğün âdeta bir ek gibi davranması sonucunu doğurur. Sesbilimsel tözde azaltma yaparak bir başka sözcüğe eklenmiş bu sözcüklere, kaynaşık (clitic) denir (2006, s. 71).

Ahmet Bican Ercilasun'un "La Enklitiği ve Türkçede Bir 'Pekiştirme Enklitiği' Teorisi" (2008) adlı makalesi Türkiye'deki Türklük bilimi literatüründe klitikler üzerine yapılmış en sistematik çalışma olması ve bu alandaki teorik boşluğu doldurmaya çalışması açısından önemlidir. Ercilasun, çalışmasında enklitik terimini günümüz şartlarında kabul ettiğini ifade etmekle beraber bu kavrama "eklenti" şeklinde Türkçe bir karşılık önerir (2008, s. 40). Ercilasun, bu çalışmasında Türkçedeki pekiştirme enklitiklerinden hareketle bir pekiştirme enklitiği teorisi geliştirmiştir. Kendisi bu teoriyi on bir temel özellik üzerine bina etmiştir:

1. Pekiştirme enklitikleri kelime türü ayırt etmez; her türdeki kelimedenden sonra gelebilir.
2. Pekiştirme enklitiklerinin işlevi tek kelimeyle sınırlı değildir; kelime gruplarını ve cümleyi de kapsayabilir.
3. Pekiştirme enklitikleri ek sırası gözetmez; eklerden önce de sonra da gelebilir.
4. Pekiştirme enklitikleri üst üste gelebilir.
5. Pekiştirme enklitikleri +ÇA, +tI eşitlik ekleriyle ve *l*, *n*, *η*, *m* pekiştiricileriyle sıkça bir araya gelebilir.
6. Pekiştirme enklitikleri birbirlerinin yerine kullanılabilirler.
7. Pekiştirme enklitikleri dilin ses özelliklerine uymak zorunda değildir.

² Zeynep Korkmaz'ın "Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme (Intensivum) Edatı Üzerine" (1961) adlı çalışması Barutçu Özönder'inkinden daha eski olmasına rağmen Korkmaz bu çalışmasında *ok/ök* parçacığını bir enklitik olarak değil; bir edat olarak kabul etmiştir.

8. Pekiştirme enklitikleri gramerleşmede rol oynar; ekleşip kalıplaşabilirler ve yeni kelimeler yapabilirler.
9. Pekiştirme enklitikleri, ‘pekiştirme’ yanında ‘rica, istek, yalvarma, acıma, hayret, hitap, soru, bağlama, benzerlik, zaman’ gibi anlam çaraları (nüansları) kazanabilirler.
10. Pekiştirme enklitikleri vurgusuzdurlar.
11. Pekiştirme enklitikleri kullanılmadıkları zaman, anlamdaki küçük farklılık dışında, ‘ağırlayıcı’ dan çoğunlukla, bir şey eksilmez (2008, s. 43).

Türkiye’deki Türklük bilimi literatüründe enklitik kavramının farklı şekillerde adlandırıldığı görülmektedir. Enklitik; “uymaç veya uymaca” (Deny, 2012), “sonasığmık” (Vardar, 1998), “enklitik edat” (Barutçu Özönder, 2001; Nalbant, 2004), “ek-edat” (Üstüner, 2003; Özkan Nalbant, 2007; İpek, 2009a), “kaynaşık” (Uzun, 2006), “eklenti” (Ercilasun, 2008), “biçimce” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011; Demirci, 2013), “enklitik” (Biray, 2013; Baydar, 2012; Demir ve Yılmaz, 2010; Tosun, 2017) gibi farklı terminolojilerle açıklanmaya çalışılır. Bu terimlerden *sonasığmık*, *eklenti*, *uymaç* veya *uymaca* ve *kaynaşık* terimleri literatürde kabul görmemiştir.

Günümüze kadar burada sayamadığımız daha pek çok araştırmacı Türk dilindeki edatlar ve enklitikler ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur³. Son dönem enklitik çalışmalarının tarihî Türk lehçelerine kıyasla çağdaş Türk lehçelerindeki klitikler üzerine yoğunlaştığı görülebilmektedir. Bütün bu çalışmalar bu alanda bir literatürün oluşabilmesi açısından umut vericidir.

³ Barutçu Özönder, F. S. (1995). Türkçede Edat Kavramı. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı I (22-23 Ekim 1993)* içinde (ss.73-74). Ankara: TDK Yayınları.

Biray, N. (2013). Kazak Türkçesinde Enklitikler, *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı* içinde (ss. 259-281). Ankara: Akçağ Yayınları.

Gül, M. (2015). Kutadgu Bilig’de Enklitik Edatları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34/2, 403-416.

İpek, B. (2009a). *Türkçede Pekiştirme Edatları*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ.

İpek, B. (2009b). Divânü Lugâti’t-Türk’te geçen Enklitik Edatları. *Turkish Studies*, 4:3, 1199-1212.

Kaşgarlı, S. M. (2004). Uygur Türkçesinde La Edatı Üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)* içinde (ss. 1731-1736). Ankara: TDK Yayınları.

Koca, S. (2018). *Tarihî Türk Lehçelerinde Klitikler (8-15. Yüzyıl)*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Nalbant, M. V. (2004). Türkçe Enklitik Edatı “LA”. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)* içinde (ss. 2157-2173). Ankara: TDK Yayınları.

Oruç, B. (1994). *Oğuz Grubunda Edatlar*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

Özkan Nalbant, B. (2007). Moğolca-Türkçe Bir Enklitik (Ek-Edat) magat>mAt. *International Journal of Central Asian Studies*, 11:1, 37-51.

Sağır, B. (2015). *Özbek Türkçesinde Enklitikler*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Tosun, İ. (2017). Tuva Türkçesinde “ol” Enklitiği, *Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı* içinde (ss. 312-325). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

1.3. Oğ/Ök ENKLİTİĞİ⁴

Yapılan enklitik tanımlamalarından hareketle ekleşme yolunda ilerleyen ve dilbilgisel bir işlev gören oğ/ök biçimi, kendinden önceki kelimeye fonolojik olarak bağlı olması; ancak yapısal anlamda bir sözcük gibi hareket etmesi sebebiyle enklitik olarak adlandırılabilir.

oğ/ök enklitiği ile ilgili ilk müstakil kapsamlı çalışmalardan biri Zeynep Korkmaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Kendisi “*Türkçede oğ/ök Kuvvetlendirme (Intensivum) Edatı Üzerine*” adlı makalesinde bu enklitiğin tarihî ve çağdaş lehçelerdeki kullanımlarını ve diğer cümle içi unsurlar ile meydana getirdiği birliktelikleri çeşitli örnekler ışığında ortaya koymuştur (1961, ss. 13-29). Korkmaz’ın bu enklitiğe verdiği anlamlar şu şekildedir: “de, dahi, bilhassa, bizzat, yine, sırf, yalnız, ancak, ise, ... gelince, aslâ, hep, daimâ” (1961, s. 14).

Clauson, oğ/ök enklitiğini parçacık olarak tanımlamıştır. Bu yapı eklendiği sözcüğü vurgular. Kişi ve işaret zamirlerine eklenir. Bu parçacık, hemen hemen bütün çağdaş Türk lehçelerinde varlığını devam ettirmektedir. Clauson, enklitiğin ortaya koyduğu anlamları *deiktik* parçacığı (mekân ve zaman atfına dayanan parçacık⁵ / “burası” ve “şu an” kaynaklı işaretçi) temelinde açıklamıştır:

Ben (başkası değil.)

[İşte] tam şu an (daha öncesi veya daha sonrası değil.) (Clauson, 1972, s. 76).

Drevne Tyurkskih Slovar’ adlı eserde oğ/ök enklitiği Clauson’un da yaptığı gibi bir parçacık (*çacmuuça / çastitsi*) olarak kabul edilmiştir. Bu enklitik için doğrulayıcı/olumlayıcı, vurgulayıcı ve ayırıcı/dışlayıcı tanımlamalarında bulunulmuştur.

⁴ Bu kısım, Türk Dil Kurumu tarafından 26-28 Eylül 2019 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı’nda sunulan “Kutadgu Bilig’de ‘oğ/ök’ Enklitiği” adlı bildiriye bir bölüm olarak bulunmaktadır.

⁵ Metinlerde kullanılan *deictic* kelimesi Türkçeye *gösterimsel, işaretsel, merkezci, atfa dayalı* şeklinde çevrilebilir. Gösterime dayalı olan bu kavram, kendine belirli bir zaman ve mekânı temel alır. İkinci kişi için dinlediği konuşmacıya göre şekillenen ‘burası’ kavramı, aynı olayı ikinci şahıstan dinleyen üçüncü şahıs için doğal olarak ‘orası’ kavramına dönüşür. Mekânın gösterime dayalı merkezinin konuşan açısından kaydığı söylenilebilir (Comrie, 2000, s. 14). oğ/ök enklitiği için verilen tanımlamada yapının mekân ve zaman atfına dayanan bir parçacık görevinde kullanılabildiğinin ifade edilmesi önemlidir. Çünkü bu durum, söz konusu yapının yalnızca ‘sıradan’ bir kuvvetlendirme parçacığı olarak kullanılmadığını ve dilbilgisel anlamda farklı bir noktada bulunduğunu ifade etmektedir. oğ/ök enklitiğinin eklendiği kelimenin mekân ve zaman açısından konumunu merkezileştirdiği ifade edilebilir.

Çalışmada *Orhon Abideleri ve Dîvânu Lugâti't-Türk*'ten örnekler sıralanmıştır (Nadelyayev, Nasilov, Tenişev ve Şçerbak, 1969, s. 369, 382).

Räsänen ise oğ/ök yapısını “vurgulayıcı parçacıklar” başlığı altında bir enklitik olarak ele almıştır. Bu ekin Uygurca, Özbekçe, Kazakça, Altayca, Tıvaca, Yakutça ve Çuvaşçadaki kullanımlarını ortaya koymuştur (1957, s. 248). Kendisi bu enklitiğin varsayımsal bir “*ok(a)” şeklinden gelebileceğini belirtmiş ve bu yapıya “ayrıca, yalnızca (tam-şu an-hemen), kendi, pek çok, hatta (bile), yine de (ancak)” anlamlarını vermiştir (1969, s. 359).

Sevortyan, oğ/ök yapısına *Drevne Tyurkskih Slovar*' adlı eserde olduğu gibi parçacık (*çacmuuça / çastitsı*) adını vermiştir. Bu parçacığın kısıtlı bir kullanıma sahip olduğunu ifade etmiştir. Zamirler ve sıfatlarla birleştiğini, zarflar ile de kalıplaşmaya yönelik bir birliktelik oluşturduğunu belirtmiştir. Bu parçacığın ayırıcı (dışlayıcı-tecrit edici) ve deiktik açıdan vurgulayıcı (aynı-tam olarak) görevler üstlendiğini ortaya koymuştur (1974, s. 438).

Gabain, bu yapının varyantlarını “oğ, ök; (nadiren de:) +k, +k” şeklinde ortaya koyarak bu yapıyı “Edatlar ve Edat Benzeri Ekler” başlığı altında incelemiştir. oğ/ök enklitiği kendinden önceki cümle içi unsur veya unsurlarla kalıplaşarak yeni bir morfolojik ve semantik yapı ortaya koyabilir. Bu hususla ilgili şu örnekler sıralanmıştır: *anta oğ* “hemen sonra”; *timin ök* “hemencecik”; *ançulayu oğ* “tam böyle (tam bunun gibi)”; *birök* [*birük* şeklinde gerçekleştirilen okumalar da var] “fakat”; *u – madın oğ* “tam muktedit olmadan (tamamıyla yapamadan, yapacak durumda olmadan)”; *näçük* < *nä + çä* *ök* “tam bunun gibi”, “nasıl?” (2007, s. 105). Kendisi aynı zamanda +oğ enklitiğinin bir kavrama üstünlük anlamı kazandırdığını da belirtmiştir (2007, s. 115).

Talat Tekin de Gabain gibi Eski Türkçede kullanılan oğ/ök yapısını bir pekiştirme edatı⁶ olarak kabul etmiştir. oğ/ök edatı; bir zamirin, bir zarfın ya da bir eylemin anlamını kuvvetlendirir.

Zamir: *bilgäsi çabışı bän ök ärtim* “Onun başdanışmanı ve başkumandanı ben idim”
[Yalnızca bendim; başkası değil] (T 7).

⁶ oğ/ök enklitiğinin edat olarak adlandırılması Türkiye'deki Türklük bilimi literatüründe yaygındır. Şinasi Tekin oğ/ök yapısını, tekit bildiren bir ekleşmiş edat olarak kabul eder (1992, s. 95). Eraslan ise oğ/ök enklitiğini çalışmasında “Kuvvetlendirme ifadesi veren edatlar” başlığı altında incelemiştir (2012, ss. 293-295).

Zarf: *biryā tabgaçıg öñrä kítañıg yırıya oguzug üküş ök ölürti* “Güneyde Çinlileri, doğuda Kıtayları, kuzeyde (de) Oğuzları pek çok öldürdü” (T 7).

Son eylem: *otuz yaşında, äsizim ä, kit(t)im ök* “Otuz yaşında, ne yazık, gittim (işte!)” (Çaa-Höl III 1-2).

Orhon Abidelerinde yaygın olarak oğ/ök kuvvetlendirme edatının ünlü ile biten bir sözcüğe eklendikten ünlüsünü yitirdiği görülmektedir:

bini oguzug ölürtäçi-k tir män “Beni, Oğuz’u mutlak öldürecek tir diyorum” (T 10-11) (Tekin, 2003, ss. 159-160).

Yukarıdaki tanımlamalardan hareketle oğ/ök enklitiğini gösterime dayalı parçacık olarak adlandırmak mümkündür. Bu parçacığın deiktik vurgulayıcılık açısından beş temel görevi bulunmaktadır:

1. Mekânsal ve zamansal işaret: *burası, şurası ve orası; bu an, şu an ve o an.*
2. Doğrulama ve kesinlik: *muhakkak git, kesinlikle önemli.*
3. Vurgulama ve kuvvetlendirme: *bizzat ben yaptım.*
4. Üstünlük: *Tanrım her şeyi yaratmaya yalnızca sen muktedirsin.*
5. Ayırma ve dışlama: *tam olarak bu (başka bir varlık değil), aynı bu (sadece bu varlığa benziyor; başka hiçbir varlığa benzemiyor) ve kesin olarak şu an (daha öncesi veya daha sonrası değil).*

1.3.1. Etimolojik Arka Plan

oğ/ök enklitiği, etimolojik açıdan günümüze kadar bütüncül bir şekilde incelenmemiştir. Bu yapının geçmişe dair izleri iki ana hat üzerinden incelenebilir: Altay dilleri teorisi ve Toharca. Parçacığın Türkçe, Moğolca, Korece, Japonca, Mançu-Tunguz dilleri ve Toharcadaki yansımalarından hareketle birbirlerine yakın dilbilgisel işlevler yüklendiği görülebilir. Yapının menşei hakkında kesin ve tartışmasız bir kanaatte bulunmak mümkün değildir.

1.3.1.1. Altay Dilleri Teorisi

Altay dilleri teorisine göre hipotetik bir “ko (~ *k’-)” parçacığından söz edilebilir. Proto-Türkçede hipotetik bir “*Kö” parçacığı bulunduğu düşünülmektedir. Bu parçacığın çağdaş Türk lehçelerindeki yansımaları şu şekildedir: Salırca “*ku*”, Yeni Uygurcanın güney ağzı “*gu, go*”, Çuvaşça “*ko, kɔv*”. Bu parçacık Eski ve Orta Türkçe

dönemlerinde çok yaygın bir şekilde kullanılan oğ/ök kuvvetlendirme enklitiği ile alakalı olabilir⁷.

Proto-Moğolcada bir “*kü” deiktik parçacığı bulunduğu iddia edilmektedir. Orta Moğolcada bu parçacık “-gu” hâlini almıştır. Batı Moğolcasındaki örnekler *ene ku* ‘tam olarak bu’, *tere ku* ‘tam olarak o’ şeklinde sıralanabilir. Moğolcanın çeşitli lehçelerinde de bu parçacık kullanılmaktadır: Halha Moğolcası *xü*, Ordos lehçesi *kü*, Dagur lehçesi *ke* veya *kē* (Starostin, Dybo ve Mudrak, 2003, s. 709).

Türkçe-Moğolca Sözlükte “kü /XY/hü” madde başı olarak alınmıştır. Genellikle vurgulanan kelime ile bitişik yazılan bu edat, kendisinden bir önceki kelimeyi vurgulamakla görevlidir. Bu edatın Moğolcada farklı kelime gruplarıyla birleşerek kalıplaştığı ve yeni anlamlar meydana getirdiği görülmektedir:

basa kü: da, dahi (vurgulu); yine

eyn kü: böylece, aynı şekilde

ene kü = *enekü*: aynı, çok benzer; verilmiş, önceden

gagça kü = *gagçakü*: sadece

gagça kü tog-a-yi erkimlegkü: yalnız nicelikleri vurgulamak

ter kü: aynı

harin kü: bununla birlikte; tersine (Lessing, 2017, s. 610).

Moğolcada vurgulu bir telaffuzla *kö* şeklinde okunan ve ilgili olduğu sözden sonra gelen *kü* edatı eklendiği ögenin anlamını kuvvetlendirir.

tere kü kümün (Kesinlikle bu adam)

ulağan bağatur kotan-a oçimuı kü (Ben kesinlikle Ulan Bator’a gideceğim.) (Poppe, 2016, s. 231).

Hambis, Moğolcadaki bu yapıyı *gü* şeklinde belirtmiştir. Poppe ve Lessing’ten farklı olarak kendisi bu yapı için parçacık ifadesini kullanmıştır. İlgili olduğu kelimenin hemen ardından eklenen bu parçacık; doğrulayıcı, tasdik edici ve kuvvetlendirici bir

⁷ Bahsi geçen hipotetik “ko (~ *k’-)” parçacığı Altay dillerinde dikkate değer bir kullanım alanına sahip olan *gu/gü* retorik soru enklitiği ile de bağlantılı olabilir. Bu husus, çalışmanın temel problemini teşkil etmediğinden burada tartışılması gerekli görülmemiştir. Bu yapı ile ilgili ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir:

Street, J. C. (1982). The Particle *gü* in the Secret History. *Journal of the American Oriental Society*, 102:4, 619-630.

Erdal, M. (1991). An Altaic Particle *gU* ? ~ !, *Altaica Osloensia. Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference*, Oslo 1989, içinde (ss. 125-139). Oslo.

işlevle kullanılmaktadır. *gü* parçacığı ilgili olduğu kelimelerin semantik değerlerini vurgular ve daha açık bir şekilde ifade eder.

tärä gü (İşte tam olarak bu)

mön gü [edür] (aynı gün; tam o gün) (1945, s. 75).

Proto-Korecede hipotetik bir “*ki” parçacığının olduğu varsayılmaktadır. Bu parçacık, Orta Korece “ki (ki-i)” ve Modern Korecede “ki” şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Parçacık, Moğolcadaki gibi bir deiktik güçte değildir. Korecede yalnızca “bu” ve “o” gibi basit işaret ifadesi görevindedir (Starostin, Dybo ve Mudrak, 2003, s. 709). Ramstedt, Kuzey Tunguzcasının bazı diyalektlerinde “çok, daha çok” gibi pekiştirici bir görevle kullanılan “-ak, -k” parçacıklarının Korecede de “-ok, -uk” şeklinde var olduğunu ortaya koymaktadır (1949, s. 175).

Proto-Japoncadaki hipotetik “*kə-” parçacığı varlığını Eski Japoncada “ko-” (bu) ve Orta Japoncada 1. “ko-” (bu), 2. “ka-” (o) biçimlerinde devam ettirir. Parçacık, Korecede olduğu gibi yalnızca “bu” ve “o” şeklinde basit işaret ifadesi görevinde olup Moğolcadaki gibi bir deiktik güçte değildir (Starostin, Dybo ve Mudrak, 2003, s. 709).

	Türkçe	Moğolca	Korece	Kuzey Tunguzcası	Japonca
ko (~ *k’-)	oğ/ök	kü	ki ~ -ok/-uk	-ak, -k	ko-/ka-
Deiktiklik	+	+	- ~ +(?)	+ (?)	-

Tablo 1. “ko (~ *k’-)” parçacığının Altay dilleri teorisine mensup dillerdeki durumu

Türkçedeki oğ/ök enklitiği ile Moğolcadaki kü parçacığı arasında morfolojik ve semantik açıdan bir benzerlik bulunmaktadır. İki yapının da cümlede deiktik bir işlevle kullanılması dikkate değerdir. Özellikle 2. doğrulama ve kesinlik, 3. vurgulama ve kuvvetlendirme, 5. ayırma ve dışlama işlevleri açısından iki ögede açık bir şekilde semantik benzerlikler bulunmaktadır. kü parçacığının oğ/ök enklitiği gibi kendinden önceki kelime gruplarıyla birleşerek kalıplaştığı, yeni bir morfolojik ve semantik yapı ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak bütün bu bilgiler, oğ/ök enklitiğinin menşeyini belirlemekte yetersiz kalmaktadır.

1.3.1.2. Toharca

Toharca⁸, ölü bir Hint-Avrupa dilidir. Bugünkü Doğu Türkistan tarım havzasında varlık göstermiş olan Tohar dili, Toharca A (Doğu Toharcası: TA) ve Toharca B (Batı Toharcası: TB) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Proto-Toharca döneminin son yüzyılları milattan önce 1. yüzyıla tarihlenmektedir. TB daha çok Kuça'da, TA ise daha çok Turfan ve Karaşahr'da konuşulmuştur. Tohar dili konuşurları, Budizm'in ve bu dinin meydana getirmiş olduğu kültür dairesinin Orta Asya'nın doğusunda yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Miladî 9. yüzyıldan sonra TB konuşurlarının ağırlıklı olarak Türkçeyi kullanmaya başlaması Türkçe - Toharca etkileşimini arttırmış olabilir. Eski Türkçe ve TB arasındaki dinî-ayinsel söz varlığı ve kavram dünyasının ortaklığı, bu durumu kanıtlamaya yardımcı olabilir⁹. Toharcanın 11. yüzyıla doğru yok olduğu düşünülür. Türkçedeki bazı kelimelerin TB kökenli olduğu iddia edilmektedir¹⁰:

TB: *okso* ~ İngilizce: *ox* ~ Türkçe: **öküz*

TB: *kaum* (*kom*) ~ İngilizce: *day, sun* ~ Türkçe: **kün* (Kim, 2009, ss. 1068-1070).

Hamilton, Eski Türkçede kuvvetlendirme ya da üsteleme bildiren bir edat veya isim eki olarak tanımladığı “-oq/-ök; -q/-k” parçacığının Toharca kökenli olabileceğini ifade

⁸ Kaynaklarda bir kavim olarak Toharlar ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte tarihî ve coğrafi anlamda önemli bir bölge olan Toharistan ile Toharca arasında da kesin bir bağ bulunmamaktadır. Toharcanın Toharistan'da konuşulan hâkim dillerden biri olduğu hakkında bilimsel bir kayda ulaşılamamıştır. Bölgenin dönem tarihçileri tarafından çizilen sınırlarının muğlaklığı ve tutarsızlığı bilimsel çalışmaları güçleştirmektedir. Özellikle Eftalitlerden sonra bu bölgede hâkimiyeti sağlayan Batı Köktürk Kağanlığından dolayı Toharca ile Eski Türkçenin bu dönemde yoğun bir etkileşim içine girdiği görüşü oluşmuştur. Bu iddia tartışmaya muhtaçtır. İki dil arasındaki ilişkinin daha da eski tarihlere uzandığı kuvvetle muhtemeldir (Salman, 2012, ss. 214-215; Barthold, 2001, ss. 399-400; Tuğuşeva, 2002, ss. 152-156).

⁹ Eski Uygur Türkçesi ve Toharcada ortak olan Budizm çevresinde yazılmış dinî metinleri her iki dilde de metinlerarası yöntemle mukayese eden çalışmalar bulunmaktadır. Konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için künyeleri şu şekilde sıralanmış çalışmalara bakılabilir:

Gabain, A. V. ve Winter, N. (1958). *Türkische Turfantexte IX. Ein Hymnus an den Vater Mani auf 'Tocharisch' B mit alttürkischer Übersetzung*. Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1956, Nr. 2. Berlin: Akademie.

Wilkens, J., Pinault, G.-J., ve Peyrot, M. (2014). A tocharian B parallel to the legend of kalmāşapāda and sutasoma of the old uyghur *daşakarmapathāvadānamālā*. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 67/1, 1-18.

Pinault, G.-J., Peyrot, M. ve Wilkens, J. (2017). Tocharian B Parallels to the *Supāraḡa-Avadāna* of the Old Uyghur *Daşakarmapathāvadānamālā*. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 70/3, 295-315.

¹⁰ Bu iddia çerçevesinde örnek olarak verilen kelimelerin (özellikle *kün* kelimesinin) menşei Eski Türkçe de olabilir. Söz konusu iddia, ortaya konulacak bir menşe problemini tetiklemekten çok, iki dil arasında alıntı ve verinti sözler olabileceği hakkında merak uyandırması açısından önemlidir.

etmiştir. Kendisi Toharcada da pekiştirme ve ısrar belirtmek için Eski Türkçedeki ile özdeş bir “-k (← ok ?)” eki olabileceğini işaret etmiştir (2011, s. 251).

Hamilton’u bu yönde düşünmeye iten sebeplere bakıldığında söz konusu parçacığın TA ve TB’de var olduğu görülmektedir. TA’da “-(ā)k” biçiminde vurgulayıcı ve pekiştirici bir parçacık olarak varlık göstermektedir. Bu parçacık, kendisinden önce gelen unsurla fonetik açıdan olduğu kadar morfolojik açıdan da uyum gösterme eğilimindedir. TA’da özerklik derecesi düşük olan bu parçacığın ünlü harf ile biten bir sözcükten sonra geldiğinde kendi ünlüsünü yitirip eklediği görülmektedir. Bu parçacık cümle içinde farklı unsurlara eklenir:

- 1) isim [*āñmaśl-ük, āpāysiñi-k, ālāsune-k*],
- 2) zarf [*ksār-k, pkānt-ük, lo-k*],
- 3) fiil [*sālpışş-ük*],
- 4) parçacık [*oki-k*],
- 5a) soru zamiri [*ka_s-k*],
- 5b) şahıs zamiri [*cwā-k, cwac-ük, tñi-k*],
- 5c) işaret zamiri [*can-ük, cam-ük, camā-k*],
- 5d) belgisiz zamir [*ālkont-ük, pukā-k*],
- 5e) edat ve zarf menşeli zamir [*tannek, täpren-ük*] (Carling, 2008, s. 119).

Bu yapı, TB’de “ka” şeklinde vurgulayıcı ve pekiştirici bir parçacık olarak dikkat çekmekle beraber cümle içinde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır: 1. tam, yalnızca, sadece ve henüz; 2. hemen hemen ve ancak; 3. çoktan, önceden, zaten, bile; 4. daha, çok; 5. pek, çok ve tam (bir hareketi belirten zarflar ile birlikte). TB’deki bu form, TA’dakinin aksine daha müstakil ve bağımsız bir kullanıma sahiptir. TB’de özerklik derecesi yüksek olan bu parçacığın fonetik ve morfolojik açıdan kendinden önceki öge ile bir uyum gösterme eğiliminde olmadığı görülebilir.

srukentrā tetemoş k=ā[lyaik] ‘diğerleri ölür, ancak doğar [pek doğmaz]’ (1a7=2a1)

kauc ka kaum [şai] pārkawo ‘güneş çoktan doğdu’ (5b3/4)

[osta-]şmeñcantse šana şai tswaiññe ka sruk[au]sa ‘Ev sahibinin bir karısı vardı. O hemen az önce öldü’ (25b6)

tswaiñ[e] ka yku ‘Hemen az önce gitti’ (44b6)

katkauñaisa ka kektseñi poroşyem ‘Bedenler yalnızca saadet ile mutluluğa erişir’ (404a4)

kauc ka ş āmtsne musnānrā ‘Onlar gerçekten de omuzlarını kaldırıyorlar’ (H-149.14a5)

tāy no şeme ka wasa ‘Ona verdi; lakin o yalnızca bir tane idi’ (H-149-ADD.7b7) (Adams, 1999, s. 136).

TB’de aynı zamanda ka parçacığına benzeyen “k(ä)” şeklinde kuvvetlendirici başka bir parçacık bulunmaktadır. Bu yapı, sıklıkla zamirlerin ve diğer gösterime dayalı (burası ve şu an temelli) unsurların sonuna eklenir. Kullanım alanı ka parçacığı ile karşılaştırıldığında daha dardır. TB’de ka parçacığının geçtiği metinler çok fazladır¹¹. k(ä) deiktik parçacığı daha çok kendinden önceki unsurla ekleşme eğilimindedir.

allek ‘diğer, başka’

ompe ~ ompek, omte ~ omtek ‘tam orada’

tu ~ tuk ~ tuwak ‘işte o’

entwe ~ entwek ‘tam o zaman, o halde’

ot ~ otak ‘tam o zaman, o halde’ (Adams, 1999, s. 157).

TA’da özerklik derecesi düşük olup ekleşme eğilimi baskın olan -(ä)k parçacığı ile TB’de daha müstakil ve bağımsız bir kullanıma sahip olup özerklik derecesi yüksek olan ka parçacığı arasındaki ayrıklık, bir açıdan oğ/ök enklitiğinde de görülebilir. Orhon Türkçesi döneminde bu yapı, vokalle sonlanan kelimelerden sonra geldiğinde kendi bünyesindeki sesli harfi düşürme eğilimi göstermiştir. Buna karşın aynı durum Eski Uygur Türkçesi döneminde ağırlıklı olarak görülmemektedir. Bu dönemde söz konusu enklitiğin müstakil bir form olarak ayrı yazılması durumu mevcuttur¹² (Erdal, 2004, s. 342). Bu husus, aşağıdaki tabloda¹³ daha net bir şekilde görülebilir.

	Orhon Türkçesi - TA	Eski Uygur Türkçesi - TB
Parçacık	oğ/ök - -(ä)k	oğ/ök - ka
Dilbilgisellik	yüksek	zayıf
Özerklik	zayıf	yüksek
Deiktiklik	+	+

Tablo 2. Eski Türkçe ve Toharcadaki ilgili parçacıkların ekleşme eğilimleri

oğ/ök enklitiğinin menşei ile ilgili çeşitli tahminlerde bulunmak mümkündür. Bu parçacığın Türkçeye Toharcadan geçtiği ve Altay dillerine yayıldığı veya tam aksi şekilde Altay dili menşeli bu parçacığın Türkçe üzerinden Toharcaya geçtiği iddia

¹¹ Yapılan taramalarda ka parçacığının muhtelif metinlerde 215 kez kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıntılı bilgi ve metinlerin tamamı için bkz. “A Comprehensive Edition of Tocharian Manuscripts (CEToM)” (<https://www.univie.ac.at/tocharian/?ka>)

¹² Bu saptama yapılırken iki dönemdeki leksikalleşmiş örnekler dikkate alınmamıştır. Müstakil olarak oğ/ök enklitiğinin kendinden önceki ağırlayıcı ile birleşik yazılıp yazılmadığı esas alınmıştır. Orhon Türkçesindeki dilbilgisellik iddiası tartışmalı olabilir. Bunun sebebi, bu dönemden kalan metinlerin taş ve kaya gibi sert cisimlere kazınmış olmasıdır. Bu nedenle kazıma esnasında güç, alan ve zaman tasarrufu açısından bir bitişik ve birleşik yazma söz konusu olabilir.

¹³ Çalışmada bu tablonun oluşturulmasının sebebi söz konusu parçacıkların kesin bir şekilde Toharca veya Türkçe kökenli olduğunu ortaya koymak değildir. İki dil arasındaki muhtemel paralellikle ortaya konulmaya çalışılan husus, parçacıkların kati olarak deiktiklik hususunda buluştuğunu vurgulamaktır.

edilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken, özellikle Orhon Türkçesi - TA ve Eski Uygur Türkçesi - TB arasındaki tarihî ilişkinin rastlantısal olmayıp belirli dilbilimsel temeller üzerinden takip edilebileceğidir. Bunun için de Toharcadan Eski Türkçeye ve Çince'den her iki dile yapılan çevirilerin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Doğu Türkistan şehir hayatının çok dilli ortamında Türkçe ve Toharca birbirlerini etkilemiş olabilir. Özellikle günlük iletişim vasıtasıyla Toharcaya Türkçeden farklı kelimeler ve yapıların girmiş olması mümkündür. Türkçe için konuşulacak olunursa özellikle Eski Uygur Türkçesindeki çeviri metinlerde sırf edebî gayelerle oluşturulan yeni şekiller gündelik dilde kendine yer edinerek varlıklarını güçlendirmiş olabilirler. Orhon Abideleri ve Yenisey Yazıtlarında bağlayıcı yapıların müstakil bir şekilde var olmayıp Eski Uygur Türkçesi döneminde yaygınlık kazanması da bu duruma örnek gösterilebilir (Grønbech, 2011, ss. 44-46).

Türkçede oğ/ök, Moğolcada kü ve Toharcada -(ä)k/ka biçimlerinde tanıklanan enklitiklerin deiktik vurgulayıcılık açısından benzer işlevlere sahip oldukları söylenebilir. Bu yapıların cümleye kattıkları semantik değerler şu şekilde sıralanabilir:

	Türkçe oğ/ök	Moğolca kü	Toharca -(ä)k/ka
burası, şurası, orası	+	+	+
bu an, şu an, o an	+	+	+
tam	+	+	+
işte	+	+	+
aynı	+	+	+
yalnızca, sadece	+	+	+
daha, çok, pek çok	+	+	+
da/de	+	+	-
dahi	+	+	-
yine	+	+	-
ancak, bununla birlikte, aksine	+	+	-
kesinlikle, muhakkak	+	+	-
bilhassa	+	-	-
bizzat	+	-	-
ise	+	-	-
asla	+	-	-
hep, daima, her zaman	+	-	-
çoktan, önceden, zaten	-	+	+
hemen hemen, yaklaşık	-	-	+
diğer, başka	-	-	+

Tablo 3. Türkçe, Moğolca ve Toharcadaki ilgili parçacıkların semantik değerleri

1.3.2. Ok/Ök Enklitiği ve Dilbilgiselleşme

ok/ök, bir enklitik olarak tanımlanırken bu yapının dilbilgiselleşme sürecinde olduğu da göz ardı edilmemelidir. Söz konusu biçim, sıfırdan bir enklitik olarak var olmadığı gibi bu yapının tarihsel süreç içerisinde enklitik olma hususunu tamamıyla sürdürmesi de beklenmemektedir. Tek başlarına varlık gösteren ve epistemik bir değeri olan asıl biçim birimleri şeklinde tanımlanan söz kökleri (Karaağaç, 2009, s. 158) dilbilgiselleşmenin başladığı somut kaynağı oluşturmaktadır. İlerleyen her süreç ile birlikte asıl biçim, sahip olduğu semantik ve fonetik özelliklerini kaybeder. Asıl biçim, geçirdiği her süreçte yeni bir yapıya dönüşerek yeni dilbilgisel özellikler kazanabilir:

Asıl biçim birim → Dilbilgisel birim → Bağlı biçim birim (Edat / Klitik) → Ek (Heine ve Kuteva, 2004, ss. 4-5; Karaağaç, 2009, s. 158).

Asıl biçim birim, soldan sağa doğru ilerleme gösteren bu sürecin her basamağında kendi özerkliğini kaybetmekte ve sentaktik olarak diğer cümle içi unsurlara bağımlılık göstermektedir. Bu süreç, tam aksi istikamette de gerçekleşebilmektedir. Bu süreçte özerklik ile dilbilgisellik arasında ters orantı bulunmaktadır. Asıl biçim birimin özerklik derecesi yüksekken dilbilgiselliği düşüktür. Ek hususunda durum tam tersidir (Lehmann, 2002, ss. 108-109). ok/ök enklitiği, çizgisel ilerlemede bulunduğu konum sebebiyle özerklik ve dilbilgisellik hususu açısından değişken bir durum sergilemektedir. Bu açıdan söz konusu yapının birliktelik oluşturduğu diğer cümle içi unsurlar özerklik ve dilbilgisellik derecesinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Leksikalleşmiş yapılar, bu enklitiğin içinde bulunduğu dilbilgiselleşme sürecinin son basamağını oluşturmaktadır. Çalışmada yukarıdaki sınıflandırmadan hareketle ok/ök enklitiği için *ek* yerine *parçacık*¹⁴ ifadesi tercih edilmiştir. Bunun sebebi bu enklitiğin tam anlamıyla özerkliğini kaybedip bir ek formuna dönüşmemesi; lakin leksikal tanımını ortaya koyarken de eşdizimlilikten bağımsız hareket edememesidir.

¹⁴ *Parçacık* (*particle*), morfolojik açıdan çok fazla bir değişikliğe uğramayan ve ağırlıklı olarak dilbilgisel bir anlam taşıyan sözcüktür. Bunlara örnek olarak edatlar ve ünlemler verilebilir (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s. 211). Kendi leksikal ve semantik çerçevesini bağımsız olarak kuramayan bu yapı, buna rağmen cümle içerisinde kendine işlevsel bir zemin oluşturmuştur.

2. BÖLÜM

OK/ÖK ENKLİTİĞİ VE AĞIRLAYICI İLİŞKİSİ

2.1. AĞIRLAYICISI BELİRSİZ OLANLAR

Kendisinden önce belirli ve tespit edilebilir bir ağırlayıcısı olmayan örnekler, tasnif dışında tutulmuştur. Bu örnekler altı adet olup aşağıda verilmiştir.

(Maitr. 14/3) ...-// **ok** itlinip bardı .. (...) (Tekin, 1976, s. 62).

(Maitr. 46/21) (...) ... yarlıkādılar ... **ok** men yime asaḡı sanınça tnlıġlarıġ ozġurup kutġarıp (...) (Tekin, 1976, s. 100).

(BT V 458/5) ///dd/ar . oot türtüp ///g **ög** yänä yaşarur-r (Zieme, 1975, s. 52).

(BT XIII 2/70) []n ağayu [:] []i bolup [:] []ur **ök** ärki sn [::] (Zieme, 1985, s. 42).

(BT XIII 2/120) [] t/k [:] [] **ok** ögi k[ang]ı ti [:] (Zieme, 1985, s. 44).

(U IV-B/C/D 140) **ök** bükünki (Müller ve Gabain, 1946, s. 48).

2.2. İSİM OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

ok/ök enklitiği isimlerden ve isimleşmiş unsurlardan sonra sıklıkla kullanılmaktadır. Bu enklitik, kendisinden önce konumlanmış olan ve ağırlayıcı görevini üstlenen isimleri farklı açılardan belirginleştirebilir. Cümlede özne görevinde bulunan bir ismin ok/ök enklitiği ile eylemi yalnızca kendisinin hiçbir yardım almadan gerçekleştirdiği vurgulanabilir. Aynı şekilde cümlede nesne görevinde bulunan bir ismin ok/ök enklitiği ile eylemden yalnızca kendisinin etkilendiği ve eyleme dair başka hiçbir muhatabın bulunmadığı ifade edilebilir. Deiktik vurgulayıcılık açısından ağırlayıcısı isim olan ok/ök enklitikleri, vurgulama ve kuvvetlendirme ile birlikte ayırma ve dışlama görevlerini üstlenirler. Çalışmada bu kategoriyi meydana getiren seksen üç adet örnek saptanmıştır.

2.2.1. Müstakil İsimlerden Sonra

İyelik, çokluk ve farklı hâl eklerini almış ve ağırlayıcı görevini üstlenen isimler, on alt kategoride incelenmiştir. Aşağıdaki örneklerde bazı hâl eklerinin semantik açıdan ok/ök enklitiğini etkilediği görülürken diğer taraftan da tam aksine ağırlayıcı ve enklitik arasına giren bazı hâl eklerinin bu yapının anlam katmanlarını değiştirmede fark edilmiştir. Çalışmada ok/ök enklitiğinin iyelik, çokluk ve farklı hâl ekleri ile birlikte kullanılan isimlerden sonra geldiği yetmiş yedi adet örnek saptanmıştır.

2.2.1.1. İsim + Yalın Hâl + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin yalın hâldeki isimlerden sonra geldiği otuz üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin beş tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *da/de*, *daima*, *bizzat*, *aynı*, *muhakkak*, *sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki ismi deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(Abhid. 4068/8) (...) *edigsiz yindäm yörüg ök için anın sav tayağ-ı ärmâz tep. (...)* (Shögaito, 2008, s. 438). “(...) Tamamen ve bütünüyle **sadece** başarısız izah için onun sözü ve desteği olmaz diyerek (...)”

(AKT 28b/24) *äwrä bu tayağ ok musanıñ älingä kirdi* (Borovkov, 2002, s. 199). “yine **aynı** değnek Musa'nın eline geldi” (Borovkov, 2002, s. 199).
→ Bu değnekten başkası değil.

(AY 34h/22) (...) *ötrü sudarşanı atl(i)g liçavi begler urısinga yanturu şlük ök inçe tip kiginç birti (...)* (Kaya, 1994, s. 78). “(...) Sonra Sudarşanı adındaki Liçavi Beylerin oğullarına tekrar, **yalnızca** şiiri böyle söyleyip karşılık verdi. (...)”
→ Bu şiirden başka bir şey söylemeden.

saña tegse beglik uluğluk oğa
kiçiglik anuğ tut örün bolğuğa (KB 552 / Arat, 1947, s. 70).
“Bak! Sana **sadece (tam olarak)** beylik ve büyüklük gelirse, bu devlet içinde saç ve sakalının ağarması için kendini küçük gör ve mütevazı ol” (Arat, 1959, s. 50).
→ Beylik ve büyüklükten başka bir şey geldiğinde bunu yapma ya da yapmana gerek yok.

Yukarıda iki enklitiğin üst üste geldiği görülmektedir. Bu örnekte ok enklitiğinden sonra *a* seslenme ve işaret enklitiğinin geldiği görülmektedir. Bu kullanımın sebebi olarak şairin beyitteki vezin kaygısı gösterilebilir.

(SUK RH04/11) (...) *bu nişan män tmiçining ol män tmiçi ök bitidim* (Yamada, 1993, s. 72). “Bu nişan ben Temiçi'nin(dir). Ben Temiçi **bizzat** yazdım” (Özyetgin, 2014, s. 188).
→ Benden başka hiç kimse yazmadı.

2.2.1.2. İsim + İlgi Hâli Eki + Ok/Ök + İsim + (İyelik Eki)

Çalışmada ok/ök enklitiğinin belirtili isim tamlamasında tamlayan konumunda bulunan isimlerden sonra geldiği on iki adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin dört tanesi paylaşılmıştır. ok/ök enklitiğinin bu alt kategoride isim tamlamasını oluşturan tamlayan ve tamlanan unsurların arasına girdiği görülmüştür. Bazı örneklerde yalnızca tamlayan ve kimi örneklerde ise isim tamlamasının tamamı deiktik açıdan vurgulanmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *kesin, tam (olarak), sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar.

(Abhid. 399/3) (...) *yalanguz vasubandu bahşı-ning ok öz bahşı-sı ärmäz.* (...) (Shögaito, 2008, s. 194). “**Yalnızca** Vasubandhu üstadın bizzat kendi üstadı değil.”

(Abhid. 2599/87a-1) (...) *yindäm nom-nung ok bar-ın män mäninglig-ning yok-ın* (...) (Shögaito, 2008, s. 358). “(...) Bütünüyle **sadece** öğretinin varlığını (ve) benim saadetliliğimin yokluğunu (...)”

(BT III 371/14) *amrak siñil-läri sundari-ni ölürip ayıg ad-lıg tod tolpi özläri niñ ok baş-ları üzä tüşdi* (Tezcan, 1974, s. 44). “Sevgili kızları Sundari’yi öldürüp kötü şöhret, tamamen sefil vücutlarının **tam olarak** başları üstüne düştü.”

(SUK Sa01/9) (...) *öngtün yingaq q män alp taş sangun-nung oq yiri atırar* (...) (Yamada, 1993, s. 4). “(...) Doğu tarafta **tam** ben Alp Taş Sangun’un yeri ayırır (...)” (Özyetgin, 2014, s. 160).

Uygur sivil belgelerinde ok/ök enklitiğinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Hukukî belgeler ve sözleşmelerde taraflar arasında kesinlik sağlanmak istendiği için özneyi ya da nesneyi tam olarak belirginleştirip vurgulayacak olan ok/ök enklitiği bu belgelerde çokça göze çarpmaktadır.

2.2.1.3. İsim + Yükleme Hâli Eki + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin yükleme hâli eki almış isimlerden sonra geldiği on dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *kesinlikle, muhakkak, tam (olarak), sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar.

(AY 163/9) (...) *tavar buşı yalanguz az nızvanıg ok kever küçsiretür* (...) (Kaya, 1994, s. 131). “(...) Mal sadakası yalnız hırs ve tutkuyu **kesinlikle** zayıflatır, güçsüzleştirir (...)” (Ölmez, 1991, ss. 50-51).

(BT III 694/15) (...) *ayıg saķınç-ıg ok saķınur karım-lıg sav-lar-ıg aşıdgäli umaz üçün* (...) (Tezcan, 1974, s. 55). “(...) **Muhakkak** kötü hareketi düşünür ve planlar, cehennemlik (cehennemle ilgili) sözleri işitir olmadığı için. (...)”
→ Kötü hareketten başka bir şeyi düşünmesi ve planlamasına imkân yoktur.

(DLT V.48) *ol erni ök keldür* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 33). “**Tam** o adamı getir” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 33).
→ O adamdan başkasını getirme.

Yukarıdaki örnekte aslında ağırlayıcı yükleme hâli eki almış isim gibi gözükse de semantik açıdan bakıldığında ağırlayıcının sıfat tamlaması olduğu görülmektedir.

2.2.1.4. İsim + Vasıta Hâli Eki + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin vasıta hâli eki almış isimlerden sonra geldiği tek bir örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örnek paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam olarak* anlamını katar.

(U IV-A 151) *ötrü dušta atlg rakşas ertinü korkup öz rakşas körkin ök ilig beg-neş adaşın-ta bağarın suna yatıp (...)* (Müller ve Gabain, 1945, s. 24). “Bunun üstüne Dušta adlı rakşasi fazlasıyla korkup **tam olarak** kendi rakşasi kılığıyla ve görüntüsüyle han beyin ayağına yüz üstü yatıp (...)” (Müller ve Gabain, 1945, s. 25).

Yukarıdaki örnekte aslında ağırlayıcı, vasıta hâli eki almış isim gibi gözükse de semantik açıdan incelendiğinde ağırlayıcının birleşik sıfat ve isim tamlaması olduğu görülmektedir.

2.2.1.5. İsim + İyelik Eki + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin iyelik eki almış isimlerden sonra geldiği dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar.

(Abhid. 639/3) *yindäm anung adı oğ kalır. (...)* (Shögaito, 2008, s. 210). “Tamamıyla onun **sadece** adı kalır. (...)”
→ Bütünüyle onun adından başka hiçbir şey kalmaz.

(AY 94/1) *şlök takşutlar erser barçanı ok şaşutsuz yangluksuz bir egsüksüz tükel köngülinte tutdı :: ::* (Kaya, 1994, s. 104). “Şiir ve manzumeler(i) ise **yalnızca** tamamı(nı) şaşırma ve yanılma olmaksızın eksiksiz bir şekilde tamamıyla gönlünde sakladı.”
→ Şiir ve manzumelerin bütününden başka hiçbir şeyi gönlünde saklamadı.

2.2.1.6. İsim + İyelik Eki + Yükleme Hâli Eki + Oğ/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin iyelik ve yükleme hâli eki almış isimlerden sonra geldiği tek bir örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örnek paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *kesinlikle*, *muhakkak* ve *hiç şüphesiz* anlamlarını katar.

(BT I B117/5) *buyan adgü kılınçın ärtijü alp tänlägülik ol : y(a)rılıkañçuçı köñülin ök umug bolgu çığay-larğa* (Hazai ve Zieme, 1971, s. 25). “İyi ve saadete layık (ve buna) denk bir amelini (bulmak) son derece zordur. (Onun) **muhakkak** merhametli gönlünü, umut (arayan ve) bulacak (olan) çaresizlere ve yoksullara...”

Yukarıdaki örnekte aslında ağırlayıcı, iyelik ve yükleme hâli eki almış isim gibi gözükse de semantik açıdan yaklaşıldığında ağırlayıcının sıfat tamlaması olduğu görülmektedir.

2.2.1.7. İsim + Çokluk Eki + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin çokluk eki almış isimlerden sonra geldiği altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *kesinlikle*, *kesin olarak*, *sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar.

(Abhid. 617/11) (...) *yindäm burhan-lar ok yalanguz tuyar-lar* (...) (Shōgaito, 2008, s. 208). “(...) Bütünüyle **yalnızca** Budalar duyarlar ve hissederler. (...)”
→ Tamamıyla Budalardan başka hiç kimse duymaz ve hissetmez.

(AY 15/17) (...) *ol buyaningning küçinte s(e)n ölmüşçe tnl(ı)glar ok yulki ajunintaki emgekdin ozsun* (...) (Kaya, 1994, s. 66). “(...) O sevaplarının sayesinde sen **kesin olarak** ne kadar canlı öldürdünse (onlar) hayvan dünyasındaki cefalardan kurtulsunlar. (...)”
→ Öldürülen hayvanların kesin sayısı; bir eksik veya bir fazlası değil.

2.2.1.8. İsim + Çokluk Eki + İlgî Hâli Eki + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin çokluk ve ilgi hâli eki almış isimlerden sonra geldiği tek bir örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örnek paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar.

(AY 377/5) (...) *kut bulmuş tözünlerning ök bilgüliki erürler* (...) (Kaya, 1994, s. 222). “(...) **Sadece** saadete ermiş asillerin bilecekleri şeylerdirler. (...)”
→ Saadete ermiş asillerden başka hiç kimse bu şeyleri bilemez.

ok/ök enklitiğinin bu alt kategoride isim tamlamasını oluşturan tamlayan ve tamlanan unsurların arasına girdiği görülmüştür. Bu örnekte, isim tamlamasının tamamının sıfat

öbeği tarafından nitelenmiş tamlayanı ile birlikte deiktik açıdan vurgulandığı ifade edilebilir.

2.2.1.9. İsim + Çokluk Eki + Yükleme Hâli Eki + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin çokluk eki ve yükleme hâli eki almış isimlerden sonra geldiği üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *da/de*, *tam (olarak)* ve *tamamen* anlamlarını katar.

(AY 136/19) (...) *amru ayıg kuluçlarıg ok asdım üklitdim erser (...)* (Kaya, 1994, s. 121). “(...) Devamlı bir biçimde kötü davranışları **da** artırdım (ve) çoğalttım ise (...)” (Ölmez, 1991, s. 30).

(AY 304/8) (...) *burkan kutın bulgıncaka tegi yintem akıgsız nomlarıg ok işletmekleri üze ötrü bütmiş bışmış bilge bilig p(a)ramutıg bütürürler (...)* (Kaya, 1994, s. 190). “(...) Burhan’ın saadetini ve ruhunu buluncaya dek **tamamen** işlemeyen öğretileri yürürlüğe koymak üzere bu vakit imanlı, kâmil ve faziletli bilgeye inanırlar. (...)”

Yukarıdaki iki örnekte aslında ağırlayıcı, çokluk ve yükleme hâli eki almış isim gibi gözükse de semantik açıdan düşünüldüğünde ağırlayıcının sıfat tamlaması olduğu görülmektedir.

2.2.1.10. İsim + Çokluk Eki + İyelik Eki + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin çokluk ve iyelik eki almış isimlerden sonra geldiği tek bir örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örnek paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)* anlamını katar.

(AY 618/13) *yalanguz kurug süngükleri ök turu kaltı ..* (Kaya, 1994, s. 325). “(Onların) **tam olarak** kuru kemikleri artakaldı. ..” (Ahmet, 2009, s. 109).
→ Onların kuru kemiklerinden başka hiçbir şey kalmadı.

Yukarıdaki örnekte aslında ağırlayıcı çokluk ve iyelik eki almış isim gibi gözükse de semantik açıdan bakıldığında ağırlayıcının sıfat tamlaması olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2. Adlaşmış Sıfat + Çokluk Eki + Oğ/Ök

Çokluk eki ile birlikte sıfat yapan +*DAKI* yapım ekini ve sıfat görevinde kullanılan -*mXş* isim-fiil ekini alan ve ağırlayıcı görevini üstlenen adlaşmış sıfatlar, iki alt kategoride incelenmiştir. Çalışmada ok/ök enklitiğinin adlaşmış sıfatlardan sonra geldiği altı adet örnek saptanmıştır.

2.2.2.1. +*DAKI* + Çokluk Eki + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin çokluk eki ile birlikte sıfat yapan +*DAKI* yapım ekinden sonra geldiği tek bir örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örnek paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *yalnızca* ve *sadece* anlamını katar.

(BT III 733/4) (...) *üç añām sansar için-dāki bir aḷig oron-larta üç dıvıp-dakı-lar ok āṣiḍgāli bolur-lar* (Tezcan, 1974, s. 56). “(...) Üç parça(lık) [üç bölünmüş] hayat zinciri (saṃsāra¹⁵) içindeki kırk bir yerde, **sadece** üç kıtadakiler duyabilirler.”
→ Üç kıtadakilerden başkası duyamaz.

Yukarıdaki örnekte aslında ağırlayıcı, yalnızca adlaşmış sıfat gibi gözüke de semantik açıdan bakıldığında ağırlayıcının sayı sıfatı ile oluşturulmuş olan bir sıfat tamlaması olduğu görülebilmektedir.

2.2.2.2. -*mXş* + Çokluk Eki + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin çokluk eki ile birlikte sıfat görevinde kullanılan -*mXş* isim-fiil ekinden sonra geldiği beş adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar.

(Abhid. 635/14) (...) *yindām burhan adı ködrülmiş-lär ök üç asanke kalp-lar-ta turḡaru bıṣrunmış* (Shōgaito, 2008, s. 208). “(...) Tamamıyla **yalnızca** Buda adı (ile) yükseltilmişler (yükseltilmiş olanlar) üç *asaṃkhyeya* (ebedi) devirde durmadan olgunlaşmış...”

(Abhid. 721/10) *yindām burhan adı ködrülmiş-lär ök bulu yrḷıkayur-lar* (...) (Shōgaito, 2008, s. 214). “Tamamıyla **sadece** Buda adı (ile) yükseltilmişler (yükseltilmiş olanlar) bularak (yanlarına alarak) vaaz ederler. (...)”

(AY 34r/16) (...) *yalanguz kirtüdin kelmişlerning ök ol kirtü tüp tigme tözüg tanuklap* (...) (Kaya, 1994, s. 82). “(...) Yalnız **tam olarak** hakikatten gelmişlerin o hakikat esas(ı) denilen temeline şahit olup (...)”

¹⁵ *saṃsāra* kelimesi “doğumdan ölüme kadar kesintisiz devam eden hayat zinciri, varlık âlemi” anlamında kullanılmaktadır (Eraslan, 2012, s. 638).

Yukarıdaki örnekte oğ/ök enklitiğinin isim tamlamasını oluşturan tamlayan ve tamlanan unsurların arasına girdiği görülmüştür. Bu örnekte isim tamlamasının tamamının deiktik açıdan vurgulandığı söylenebilir.

2.3. SIFAT OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

oğ/ök enklitiğinin sıfatlardan sonra kullanıldığı görülmüştür. Bu enklitik, kendisinden önce konumlanmış olan ve ağırlayıcı görevini üstlenen sıfatların semantik sınırlarını farklı açılardan belirleyebilir. Cümlede bir ismi nitelik veya işaret hususunda niteleyen bir sıfatın oğ/ök enklitiği sayesinde nitelendirme sınırlarının keskinliği vurgulanabilir. Nitelik sıfatından sonra gelen oğ/ök enklitiği bu sıfatın ismi kesin bir şekilde söz konusu öge ile nitelendirdiğini ifade eder. Örnek olarak ‘beyaz elbise’ ifadesinde elbisedeki hâkim rengin beyaz olduğu ifade edilmesine rağmen bu elbisede beyazın yanında az da olsa birtakım farklı renklerin de olabileceği ihtimali vardır. Ancak ‘tam olarak/kesinlikle/muhakkak/şüphesiz beyaz elbise’ örneğinde bu elbisedeki hâkim rengin şüpheye düşülmeyecek şekilde beyaz olduğunun ve elbisede beyazdan başka bir rengin mevcut olmadığını altı çizilmektedir. İşaret sıfatından sonra gelen oğ/ök enklitiğinin ise bu sıfatın ismi tam olarak işaret ettiğini ve söz konusu varlığı ‘tam bu/şu/o’ şeklinde deiktik açıdan vurguladığını ortaya koyduğu söylenebilir. Çalışmada bu kategoriyi meydana getiren yüz on dört adet örnek saptanmıştır.

2.3.1. Nitelik Sıfatı + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin nitelik sıfatlarından sonra geldiği dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin tamamı paylaşılmıştır. Bu kullanımda nitelenen ismin söz konusu niteliğe tam olarak haiz olduğu vurgulanır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *muhakkak*, *kesinlikle*, *hiç şüphesiz* ve *tam olarak* anlamlarını katar.

(AY 315/3) (...) *onunç oruntaki bodıs(a)t(a)vlarka sobak (?) <altun önglüg et'özlüg> altun önglüg ök y(a)ruklar et'özinte saçırayu üne turur (...)* (Kaya, 1994, s. 194). “(...) Onuncu makamdaki altın renkli vücutlu Buda adayların(d)a **tam olarak** altın renkli ışıklar vücutlarında saçılarak dışarı çıkar. (...)”

→ Işıklar sadece altın rengindedir ve huzmenin içinde altın renginden başka hiçbir renk yoktur.

yana aydı ilig ay ögdülmişe

kadaşuñ tükel ök kişi ermişe (KB 3858 / Arat, 1947, s. 388).

“Hükümdar, “Ey Ögdülmiş” dedi. Kardeşin **kesinlikle (hiç şüphesiz)** kâmil bir insan imiş” (Arat, 1959, s. 280).

→ Senin kardeşinin çok az olsa dahi olgunluğa erişmemiş bir insan olma ihtimali yok.

(Maitr. 72/38.) (...) .. *ne üçün tip tiser .. bizni osuğluğ oğ tapıgçılar erdiler ..* (...) (Tekin, 1976, s. 136). “(...) ‘Neden?’ diye söyler... Bizim gibi **muhabakkak** saygılı kimseler (hizmetkârlar) vardılar. (...)” (Tekin, 1976, s. 245).

(Maitr. 92/15.) ... *(ayağ)ka tegimlik maytırı burkan ... -/ çirtarti bayağut ök* (Tekin, 1976, s. 166). “... hürmete lâyük Maytırı Buda ... zengin Çirtarti **muhabakkak**” (Tekin, 1976, s. 262).

2.3.2. İşaret Sıfatı + Oğ/Ök

İşaret sıfatlarından sonra oğ/ök enklitiğinin geldiği örnekler, iki alt kategoride incelenmiştir. Bu iki alt kategoride yüz on adet örnek saptanmıştır. Çalışmanın korpusunu meydana getiren eserlerde sık bir biçimde oğ/ök enklitiğinin işaret sıfatları ve zamirleri ile birlikte kullanılması onun deiktik vurgulayıcılık özelliğinin bilindiğinin ve yoğunluklu olarak bu husustan faydalanılmak istenildiğinin bir göstergesi olabilir.

2.3.2.1. Bu/Bo + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin *bu* işaret sıfatından sonra geldiği elli dokuz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin beş tanesi paylaşılmıştır. oğ/ök enklitiğinin bu alt kategoride işaret sıfatından sonra gelerek bu sıfatın ismi tam olarak işaretlediği ve söz konusu varlığı deiktik açıdan vurgulayarak ‘tam bu/şu/o’ şeklinde bir kullanım gösterdiği söylenebilir. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *kesin* ve *tam* (*olarak*) anlamlarını katar.

(Maitr. 39/25) *tağı yime bu oğ kutluğ yir orunta patal atlıg söğüt (er)di ..* (...) (Tekin, 1976, s. 91). “Ve yine **tam** bu kutlu yerde Pātalī adlı bir ağaç vardı. (...)” (Tekin, 1976, s. 217).

→ Bu yerin yanı veya çok yakınındaki bir yer değil; tam bu kutsal yer ve nokta.

(Maitr. 39/37) (...) .. *bu oğ (yirde) udumbr atlıg söğü(t) (erdi) ...* (...) (Tekin, 1976, s. 92). “(...) **Tam** bu (yerde) udumbara adlı bir ağaç (vardı.) ... (...)” (Tekin, 1976, s. 217).

(Maitr. 45/8) (...) .. *bu oğ etüzin teñri yiriñe ağıtınıp ħormuzta teñri birle bir orunta olurdum ..* (...) (Tekin, 1976, s. 99). “(...) **Kesin** bu vücut ile tanrılar makamına (*devaloka*) yükselip tanrı İndra ile bir yerde oturdum. (...)” (Tekin, 1976, s. 223).

→ Bu vücuttan başka bir vücut olmadığına eminim.

(SUK Sa02/17) (...) *bu oq ögän-tä oq yir tänginçä yir quğluğ taş-qa yarağu birip alzun-lar* (...) (Yamada, 1993, s. 6). “(...) **Tam** bu su kanalındaki yer (sadece o kanal ile ilişkili olan yer) dengince yeri Qutluq Taş’a hazırlayıp alsınlar” (Özyetin, 2014, s. 161).

→ Bu su kanalının yanı veya çok yakınındaki bir yer değil; tam bu yer.

(U IV-A 61) *tip tidi. ay yekler trkin söz-leñler. neçükledi meniñ balıqımtağı uluşumtağı ig toğa kitmez. yekler inçe tıp tidiler uluğ ilig bu oq seniñ balıqıñ-ta küntin yınak bir uluğ bedük söğüt bar* (Müller ve Gabain, 1945, s. 18). “Dedi: ‘Ey şeytanlar, hemen şimdi söyleyin: Nedendir benim şehrimdeki ülkemdeki hastalık (ve) dert gitmez?’ Şeytanlar şöyle dediler: ‘Büyük Hakan, senin **tam (olarak)** şu şehirde güneye doğru bir büyük (ve) yüksek söğüt (ağacı) var.’” (Müller ve Gabain, 1945, s. 19).

2.3.2.2. Ol + Oq/Ök

Çalışmada oq enklitiğinin *ol* işaret sıfatından sonra geldiği elli bir adet örnek tanımlanmıştır. Bu örneklerden iki tanesi *oloq* şeklinde bitişik yazılmıştır. Aşağıda bu kategoriye mensup örneklerin altı tanesi paylaşılmıştır. oq enklitiği bir önceki alt kategoride olduğu gibi burada da deiktik vurgulayıcılık özelliği ile öne çıkarak ‘tam bu/şu/o’ şeklinde bir kullanım göstermiştir. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *kesin* ve *tam (olarak)* anlamlarını katar.

(ETY T 42) *ol ok tün : bodunin sayu : ıdtımız* (Ölmez, 2015, s. 185). **Tam** o gece halkını tamamen (geri) gönderdik (Ölmez, 2015, s. 193).

→ Bir önceki veya bir sonraki gece değil; tam o gece.

habib sawçı yolu mini yetteçi

ol oq sawçı bolsu elig tuttaçı (KB 388 / Arat, 1947, s. 53).

“Sevgili resulün yolu beni selâmete götürecektir; **tam olarak** o resul bana şefaata etsin” (Arat, 1959, s. 38).

→ Şefaata edecek kişi o resulden bir başkası olmasın

(Kuanşı 184) *yilvikip ağukup ölürgeli saķınsar yana ol oq kıtaçıkta tegir...* (Tekin, 1993, s. 17). “Bir kişi (canlılara) büyü yapıp (onları) zehirlemeyi, öldürmeyi düşünse de (büyü) **tam** o kimseye (işini yapana) zarar verir...” (Tekin, 1993, s. 24).

→ Sadece o kimse etkilenir; o kimseden başka hiç kimse etkilenmez.

(KYRB TIIT14/25) (...) *yme : ol-ok : taşuñ : suvı : yaşıł : bolsar : kem : özinte : tutsar* (...) (Yıldırım vd., 2016, s. 505). “(...) Yine **tam** o taşın suyu yeşil olursa hastalığı kendinde barındırır. (...)”

(Maitr. 13/18) (...) *atı küsi yadaltı teñri yalañuknuñ baķsısı ol uķar tüpüg oloq töpüdin tüşmekig taymaķağ ..* (...) (Tekin, 1976, s. 60). “(...) Adı, şöhreti yayıldı. Tanrıların, insanların ustası budur. Aslı, esâsi **tam** o tepeden düşmeyi, kaymayı .. (...)” (Tekin, 1976, ss. 199-200).

(Maitr. 33/32) (...) *maytrı bodısvt ol oq orunta olu(rup) ilkide ertmiş* (...) (Tekin, 1976, s. 83). “(...) Maytrı buda adayı **tam** olarak bu yere oturup vaktiyle gelmiş (...)” (Tekin, 1976, s. 213).

2.4. ZARF OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

oğ/ök enklitiğinin zarflardan sonra sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu enklitik, cümle içinde fiiller ile kurduğu ilişki sonucunda farklı görevler üstlenen zarfların semantik değerlerini çeşitli yönlerden zenginleştirebilir veya sınırlayabilir. Bu çalışmada oğ/ök enklitiğine ağırlayıcılık görevinde bulunan zarflar, üstlendikleri vazifelere binaen zaman zarfları, durum zarfları ve miktar zarfları olmak üzere üç kategoride incelenmiştir. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren yüz otuz dört adet örnek saptanmıştır.

2.4.1. Zaman Zarfi + Oğ/Ök

Çalışmada çeşitli yapılarıdaki zaman zarflarından sonra oğ/ök enklitiğinin geldiği tespit edilmiştir. Bu kullanımlarda genellikle zarfın sahip olduğu zaman ifadesinin enklitik tarafından şekillendirildiği görülmüştür. Bu hususta oğ/ök enklitiğinin iki temel görevi bulunmaktadır:

1. Zaman ifadesini çabuklaştırma
2. Eylemin zamanını tam olarak belirleme

2.4.1.1. Zaman İfade Eden Kelimelerden Hareketle Yapılan Zaman Zarfları

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin, zaman ifade eden kelimelerden müteşekkil olan zarflardan sonra geldiği on üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin dört tanesi paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik eylemin zamanını tam olarak belirlemektedir ve deiktik vurgulayıcılık özelliği ile ön plana çıkmaktadır.

(BT I 202/2) (...) *ilkisintä ök kaçmış ärür tar kimi üzä tnl(ı)g-lar.* (Hazai ve Zieme, 1971, s. 28). “(...) **Tam da** başlangıcında sal üstünde kimi canlılar geçmiştir.”

(DLT V.31) *baya ok keldi.m* “**Hakikatten** bu saatten önce geldim” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 17).

(Maitr. 47/19) (...) .. *amtı men irteki kün ök orduğ karşığ kodup (...)* (Tekin, 1976, s. 101). “(...) Şimdi ben **tam** ertesi gün hemen sarayı terk edip (...)” (Tekin, 1976, s. 224).

(U IV-A 249) (...) *tüz-ün yaşomaitri-a bu çştani ilig beg siz-iksiz bu tün ök alku yeklerig barça buluş yınak saçğay bu tñri-ler yoksuz emgenür-ler. birök yağız yir arkasındaki toprak-nuñ prmanu koğ kıçmık sanı neçe erser (...)* (Müller ve Gabain, 1945, s. 30, 32). “(...) Âdil Yaşomitra, bu Çaştani bey şüphesiz **tam** bu gece bütün şeytanları bütün yönlere fırlatacaktır. Bu tanrılar, gereksiz bir şekilde eziyet çekiyorlar. Eğer, yağız yer arkasındaki toprağın zerrecikleri ne kadar çoksa (...)” (Müller ve Gabain, 1945, s. 31, 33).

2.4.1.2. Müstakil Zaman Zarfı

2.4.1.2.1. amtı/emdi + Ok/Ök

ET’de *şimdi* ve *şu an* anlamına gelen *amtı/ämti/emdi* zaman zarfı (Caferoğlu, 1968, s. 14) ok/ök enklitiği ile birlikte kullanılmaktadır. Çalışmada *amtı ok* ve *ämti/emdi ök* yapısının mevcut olduğu üç adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik eylemin zaman ifadesini çabuklaştırmakta ve zamanını tam olarak belirlemektedir.

(BT III 376/2) (...) *amtı ok balıktın sürüp ündürünlär* (...) (Tezcan, 1974, s. 44). “(...) **Tam** da şimdi şehirden sürüp çıkarın. (...)”
→ Eylemin zamanını tam olarak belirleme işlevi.

(DLT V.31) *emdi ok aydı.m* “**Tam** bu saatte (şimdi) söyledim” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 17).
→ Eylemin zamanını tam olarak belirleme işlevi.

(U IV-B/C/D 97) (...) *amtı ok tıdıgsız köjülin d(a)ntipali ilig-ke barıp* (...) (Müller ve Gabain, 1946, s. 42). “(...) **Hemen** şimdi çekinmeksizin Dantipala Han’a gidip (...)” (Müller ve Gabain, 1946, s. 43).
→ Eylemin zaman ifadesini çabuklaştırma işlevi.

2.4.1.2.2. amtı-ky-a/amtıkıya + Ok

ET’de *şimdi* ve *şu an* anlamına gelen *amtı-ky-a/amtıkıya* zaman zarfı (Caferoğlu, 1968, s. 14) ok/ök enklitiği ile birlikte kullanılmaktadır. Çalışmada *amtı-ky-a ok* yapısının mevcut olduğu bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik eylemin zamanını tam olarak belirlemektedir.

(BT XIII 47/15) (...) *üç törlüg yavız ada-lar : amtı-ky-a ok tavrağ bogup amrılıp : (...)* (Zieme, 1985, s. 171). “(...) Üç türlü büyük musibeti **tam da** şimdi süratle boğup yatıştırıp (...)”

2.4.1.2.3. antakı-a/antak(a)ya/anta-ky-a + Ok

ET’de *hemen* ve *o anda* anlamına gelen *antakıya/antakıa/antakıya* zaman zarfı (Eraslan, 2012, s. 551) ok/ök enklitiği ile birlikte kullanılmaktadır. Çalışmada *antak(a)ya ok* ve *anta-ky-a ok* yapısının mevcut olduğu dokuz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik,

eylemin zaman ifadesini çabuklaştırmakta ve *hemen o anda, tam şimdi ve hızlı bir şekilde* anlamlarına gelmektedir.

(AY 34ş/21) *edgüke mengike tegdeçi tnl(i)glarig tuşa y(a)rlikasar .. ötrü antak(a)ya ok k(e)ntününg asankılıg uzun* (Kaya, 1994, s. 82). “İyiye ve ebedî huzura erişecek canlılara rastgele öğüt verse ve merhamet etse ardından **hemen o anda** kendisinin ustalığı ile (dır).”

(AY 98/12) (...) *bo [altun küvrüg] ünining tikisig .. antak(a)ya ok uyurlar* (Kaya, 1994, s. 106). “(...) Bu altın davulun sesinin çağlamasını **hemen o anda** (dinleyip) takip ederler.”

(BT III 102/16) (...) *āñilki ar-y-a-marg-lıg . ikinti nurvan-lıg anta-ky-a oğ ol yaroqlar üzä üç uguş-lar üzä bölülmüş kırk bir oron-lar üzä adrılmış (...)* (Tezcan, 1974, s. 30). “(...) Birinci *ārya-margalı* (hakikî ve sahîh yol) ikinci *Nirvānalı* (*sonsuz mutluluk âlemi*) **hemen o anda** o ışıklar üstüne üç soy üstüne taksim edilmiş kırk bir makam üzerine ayrılmış (...)”

2.4.1.2.4. -DXk + tA + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin -DXk isim-fiili ve bulunma-çıkma hâli ile oluşturulmuş zaman zarflarından sonra geldiği örnekler saptanmıştır. Korkmaz’a göre bu yapı “esas fiil ile zarf-fiil arasındaki zaman bağına çabuklaştırma” görevini üstlenmektedir (1961, s. 25). Bu yapının mevcut olduğu üç adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik, eylemin zaman ifadesini çabuklaştırmakta ve *hemen o an(da), hemen sonra* ve -DXğX gibi anlamlarına gelmektedir.

(AY 380/14) *bo monça sav sözleyü tüketdükdä ök ötrü bo biş çöpdik yavlak üdteki neçe tnl(i)glar erserler (...)* (Kaya, 1994, s. 224). “Bu, bunca sözü söyleyip **hemen o an** bitirdiğinde o zaman bu beş karışık (kaotik) fena zamandaki nice (pek çok) canlılarsa... (...)”

(AY 577/19) (...) *monça tidükde ök king yagdı (...)* (Kaya, 1994, s. 308). “(...) Bunca söylediğinden **hemen sonra** tıpkı aynı yağdı. (...)”

(Maitr. 52/19) *sejrem tağı bütmezken ite başladuğta oğ altı kat teñri yirinte siziye olurguluğ teñri(ri)d(em) ordular belgülig bolu .. (...)* (Tekin, 1976, ss. 107-108). “Manastır henüz bitmemişti, inşaata **tam (da)** başlandığı **sırada** altı katlı tanrılar makamında sizin için oturacak ilahî saraylar belirdi .. (...)” (Tekin, 1976, s. 228).

2.4.1.2.5. -mXş + tA + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin -mXş isim-fiili ve bulunma-çıkma hâli ile oluşturulmuş zaman zarflarından sonra geldiği örnekler saptanmıştır. Korkmaz’a göre bu yapı “esas fiil ile zarf-fiil arasındaki zaman bağına çabuklaştırma” görevini üstlenmektedir (1961, s. 25). Bu yapının mevcut olduğu sekiz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik, eylemin zaman ifadesini

çabuklaştırmaktadır. Bu sebeple söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye ‘...-(X)r ...-mAz’, ‘...-DXklArI gibi’, *hemen* ve *tam o anda* anlamlarını katmaktadır.

(BT V 86) *bir tagar-ka ming tagar tüş süşün tarđıp yançg turulduru saçmış-ta oğ tagdın inmiş isiningizlär tudılmadin tuğçı isinäşün yançg yügürü örü ködürüp saçmış-ta oğ öngdürdin kälmiş . isiningizlär üşülmädin . tuğçı yıldırsün* (Zieme, 1975, s. 115). “Bir çuvala bin çuval ürün (alacak şekilde) artsın. Karışım (yançy) dinlendirilip **saçılır saçılmaz** dağ tarafından gelen rüzgarımız herhangi bir engelle karşılaşmadan daima essin, karışım yüceltilip **saçılır saçılmaz** doğudan gelen rüzgarlar kesilmeden daima essin” (Gül, 2016, s. 92).

(Maitr. 52/4) *seyrem (itgeli) tokığalı tyan yip tuta ülügleyür-ler ne tyan tutmışta oğ yir suv altı türlüg tebreyür kamşayur .. (...)* (Tekin, 1976, s. 107). “Bir manastır kurmak için tyan ipini tutarak (?) bölüştürürler. Tyan (ipini) **tutar tutmaz** dünya altı kez titrer (...)” (Tekin, 1976, s. 228).

(U IV-A 164) (...) *anta oğ ilig beg kapkara tünle tavış tuşsayu bir ödün-ki-e turdı. ol yir üni işidmişte ök bodistv-lar-nañ bilge biligin uğurağ bilti (...)* (Müller ve Gabain, 1945, s. 24). “(...) O esnada *hemen*, Bey kapkara gece (içinde), sesi dinlemek isteyip bir an durdu. O şarkı sesini **duyar duymaz**, Buda adaylarının irfan dolu ilim(ler)i sayesinde kesin olarak tanıdı (...)” (Müller ve Gabain, 1945, s. 25).

2.4.1.2.6. temin/timin/trkin + Ök

ET’de *hemen*, *derhâl*, *tam*, *dosdoğru*, *mümkün olduğu kadar* anlamlarına gelen *témin/timin* zarfindan (Eraslan, 2012, s. 607, 609) ve *hemen*, *derhâl*, *çabucak* manalarındaki *terkin* zarfindan (Eraslan, 2012, s. 608) sonra gelen oğ/ök enklitiği çalışmada pek çok örnekte tespit edilmiştir. Bu yapının mevcut olduğu elli sekiz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin dört tanesi paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik, eylemin zaman ifadesini çabuklaştırmaktadır. Bu sebeple söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *hemencecik* ve *hemen şimdi* anlamlarını katmaktadır.

(BT XXVIII G076) (...) *temin ök ançata üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak* (Yakup, 2010, s. 242). “(...) **Hemencecik** bunun üstüne mütemadiyen en yüksekteki en doğru ve mükemmel(i) hissetmek.”

(Maitr. 5/30) (...) *antran kopup teñri burkannıñ köligesiñe sıkıntı anta timin ök korkınçı ayınçı sönti muntada ulatı sansız tümen tınlıglarğa köligesi öze (...)* (Tekin, 1976, s. 48). “(...) Oradan da kalkıp Tanrı Buda’nın gölgesine sığındı, orada **hemencecik** korkusu geçti. Bundan sonra sayısız yaratıklara gölgesi ile (...)” (Tekin, 1976, ss. 192-193).

(U IV-A 135) (...) *timin ök köşüşün sakınçñ bütgey. ötrü ilig beg trkin ök ol rakşasığ tilegeli bardı. ol yme dušta atlg rakşas ilig begig iraktın körüp ök öz körkin tegşürüp (...)* (Müller ve Gabain, 1945, s. 22). “(...) **Hemen şimdi** (senin) arzun fikrin gerçekleşir. Bunun üzerine hükümdar **hemen o an** Rakşasıyi aramaya gitti. Ve o Dušta adlı rakşası, hükümdarı uzaktan görür görmez *hemen* kendi kıyafetini değiştirip (...)” (Müller ve Gabain, 1945, s. 23).

(U IV-A 169) (...) *yır oyun üni ol tip ança turup terkin ök ol tariçanta atlg rakşaska yakın kelip (...)* (Müller ve Gabain, 1945, s. 24). “(...) ‘şarkı oyun sesidir’ deyip biraz durup (sonra) kalkıp **hemencecik** Trijata adlı rakşasiye yakın gelip (...)” (Müller ve Gabain, 1945, s. 25).

2.4.2. Durum Zarfı

2.4.2.1. Durum Zarfı (Nitelik Sıfatı) + Oğ/Ök

Çalışmada aslında nitelik sıfatı olan durum zarflarından sonra oğ/ök enklitiğinin geldiği örnekler saptanmıştır. Söz konusu enklitik, kendinden önce gelen durum zarfını kuvvetlendirmektedir. Bu yapının mevcut olduğu on adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik, durum zarfının ortaya koyduğu eylemsel tarzı kesinleştirmektedir. oğ/ök enklitiğinin sahip olduğu bu kendine has deiktik vurgulayıcılık özelliği bu eylemsel tarzın tekliğini, kesinliğini ve eksiksizliğini ortaya koyar. Bu sebeple söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tamamıyla, sadece, yalnızca, kesin bir şekilde* ve *tek türlü* anlamlarını katmaktadır.

(AY 48/7) (...) *anın bo et'öz bir törlüg ök titir ::* (Kaya, 1994, s. 87). “(...) Onun bu vücudu (şahsiyeti) **sadece** bir türlü değerlendirilir.”

(AY 241/3) *yintem köngülüg ök körü :: köngülüg ök köntürü :: köngülüg ök sergürü :: köngülüg ök tarkaru :: köngülüg ök amırtguru (...)* (Kaya, 1994, ss. 163-164). “Tamamıyla **sadece** ferasetli bir şekilde görerek, **yalnızca** akıllıca gerçeğe sevk ederek, **kesin bir şekilde** ferasetle tahammül göstererek, **tamamen** idrak eder bir şekilde sakınarak, **sadece** sevecen bir şekilde teskin ederek... (...)”

bir ök yanlıg ermez bu tüşke yörüg muni keç sağıngu ay kılkı örüg (KB 6023 / Arat, 1947, s. 597).

“Her rüya **aynı şekilde (tek türlü)** yorumlanmaz. Ey vakur insan, bunu çok iyi düşünmelisin” (Arat, 1959, s. 431).

2.4.2.2. -U Birle + Ök

Korkmaz’a göre oğ/ök enklitiği Eski Uygur Türkçesinde ünlü ile yapılan *-a/-e, -ı/-i* ve *-u/-ü* zarf-fiili ile bir edat grubu oluşturan *-u/-ü birle* formlarından sonra gelebilmektedir. Bu yapı ‘...-(X)r ...-mAz’ ve ‘...-DXğX gibi’ anlamlarına gelecek şekilde eylemin zaman gösterme özelliğini daha da kuvvetlendirmektedir (1961, s. 23). Korkmaz’ın bu ifadesi doğru olmakla birlikte eksiktir. Söz konusu enklitik, eylemin *hemen şimdi*

gerçekleştiğini ifade etmekle birlikte aynı zamanda eylemsel tarz bakımından bir hızlılığı ve dinamikliği ortaya koymaktadır. Bu yapının mevcut olduğu sekiz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır.

(AY 621/1) (...) *ne odunu birle ök anta korkunçlığın busuşlugın inçe tip tidi* (...) (Kaya, 1994, s. 326). (...) **Uyanır uyanmaz** korku ve kaygıyla şöyle dedi: (...) (Ahmet, 2009, s. 110).

(AY 621/21) (...) *ne monı eşidü birle ök ürkip belinglep ötrü orduka kirip katunka inçe tip ötünti* (...) (Kaya, 1994, s. 326). “(...) Bunu **işittiği gibi** (hizmetçi kız) korkup hemen saraya girip hatuna şöyle arz etti: (...)” (Ahmet, 2009, s. 110).

(AY 625/22) (...) *öglenü birle ök ötrü iliglerin örü kötürüp ulıyü sıgtayü inçe tip takşurtılar* :: (Kaya, 1994, s. 328). “(...) Kendilerine **gelir gelmez** ellerini yukarı kaldırıp feryat ederek şöyle ağıt yaktılar” (Ahmet, 2009, s. 112).

2.4.2.3. -mAk + tIn + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin -mAk isim-fiili ve çıkma hâli ile oluşturulmuş durum zarflarından sonra geldiği örnekler saptanmıştır. Bu yapının mevcut olduğu iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik, durum zarfının sahip olduğu kolaylaştırıcı ve yardım edici nedensellik ifadesini tekletirmektedir. Eylemin gerçekleşmesinin yalnızca bu eylemsel tarzın yardımıyla olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam bu şekilde, tam bu yolla* ve *tam bu sayede* anlamlarını katmaktadır.

(AY 253/16) (...) *yintem köngülte atkanmaktın ök turup orn<a>nıp* (...) (Kaya, 1994, s. 168). “(...) Tamamen ve bütünüyle **tam** gönülde(n) bağlanma **sayesinde** (gönülde) durup yerleşip (...)”

(BT III 38/12) *onđın tğşindürmaktın oğ (?) tiläkçik yağısın oğgorağ arıdıp keđärip* (Tezcan, 1974, s. 26). “**Tam** sağdan döndürme **sayesinde** düşman olan (zarar verecek) arzuları kesin ve katı bir şekilde temizleyip uzaklaştırıp...”

2.4.3. Miktar Zarfları

2.4.3.1. Miktar İfade Eden Kelimelerden Hareketle Yapılan Miktar Zarfi

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin cümlede farklı öğeleri nicelik bakımından derecelendiren miktar zarflarından sonra geldiği saptanmıştır. Bu yapının mevcut olduğu üç adet örnek

tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Bu örneklerde söz konusu enklitik, miktar zarfının sahip olduğu niceliği ve matematiksel değeri kuvvetlendirmektedir.

(AY 59/22) (...) *bodıs(a)t(a)v[ların] bir] törlüg köngülinçe bir yintem yonunça **birerkin ök bolup** .. (...) (Kaya, 1994, s. 92). “(...) Buda adaylarının bir türlü gönüllerince bütünüyle **çok olarak birden fazla** olup... (...)*

(ETY T 7) *bériye : tavgacıg : öñre kitanıg : yırya oguzug : **üküş ök** : ölörti* (Ölmez, 2015, s. 181). “güneyde Çinlileri, doğuda Kitanyaları, Kuzeyde Oğuzları **pek çok** öldürdüler” (Ölmez, 2015, s. 188).

*tilin serme irme bolun eymenük
ağu ol olarnıñ eti **birtem ök*** (KB 4349 / Arat, 1947, s. 437).
“Sert ve kaba bir dil kullanma, onlardan kaçın; onların eti **tamamen (tastamam)** zehirdir” (Arat, 1959, s. 314).

2.4.3.2. idi + Ök

Dönem metinlerinde sadece KB’de kullanılan bir yapıdır. ök enklitiği; *pek*, *çok* ve *fazla* gibi anlamları olan *idi* (Arat, 1979, s. 187) sözcüğünden sonra gelerek miktar zarfı işlevinde kullanılan bir yapı meydana getirmektedir. Bu yapı sıfat, zarf, fiil ve eylem görevini üstlenen isim soylu sözcükleri derecelendirebilir. Bu yapının mevcut olduğu on bir adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin beş tanesi paylaşılmıştır.

*yime bu kıtab ol **idi ök** ‘aziz
biligligke bolğay biligdin teñiz* (KB B9 / Arat, 1947, s. 4).
“Yine bu kitap **çok ama çok** aziz bir kitaptır; bilgili kişi için adeta bilgiden bir denizdir” (Arat, 1959, s. 3).

*mini emgetür til **idi ök** telim
başım kesmesüni keseyin tilim* (KB 166 / Arat, 1947, s. 33).
“Bana dilim **pek çok** fazla eziyet çektiriyor; başımın kesilmesindense ben dilimi keseyim” (Arat, 1959, s. 23).

*ilig aydı uktum sözüñni tükel
tirig sözlemese **idi ök** muhal* (KB 968 / Arat, 1947, s. 114).
“Hükümdar, ‘sözünü tamamen anladım; lakin bir canlının hiç konuşmaması **çok fazla (kesinlikle)** imkânsızdır’ dedi” (Arat, 1959, s. 81).

*ukuš bolsa asğı **idi ök** öküş
kamuğ edğülük ülgı ol bu ukuš* (KB 2454 / Arat, 1947, s. 259).
“Akıllı olmak **çok ama çok** faydalıdır; bütün iyiliklerde aklın bir payı vardır” (Arat, 1959, s. 183).

***idi ök** sewindi kadaşın körüp
bayatka şükür kıldı artuğ ögüp* (KB 3294 / Arat, 1947, s. 333).
“Akrabasını gördüğüne **pek çok** sevindi; Tanrıyı övüp ona şükretti” (Arat, 1959, s. 241).

2.4.3.3. keç + Ök

Dönem metinlerinde *idi ök* gibi sadece KB’de kullanılan bir yapıdır. Soğdca *kāda* kelimesi ile ilişkili olan ve *pek, çok, güçlü ve üstün* gibi anlamları olan *keç* (Eraslan, 2012, s. 578) sözcüğünden sonra gelen *ök* enklitiği, miktar zarfı işlevinde kullanılan bir yapı ortaya koymaktadır. Söz konusu enklitik, burada miktar zarfı yapısını derecelendirmektedir. Bu yapının mevcut olduğu altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

yime yakşı aymış biliglig beğük

biligligke tegdi öz ülgü keç ök (KB 2448 / Arat, 1947, s. 258).

“Bilgili ve büyük insan yine çok güzel söylemiş; dileğine **en çok** kavuşan kişi bilgili insandır” (Arat, 1959, s. 182).

yime yakşı aymış biliglig beğük

biliglig sözi tutsa tuşlar keç ök (KB 5213 / Arat, 1947, s. 520).

“Bilgili ve büyük insan yine çok güzel söylemiş; bilgili sözünü tutan her zaman ve her yerde **çok fazla** (iyilikle) karşılaşır” (Arat, 1959, s. 376).

2.5. YER TAMLAYICISI OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

Çalışmada *oç/ök* enklitiğinin yönelme, bulunma-çıkma ve çıkma hâli eki almış isim ve isim soylu sözcüklerden sonra azımsanamayacak ölçüde kullanıldığı görülmüştür. Aldıkları ekler sebebiyle yer tamlayıcısı olarak adlandırılabilen bu sözcükler eylemin başladığı, meydana geldiği, yöneldiği veya eyleme kaynaklık eden yeri belirtirler. Bu yapılardan sonra gelen *oç/ök* enklitiği ise tam olarak bu noktayı işaretleyerek belirginleştirir. Bu yapılar, üç alt kategoride incelenmiştir. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren otuz adet örnek saptanmıştır.

2.5.1. Yönelme Hâli Eki

2.5.1.1. İsim + Yönelme Hâli Eki + Oç/Ök

Çalışmada *oç/ök* enklitiğinin yönelme hâli eki almış isimlerden sonra geldiği altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *da/de, ta, tam (olarak)* ve *bizzat* anlamlarını katar. Eylemin yöneldiği, taraf gösterdiği veya eylemin sonucunun etkilediği nokta *oç/ök* enklitiği sayesinde tam olarak gösterilip belirginleştirilmiştir.

(Maitr. 11/31) (...) .. *antağ er ser .. tözün maytrıka oğ ukıtğalı aymaz ..* (...) (Tekin, 1976, s. 57). “(...) Böyleyse **ta** asil Maytrı’ya da bildirilmesini buyurmaz. (...)” (Tekin, 1976, s. 198).

→ Bildirilmenin sınırı tam ve kesin şekilde asil Maytrı’ya kadardır.

(Maitr. 58/52.) (...) .. *yine şariputri arhanıka oğ süzülti yime ök bir keyikçi er erdi ..* (...) (Tekin, 1976, s. 116). “(...) Ve (o,) **bizzat** aziz Şariputra tarafından günahlarından arındı. Ve bir de avcı vardı ... (...)” (Tekin, 1976, s. 234).

→ O, tam olarak aziz Şariputra’ya yönelerek (onun yoluna girerek) günahlarından arındı.

(SUK Sa01/2) (...) *ç/mguq-ta bir şığı yirim atı alp taş sangun-qa oğ(?) toguru tomług sağtım* (...) (Yamada, 1993, s. 4). “(...) Ç/mguk’taki 1 şığı yerimi, adı **tam olarak** Alp Taş Sangun (olan kişiye) doğrudan sattım” (Özyetgin, 2014, s. 160).

→ Tam olarak Alp Taş Sangun’a (yani ondan başka birisi değil) doğrudan sattım.

2.5.1.2. İsim + İyelik Eki + Yönelme Hâli Eki + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin iyelik eki ve yönelme hâli eki almış isimlerden sonra geldiği iki adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin tamamı paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *ta* ve *tam (olarak)* anlamlarını katar. Bir önceki alt kategoride olduğu gibi burada da eylemin yöneldiği, taraf gösterdiği veya eylemin sonucunun etkilediği nokta oğ/ök enklitiği sayesinde *tam* olarak gösterilip belirginleştirilmiştir.

(AY 171/5) *buyan edgü kılınçlarığ yme burkan kutınga oğ evire teginür m(e)n ..* (Kaya, 1994, s. 134). “İyi davranışları(mı) da **tam olarak** Buda kutsallığına saygıyla çeviririm (...)” (Ölmez, 1991, s. 57).

→ Yalnızca ve kesin bir şekilde Buda kutsallığına çevirip haricindeki hiçbir şeye çevirmem.

(BT III 563/18) *yänä umug inag kaçım öz tıtsılarıña oğ üç törlüg ugur-ın yaşmak yañılmaq[-sız]ın tilätğäli istädğäli üdürür* (...) (Tezcan, 1974, s. 50). “Yine umudumuz ve sığınağımız (umutsuzlara sığınmak) olan babam **tam** kendi öğrencilerine üç türlü fırsatı ziyan etmeksizin ve yanılmaksızın dileyerek ve isteyerek ayırır (onlara verir). (...)”

→ Üç türlü fırsatı kendi öğrencilerine verir; fırsatın verildiği kişiler tam olarak onlardır.

2.5.2. Bulunma-çıkma Hâli Eki

2.5.2.1. İsim + Bulunma-çıkma Hâli Eki + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin bulunma-çıkma hâli eki almış isimlerden sonra geldiği on bir adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin beş tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *işte, ta, tam (olarak), muhakkak* ve *mutlaka* anlamlarını katar. Eylemin başladığı ve meydana geldiği nokta oğ/ök enklitiği sayesinde

deiktik vurgulayıcılık açısından mekânsal ve zamansal işaret işlevi ile tam olarak belirginleştirilip vurgulanmıştır. Bu yapının mekânsal işaret görevinin yanında eylemi zamansal açıdan da sınırlandırdığı söylenebilir.

(AY 580/9) *öngre üdte ök sevintim ..* (Kaya, 1994, s. 309). “İşte önceki vakitte sevindim. ..”
→ Tam o anda sevindim.

(BT XXVIII F27) (...) *kurugta öng ok teginmäk sakınç kılınç [bilig] ymä ök yok (...)* (Yakup, 2010, s. 226). “(...) **Tam olarak** kısır (dinen verimsiz) tarafta fikir, amel, bilgi yine de yok. (...)”
→ Fikir, amel ve bilginin kesin bir şekilde olmadığı yer dinen verimsiz olan kısım.

(SUK Sa02/17) (...) *bu oq ögän-tä oq yir tänginçä yir quğlug taş-qa yarağu birip alzun-lar (...)* (Yamada, 1993, s. 6). “(...) **Tam** bu su kanalındaki yer (sadece o kanal ile ilişkili olan yer) dengince yeri Qutluq Taş’a hazırlayıp alsınlar (...)” (Özyetin, 2014, s. 161).

(TT VIII 40/19) (...) *bu buyan ädgü kılinç tüş-in bu köz-ünür aj-unta ok bulur (.)* (Rachmati ve Eberhard, 1936, s. 48). “(...) İyi amel(in) neticesi(ni) **muhakkak** bu halihazırdaki dünyada elde eder.”
→ Sonucu tam bu dünyada ve tam bu zamanda elde eder.

(U IV-B/C/D 27) *başşı öz-lüg ölmek-nin ayıg tüşin . ikinti az-unta okmu teginür.* (Müller ve Gabain, 1946, s. 32). “Üstat, can almanın kötü sonucuna **mutlaka** ikinci (başka) bir hayatta mı uğranılır?” (Müller ve Gabain, 1946, s. 33).
→ İşte tam o başka hayatta ve başka bir zamanda.

Yukarıdaki örnekte ok/ök enklitiği ve soru enklitiğinin üst üste geldiği görülmektedir. Bu husus farklı enklitiklerin beraber kullanılabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

2.5.2.2. İsim + İyelik Eki + Bulunma-çıkma Hâli Eki + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin iyelik eki ve bulunma-çıkma hâli eki almış isimlerden sonra geldiği altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Korkmaz, ok/ök enklitiğinin bazı kullanımlarının “küçültme ekine muadil kuvvetlendirme vazifesi” görevini ifa ettiğini belirtmektedir (1961, s. 15). ok/ök enklitiği, iyelik eki ve bulunma-çıkma hâli eki almış isimlerden sonra gelerek mevcut ismi küçültmektedir. Söz konusu isim, semantik açıdan acıma ve küçümseme yönüyle değil; yegânelik, teklik ve biriciklik anlamına gelecek şekilde küçültülmektedir. Burada amaçlanan husus, nitelik olarak önemli olan ögenin nicelik olarak da azlığı sebebiyle önemli ve kıymete değer olduğunu vurgulama amacıdır.

(Abhid. 3087/6. (...) *yindäm burhan nomin-ta ok bar ärür. (...)* (Shōgaito, 2008, s. 386). “(...) Bütünüyle Burhan’ın **öğreticisinde** vardır. (...)”

(AY 18/21) *ol nom erdini yene bo tegre adın yirte yok .. yalanguz mening evimde ök bar erür (...)* (Kaya, 1994, s. 67). “O öğreti mücevheri yine bu çevreden başka yerde yok(tur) .. Sadece benim **evceğizimde** vardır. (...)”

(AY 257/9) (...) *bo montag yangın adruk adruk edremler bilge biligler küçi üze ötrü bir yintem bilge bilig içinte ök bışrunurlar ögretinürler (...)* (Kaya, 1994, s. 170). “(...) Böylelikle öğretinin başka başka erdemleri (ve) hikmetleri sayesinde eksiksiz bir şekilde **hikmet(in) içceğizinde** olgunlaşırlar ve talim görürler. (...)”

2.5.2.3. İşaret Zamiri + Bulunma-çıkma Hâli Eki + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin bulunma-çıkma hâli eki almış işaret zamirlerinden sonra geldiği iki adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin tamamı paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *işte, ta, tam (olarak), muhakkak* ve *mutlaka* anlamlarını katar. Birinci alt kategoride olduğu gibi bu alt kategoride de eylemin başladığı ve meydana geldiği nokta oğ/ök enklitiği vasıtasıyla deiktik vurgulayıcılık açısından mekânsal ve zamansal işaret işlevi ile tam olarak işaretlenip belirginleştirilmiştir. Bu yapının mekânsal işaret görevinin yanında eylemi zamansal açıdan da sınırlandırdığı söylenebilir. Söz konusu enklitik, fiilin tam olarak bildirilen yerde ve o anda gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

(BT XIII 20/24) *[arı]g mângi-lig uluş-ug : [a]lğ munta oğ körkiğür :: altı yol-lug sansar-ta : (Zieme, 1985, s. 123). “Temiz (ve) saadetli memlekete (bir) yol işte **tam** burada gösterir. Altı saadetli hayat zincirinde...”*
→ İşte tam burada ve tam bu zamanda.

(U IV-B/C/D 22) (...) *biz-ni ölürmegil ne emgek erser munta oğ emgenelim (...)* (Müller ve Gabain, 1946, s. 30). “(...) Bizi öldürme! Bizim eziyetimiz ne (kadar büyük) olursa olsun, **muhakkak tam** burada çekmek isteriz. (...)” (Müller ve Gabain, 1946, s. 31).
→ İşte tam burada ve tam bu zamanda.

2.5.3. Çıkma Hâli Eki

2.5.3.1. İsim + Çıkma Hâli Eki + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin bulunma-çıkma hâli eki almış isimlerden sonra geldiği altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *işte, ta, tam (olarak), sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar. oğ/ök enklitiği, eylemin bildirilen noktadan tam ve kesin bir şekilde başladığını ifade etmektedir. Bu noktanın kesinliğini ve değişmezliğini vurgulamaktadır.

(BT I D219/3) (...) *ötrü irakdın oğ ünär altı türlüg adganguluğ kirlärtin* : || (Hazai ve Zieme, 1971, s. 41). “(...) O vakit **tam** uzaktan altı şekilde ayırt edilebilen pislik dışarı çıkar.”

→ Altı şekilde ayırt edilebilen pisliğin dışarı çıktığı nokta uzakta belirli ve değişmez bir yerdir.

(BT XXVIII C242) [*ötrü iraktın ok ärks[inür] [i]s[i]g özin kum sanınça []* (Yakup, 2010, s. 138). “O vakit sıcak kum tanesi sayısınca **sadece** uzaktan kuvvetlenir.”

→ Kuvvetlendiği nokta kesin olarak uzaktadır.

(UTH 8) (...) *ol bitig goçu qızıl-ta qayu-ta bols(a)r til(ä)p yımış-qa birip yımış-tın oğ til(ä)p alınglar* (Özyetgin, 2014, s. 46). “(...) O senet Qoçu Qızıl’da herhangi bir yerde olursa isteyip Yımış’a verip **yalnızca** Yımış’tan isteyip alınız.” (Özyetgin, 2014, s. 46).

→ Tam olarak Yımış’tan isteyiniz; başka bir kişiden değil.

2.6. ZAMİR OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

oğ/ök enklitiği hâl, iyelik ve çokluk gibi çeşitli çekim eklerini almış şahıs, işaret, dönüşlülük ve topluluk zamirlerinden sonra sıklıkla kullanılmaktadır. Bu enklitik, kendisinden önce konumlanmış olan ve ağırlayıcı görevini üstlenen zamirleri farklı açılardan vurgulayıp ön plana çıkartabilir. Cümlede özne görevinde bulunan bir zamirin oğ/ök enklitiği ile eylemi yalnızca kendisinin hiçbir yardım almadan gerçekleştirdiği vurgulanabilir. Aynı şekilde cümlede nesne görevinde bulunan bir zamirin oğ/ök enklitiği ile eylemden yalnızca kendisinin etkilendiği ve eyleme dair başka hiçbir muhatabın bulunmadığı ifade edilebilir. Bütün bunlardan farklı olarak oğ/ök enklitiği kendisinden önceki zamirin eylemsel tarz bildirme özelliğini öne çıkartarak onun cümlede durum zarfı göreviyle kullanılmasını sağlayabilir ya da söz konusu enklitik bir işaret zamiri ile oluşturduğu yeni dilbilgisel yapı sayesinde bu zamirin bir zaman zarfı görevinde kullanılmasını kolaylaştırabilir. Çalışmada tespit edilen örnekler dört ana başlığın altında ve yirmi yedi alt kategoride incelenmiştir. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren yüz yirmi beş adet örnek saptanmıştır.

2.6.1. Şahıs Zamirlerinden Sonra

2.6.1.1. I. T. Ş. Zamiri: Men + Ök

2.6.1.1.1. Men + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin yalın hâldeki birinci tekil şahıs zamiri *men*'den sonra geldiği dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak) ben, bizzat, mutlaka, kesinlikle* ve *şüphesiz* anlamlarını katar. Ağırleyıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(AH 79) *bölek ıddım anı şahımka men ök havadarlıkımı tükel bilsü tip* (Arat, 2006, s. 47).
“Ben **bizzat** onu şâhıma, bağılılığımın bir ifadesi olsun diye hediye gönderdim” (Arat, 2006, s. 85).

(RNKT 4/119) *Kışurğay men oğ olarnı, küsetgey men olarnı, fermānlağay men oğ olarka kesgeyler yulkıların kulaklarını, fermānlağay men oğ olarka adnatğalar Tañrı törütmişini, (...)* (Ata, 2013, s. 15). “**Mutlaka** ben onları saptıracağım, onları kuruntulara sokacağım ve **kesinlikle** ben onlara emredeceğim de (putlara adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine **şüphesiz** ben onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını (...)

2.6.1.1.2. Men + Yönelme Hâli Eki + Oğ

KB'de birinci tekil şahıs zamiri *men*'den sonra yalnızca yönelme hâli eki almış iki adet örnekten sonra oğ enklitiği gelmiştir. Bu kullanımda cümleye *yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar. Ağırleyıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. Bir örnekte ise kuvvetlendirme ve soru parçacıkları üst üste gelmiştir.

maña oğ tapındıñ kiçigde berü körü öğrenü bildiñ edğü törü (KB 1941 / Arat, 1947, s. 212).
“Küçükülüğünden beri her zaman **yalnızca** bana hizmet ettin; görüp öğrenerek iyi bir edep ve âdet edindin” (Arat, 1959, s. 147).

maña oğmu(?) tuştı bu yañlığ kişiler azu menmü tetrü kişi men yanayı (KB 6591 / Arat, 1947, s. 649).
“Bu çeşit insanlar **sadece** bana mı rastladılar yahut ben kendim ters bir kimse miyim; (ki öyleyse) bu huyumdan vazgeçeyim” (Arat, 1959, s. 473).
→ Sadece bana mı rast geldiler? Benden başka hiç kimseye bunun gibi insanlar rast gelmedi mi?

2.6.1.2. II. T. Ş. Zamiri: Sen + Ök

2.6.1.2.1. Sen + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin yalın hâldeki ikinci tekil şahıs zamiri *sen*'den sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda

cümleye *tam (olarak) sen, bizzat, yalnızca ve sadece* anlamlarını katar. Ağırleyıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

*sen ök bil negü kılgu erse kişes
tileme meniñdin bu işke kişes* (KB 3497 / Arat, 1947, s. 351).
“Ne yapmak gerekiyorsa bunu **bizzat** sen bilmelisin; istişare et, fakat benden bu iş için bir öneri isteme” (Arat, 1959, s. 255).

*aya meñü muñsuz idim sen uluğ
sen ök yarlıkağıl bu muñluğ kuluğ* (KB 6508 / Arat, 1947, s. 642).
“Ey ebedî olan ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Tanrım, sen büyüksün, bu muhtaç kulunun günahlarını **yalnızca** sen bağışla (senden başka hiç kimse bağışlamaz)” (Arat, 1959, s. 466).
→ Bu günahları bir tek sen bağışlarsın; bu günahları senden başka hiç kimse bağışlamaz.

2.6.1.2.2. Sen + Yönelme Hâli eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin yönelme hâli eki almış ikinci tekil şahıs zamiri *sen*'den sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *yalnızca ve sadece* anlamlarını katar. Ağırleyıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

*saña oğ törütmedi teñri tımuğ
saña aymadı bu ‘azabığ kamuğ* (KB 3332 / Arat, 1947, s. 337).
“Tanrı cehennemi **sadece** senin için yaratmadı; bütün bu azapları yalnız senin için zikretmedi” (Arat, 1959, s. 244).
→ Cehennemi sadece senin için yaratmadı; sen ve senin gibiler için yarattı.

*saña oğ sığındım bayat sen küdez
bu gağlet usındın mini oğğura* (KB 6637 / Arat, 1947, s. 653).
“Ey Tanrı, **yalnızca** sana sığındım. Sen koru (ve) bu gağlet uykusundan beni uyandır” (Arat, 1959, s. 476).
→ Allah'ım yalnızca sana sığındım; senden başka hiç kimseye sığınmadım.

2.6.1.2.3. Sen + Yön Gösterme Hâli Eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin yönelme hâli eki almış ikinci tekil şahıs zamiri *sen*'den sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *yalnızca ve sadece* anlamlarını katar. Ağırleyıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

*sañar oğ sığındım umınçım saña
muñađmış yirimde elig tut maña* (KB 29 / Arat, 1947, s. 20).
“(Ben) **sadece** sana sığındım, ümidim sendedir; muhtaç olduğum yerde elimden tut” (Arat, 1959, s. 14).
→ Ben yalnızca sana sığındım; senden başka hiç kimseye sığınmadım.

ilâhi bilür sen bu 'acizlikim

sağar ok açar men muşum hem taşım (KB 391 / Arat, 1947, s. 53).

“Ey Tanrım, benim bu acizliğimi sen bilirsin; ben her sıkıntı ve müşkülümü **yalnızca** sana açarım” (Arat, 1959, s. 38).

→ Ben her sıkıntı ve müşkülümü yalnızca sana açarım; senden başka hiç kimseye açmam.

2.6.1.3. II. Ç. Ş. Zamiri: Siz + Ök

2.6.1.3.1. Siz + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin yalın hâldeki ikinci çoğul şahıs zamiri *siz*'den sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam olarak (siz), bizzat, bir tek, yalnızca ve sadece* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(BT III 893/7) (...) *yapa beş aşun tınlğ oğlan-ları-nıñ yalañuz umuğı siz ok bolduñuz* (...) (Tezcan, 1974, s. 64). “(...) (Bu) beş yapıdan müteşekkil dünyanın canlılarının (ve) insanların yalnız umudu ve dayanağı **bir tek** siz oldunuz. (...)”

→ İnsanların sizden başka bir umudu ve dayanağı yok.

2.6.1.3.2. Siz + İyelik Eki + Yönelme Hâli Eki + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin iyelik eki ve yönelme hâli eki almış ikinci çoğul şahıs zamiri *siz*'den sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *şüphesiz, kesinlikle, muhakkak, bir tek, yalnızca ve sadece* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(BT III 1019/2) *mar mişaha mada maryam mahamat yalavaç tañşban mañanu (?) yer-lärin tar bulup mayadırım siziñä ok inañgay* (...) (Tezcan, 1974, s. 71). “İsa Mesih, Meryem ana ve Muhammet peygamber *Tanışban* ve *Manganu* yerlerini dar bularak Maitreyam **şüphesiz** size iman edecekler. (...)”

→ Sizden başka hiç kimseye iman etmeyecekler.

(BT III 1035/2) (...) *bağdat urum el-lär bargu yer-lärin tapmañın bañşım siziñä ok inañgay tözün mayırım-y-a* (Tezcan, 1974, s. 73). “(...) Gittiğim Bağdat ve Anadolu ülkelerinde bulmadım. Üstadım **bir tek** size, esasa ve gelecek Budaya inanacağım.”

→ Sizden, esastan ve gelecek Buda'dan başka hiçbir şeye inanmayacağım.

2.6.1.3.3. Siz + Çokluk Eki + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin çokluk eki almış ikinci çoğul şahıs zamiri *siz*'den sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *bizzat, tam olarak (sizler), kesinlikle, muhakkak, bir tek, yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(AY 405/12) (...) <ürüg uzatı> *sizler ök utdaçı yigedteçi bolgay sizler ..* (...) (Kaya, 1994, s. 236). “(...) Daima ve sürekli bir şekilde **kesinlikle** sizler kazanacak ve yücecek olanlarıdır. (...)”

→ Kazanacak ve yücecek olanlar sizlerden bir başkası değildir.

2.6.1.4. III. T. Ş. Zamiri: Ol + Oğ

Zamirlerin tasnifi ve isimlendirilmesi hususunda birtakım farklı görüşler bulunmaktadır. Özellikle *ol* zamiri söz konusu olduğunda araştırmacıların fikirleri daha da farklılaşmaktadır. Erdal, *ol* zamirini yalnızca işaret zamiri olarak kabul ederken (2004, s. 192) Eraslan ise bu zamiri diğer şahıs zamirleri ile birlikte sayar (2012, s. 242). Çalışmada bütün görüşler dikkate alınarak *ol* zamiri, şahıs ve işaret zamirleri başlıkları altında incelenmiştir. Özellikle bu zamirin yükleme hâli eki aldıktan sonra doğal bir şekilde işaret özelliğini ön plana çıkarttığı görülmektedir.

2.6.1.4.1. Ol + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin yalın hâldeki üçüncü tekil şahıs zamiri *ol*'dan sonra geldiği yedi adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin beş tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *bizzat, tam olarak (o), kesinlikle, muhakkak, bir tek, yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(AKT 117/16) *mägär ol oğ bilür* (Borovkov, 2002, s. 199). “**yalnızca** o bilir”

→ Ondan başka kimse bilmez.

(AY 375/17) *birök togmaksız erser ötrü ol ok yene öçmeksiz bolur* (...) (Kaya, 1994, s. 221). “Eğer doğmamış ise bu sebeple **muhakkak** o yine sönmemiş olur. (...)”

(AY 375/20) *birök kayudın yme kelmeksiz bolsar :: ötrü ol ok yene kayuka yme barmaksız bolur* (...) (Kaya, 1994, ss. 221-222). “Eğer nereden yine gelmemiş olsa bu sebeple **kesinlikle** o yine nereye varmamış olur. (...)”

→ Kesinlikle o; ondan bir başkası asla değil.

(BT XXVIII A012) (...) *ol [o]k [o]l(a)rning m(ä)n körümi bolgay : tnl(l)g körümi yaşaglı körümi putgali körümi bolgay : birökçi nom ärmäz sakınçı ävrilsär : ol ok olarning m(ä)n körümi bolgay : (...)* (Yakup, 2010, s. 26). “(...) **Bizzat** o, onların insanlık düşüncesi olacak. Ruh düşüncesi, hayat düşüncesi (ve) nihayet düşüncesi olacak. Eğer kaide değişmez (de) düşünce dönüşürse **bizzat** o, onların insanlık düşüncesi olacak. (...)”

kişig kim oqisa kereklep tilep

ol ok sözlegü aşnu sözni ulap (KB 961 / Arat, 1947, s. 113).

“Birini kim, gerekli görüp ister ve çağırırsa söze de ilk önce **bizzat** o başlar” (Arat, 1959, s. 80).

2.6.1.4.2. Ol + İlgi Hâli Eki + Ok

Çalışmada ok enklitiğinin ilgi hâli eki almış üçüncü tekil şahıs zamiri *ol*'dan sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak), kesinlikle, muhakkak, bir tek, yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(BT XIII 11/14) (...) *kılmaq-tın : [a]nung ok säviglig tüş-in[tä :]* (Zieme, 1985, s. 68). “(...) Yaratmaktan **tam** onun sevgili vücudunda...”

Yukarıdaki örnekte ok enklitiğinin isim tamlamasını oluşturan tamlayan ve tamlanan unsurların arasına girdiği görülmüştür. Söz konusu enklitik tamlayan unsurdan sonra gelse de bu örnekte isim tamlamasının tamamını deiktik açıdan vurgulamaktadır.

2.6.1.4.3. Ol + Yön Gösterme Hâli Eki + Ok

Çalışmada ok enklitiğinin yön gösterme hâli eki almış üçüncü tekil şahıs zamiri *ol*'dan sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak), kesinlikle, muhakkak, bir tek, yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

uğan bir bayat ol kamuğda oza

öküş hamd-u ögdi añar ok seza (KB B1 / Arat, 1947, s. 4).

“Her şeyden önce kâdir ve bir olan Tanrı gelir, sonsuz hamd ve senâ da **sadece** ona lâyıktır” (Arat, 1959, s. 3).

→ Sonsuz hamd ve senâ ondan başka hiçbir şeye lâyık değildir.

2.6.1.5. III. Ç. Ş. Zamiri: Anlar/Olar + Ok

2.6.1.5.1. Anlar/Olar + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin yalın hâldeki üçüncü çoğul şahıs zamiri *anlar/olar*'dan sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *bizzat, tam olarak (onlar), kesinlikle, muhakkak, bir tek, yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar. Ağırleyıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(AY 374/24) *ne için tip tiser .. kayu togmayuk nomlar erser .. olar ok yene bar ermez tip titirler (...)* (Kaya, 1994, s. 221). “Ne sebeple konuşursa .. hangi ortada olmayan öğretiler ise .. **hiç şüphesiz** onlar yine yoktur diye söylerler. (...)”
→ Onlardan başka kimse yine yoktur diye asla söylemez.

(BT III 302/8) (...) *kim-ni birök öz kişi tep umunsar-lar olar ok yän-ä aq töpödin yağı bolmak-ka barır-lar (...)* (Tezcan, 1974, s. 41). “(...) Kimi eğer *bizzat* kendi gibi umarsa **yalnızca** onlar yine o tepeden düşman olmaya erişirler (...)”
→ Sadece onlar; onlardan başkası değil.

2.6.1.5.2. Anlar/Olar + İlgi Hâli Eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin ilgi hâli eki almış üçüncü çoğul şahıs zamiri *anlar/olar*'dan sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak), kesinlikle, muhakkak, bir tek, yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar. Ağırleyıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(AY 34s/21) (...) *küşüşlüg maytrı edgü ögdi sakinçining küçinte ol tnl(ı)glar üze olarning ok tümke y(i)ti töz yiltızlarının tenginçe* (Kaya, 1994, s. 82). “(...) O canlıların üzerine **tam olarak** onların zayıf ve cahil yedi kök yıldızlarının (duyu organları ile elde edilen bilgilerinin) dengince (kabilinde) Arzulu *Maitreya* (kendi) fikir(ler)i sayesinde iyi düşündü.”

Yukarıdaki örnekte oğ enklitiğinin isim tamlamasını oluşturan tamlayan ve tamlanan unsurların arasına girdiği görülmüştür. Söz konusu enklitik tamlayan unsurdan sonra gelse de bu örnekte isim tamlamasının tamamını deiktik açıdan vurgulamaktadır.

2.6.2. İşaret Zamirlerinden Sonra

2.6.2.1. Bu/Bo + Oğ

2.6.2.1.1. Bu/Bo + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin yalın hâldeki işaret zamiri *bu/bo*'dan sonra geldiği kırk bir adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)* ve *işte* anlamlarını katar. *bu/bo* işaret zamiri oğ/ök enklitiğinin kendi deiktiklik hususunu en bariz şekilde ortaya koyabildiği ağırlayıcılardan bir tanesidir. Tanıklanan metinlerde de görülebileceği üzere örneklerin büyük çoğunluğu şahıs zamirlerine kıyasla işaret zamirlerine aittir. Ağırlayıcı görevindeki işaret zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. İşaret edilen ögeyi kesin bir şekilde ön plana çıkartıp diğer ögelerin tamamından soyutlar.

(AY 152/11) (...) *yene ikinti uğun bo ok közünür (...)* (Kaya, 1994, s. 127). “(...) Yine ikinci (bir) sebeple **işte** bu görünür (...)” (Ölmez, 1991, s. 43).
→ Tam olarak ve kesin bir şekilde bu görünür. Bundan başka hiçbir şey asla görünmez.

(AY 153/16) (...) *yene yme üçünç uğun m(e)n bo ok közünür (...)* (Kaya, 1994, s. 128).
“(...) Yine de üçüncü (bir) sebeple, ben, **tam olarak** bu görünür (...)” (Ölmez, 1991, s. 44).

2.6.2.1.2. Bu/Bo + Yükleme Hâli Eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin yükleme hâli eki almış işaret zamiri *bu/bo*'dan sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *işte* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki işaret zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. İşaret edilen ögeyi kesin bir şekilde ön plana çıkartıp diğer ögelerin tamamından soyutlar.

(BT VIII A259) (...) *alku burhan-lar üzä yükündürülmüş ärür : biz yomkıgu-nung ögümüz kangımız ärür : munı ok köngül-tä sakınguluk ärür tip : (...)* (Kara ve Zieme, 1977, s. 48).
“(...) Bütün Budalar üstüne saygı ile eğdirilmiştir. Biz hep birlikte hepimizin annesiyiz babasıyız. **Tam olarak** bu ifadeyi gönülde düşüncedir diye... (...)”

*ilig aydı körklüg ayur sen bu söz
özüm me munı ok tiler kılsa öz* (KB 5493 / Arat, 1947, s. 546).
“Hükümdar, ‘Bu sözleri güzel söylüyorsun; ben de **tam olarak** ve **kesinlikle** bunu yapmak istiyorum’ dedi” (Arat, 1959, s. 394).

2.6.2.1.3. Bu/Bo + Çokluk Eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin çokluk eki almış işaret zamiri *bu/bo*'dan sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda

cümleye *tam (olarak)*, *işte* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki işaret zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. İşaret edilen ögeyi kesin bir şekilde ön plana çıkartıp diğer ögelerin tamamından soyutlar.

(AY 376/14) (...) *k(a)ltı kamag burkanlarning bodis(a)t(a)vlarning yorıgları b(e)lgüleri bolar ok yine atkanmak yapşınmak bolup (...)* (Kaya, 1994, s. 222). “(...) Şöyle ki bütün Budaların (ve) Buda adaylarının istikametleri **tam olarak** bunlar: yine bağlanmak ve yapışmak olup (...)”
→ Bunlardan başka hiçbir şey değildir.

2.6.2.1.4. Bu/Bo + Çokluk Eki + İlgi Hâli Eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin çokluk eki ve ilgi hâli eki almış işaret zamiri *bu/bo*’dan sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *işte* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki işaret zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. İşaret edilen ögeyi kesin bir şekilde ön plana çıkartıp diğer ögelerin tamamından soyutlar.

(AY 52/11) (...) *bolarning ok küçinte erkinçe tapınça işlegülük iş ködügüg bütürgeli bultukar ::* (Kaya, 1994, s. 89). “(...) **Tam olarak** bunların sayesinde isteğince (isteğe göre) ve arzusunca çalışmak (ve) işleri tamamlamak vardır.”

Yukarıdaki örnekte oğ enklitiğinin isim tamlamasını oluşturan tamlayan ve tamlanan unsurların arasına girdiği görülmüştür. Söz konusu enklitik tamlayan unsurdan sonra gelse de bu örnekte isim tamlamasının tamamını deiktik açıdan vurgulamaktadır.

2.6.2.1.5. Bu/Bo + Çokluk Eki + Yükleme Hâli Eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin çokluk eki ve yükleme hâli eki almış işaret zamiri *bu/bo*’dan sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *işte* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki işaret zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. İşaret edilen ögeyi kesin bir şekilde ön plana çıkartıp diğer ögelerin tamamından soyutlar.

(Abhid. 2641/13) (...) *anın yindäm söz-lämiş ol bular-nı oğ.* (...) (Shögaito, 2008, s. 360). “(...) O, **tam olarak** bunları eksiksizce söylemiş. (...)”

(AY 305/14) *igid ezüg nomlartın irak tezıp bolarnı ok çınınça kirtüsinçe bilteçi çın kirtü tüz bilge biligig bekürü tutup (...)* (Kaya, 1994, s. 190). “Hileli ve sahte kaidelerden uzak durup (sakınıp) **kesinlikle** bunları sahit ve doğru bir şekilde bilecek hakiki ve gerçek kusursuz hikmeti kuvvetlice tutup (...)”

2.6.2.2. Ol + Oğ

2.6.2.2.1. Ol + Yükleme Hâli Eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin yükleme hâli eki almış işaret zamiri *ol*'dan sonra geldiği dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *işte* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki işaret zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. İşaret edilen ögeyi kesin bir şekilde ön plana çıkartıp diğer ögelerin tamamından soyutlar.

negü ekse yirke yana ol önür

negü birse ewre anı oğ alur (KB 1394 / Arat, 1947, s. 156).

“Yere ne ekilirse yine o biter; ne verilirse karşılığında **tam olarak** aynı şey alınır” (Arat, 1959, s. 109).

→ Ondan başka hiçbir şey alınmaz.

kü çaw at tilese tuz etmek yitür

tiriglik tilese anı oğ yetür (KB 2320 / Arat, 1947, s. 246).

“Adının namı ve şöhretli olmasını istiyorsan başkalarına tuz (ve) ekmek yedir; yaşamak istersen yine **kesinlikle** aynı şeyi yap” (Arat, 1959, s. 173).

→ Bu şeyden başka bir şey yapmana gerek yok.

2.6.2.2.2. Ol + Bulunma-çıkma Hâli Eki + Oğ

Çalışmada oğ enklitiğinin bulunma-çıkma hâli eki almış işaret zamiri *ol*'dan sonra geldiği on altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. oğ enklitiği zamirdeki zarf kullanımını kuvvetlendirmektedir. *anta oğ* yapısı, bu kullanımda *o zaman*, *o sırada*, *bunun üzerine* ve ‘...-(X)r ...-mAz’ anlamlarını katar. Söz konusu yapı cümlede bir zaman zarfı görevinde kullanılmaktadır (Korkmaz, 1961, s. 20). Bu örneklerde söz konusu enklitik, eylemin zaman ifadesini çabuklaştırmaktadır. Bu grubu yer tamlayıcıları altına almak mümkündür. Lakin bulunma-çıkma hâli ekinin buradaki vazifesi artık yer belirlemek olmadığı ve zamansal bir bildirim olduğu için burada konumlandırılması daha doğru bulundu.

(Maitr. 81/62) (...) .. *ne ölserler anta oğ ün iştilürler tiriliñler* (Tekin, 1976, s. 151). “(...) (Onlar) **ölür ölmez** hemen bir ses iştilir: ‘Dirilin!’” (Tekin, 1976, s. 253).

(U IV-A 164) (...) *anta oğ ilig beg kapkara tünle taviş tuşayu bir ödün-ki-e turdı. ol yır üni işidmişte ök bodistv-lar-nañ bilge biligin utğurağ bilti* (...) (Müller ve Gabain, 1945, s. 24).

“(...) **O esnada** hemen, Bey kapkara gece (içinde), sesi dinlemek isteyip bir an durdu. O

şarkı sesini duyar duymaz, Buda adaylarının irfan dolu ilim(ler)i sayesinde kesin olarak tanıdı (...)" (Müller ve Gabain, 1945, s. 25).

(U IV-B/C/D 102) (...) *ötrü ol altun öhlüg sıgun-lar begi . kayudın sıñar d(a)ntipala ilig erdi. anda ok sıñar bardı (...)* (Müller ve Gabain, 1946, s. 42). "(...) Bunu takiben o altın renkli geyikler beyi Dantipali Han'ın bulunduğu tarafa **gider gitmez (...)**" (Müller ve Gabain, 1946, s. 43).

2.6.2.2.3. Ol + Çokluk Eki + Yükleme Hâli Eki + Ok

Çalışmada ok enklitiğinin çokluk eki ve yükleme hâli eki almış işaret zamiri *ol*'dan sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *işte* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki işaret zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. İşaret edilen ögeyi kesin bir şekilde ön plana çıkartıp diğer öğelerin tamamından soyutlar.

(AY 305/6) (...) *k(a)ltı bo iki törlüg nomlarta emgeklig tegzinçdin taşkaru üntürü idmadaçı igid ezüg atkangularıg kodup olarnı ok çınınça kirtüsinçe bilteçi bilge biligiğ almak erür (...)* (Kaya, 1994, s. 190). "(...) Yani bu iki türlü öğretilerde ıstıraplı bir devir(i) dışarı çıkartarak göndermeyecek hileli ve sahte bir şekilde bağlananları (bilgileri) bırakıp **tam olarak** onları sahit ve hakiki bir şekilde bilecek hikmeti almaktır. (...)"
→ Kesinlikle onları, onlardan başka hiçbir şeyi değil.

2.6.3. Dönüşlülük Zamirlerinden Sonra

2.6.3.1. Öz

2.6.3.1.1. Öz + Vasıta Hali Eki + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin vasıta hâli eki almış dönüşlülük zamiri *öz*'den sonra geldiği on dokuz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda *kendiliğinden* anlamını katar. *özün ök* yapısı cümlede eylemsel tarz bildiren bir durum zarfı yapmaktadır. ök enklitiği, zamirdeki zarf kullanımını vasıta hâli eki ile birlikte ön plana çıkartmaktadır.

(Abhid. 3726/4) (...) *basudçı birök tükäl ärmäsär öz-in ök tuğmaz. (...)* (Shögaito, 2008, s. 420). "(...) Koruyucu olan kişi kâmil ve eksiksiz değilse (olgunluğa erişmemişse) **kendiliğinden** doğmaz. (...)"

(AY 195/19) *yirtinçüg asıgıg tilemedin at küü bulunç alınç özin ök kelip kamağka ayaguluk çilteğülük bolğaylar (...)* (Kaya, 1994, s. 143). "Dünyayı, faydayı dilemeden şan, şöhret,

kâr-kazanç (bunlara) **kendiliğinden** gelip herkes katında saygı göreceklendir (...)" (Ölmez, 1991, s. 76).

(AY 412/8) **özün ök tarıkar** .. öz iltirgülık ed tavar erdini yinçü çeç kaş king uçuz bolur (...) (Kaya, 1994, s. 239). "**Kendiliğinden** daralır (yok olur). Kendi(ne) gönderttiği mal, mücevher, inci ve değerli taşlar değersizleşir. (...)"

2.6.3.1.2. Öz + İyelik Eki + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin iyelik eki almış dönüşlülük zamiri *öz*'den sonra geldiği iki adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin bir tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)* ve *bizzat* anlamlarını katar. *özüm ök* ve *özün ök* gibi yapılarda dönüşlülük zamirini vurgulayan ök enklitiği cümlede '*sadece ben yaptım*' ve '*yalnızca ben başkasının yardımını almaksızın yaptım*' anlamlarını ihtiva edecek şekilde eylemsel tarz bildiren dolaylı bir durum zarfı meydana getirmektedir.

(ETY T 6) **özüm ök** : *kagan kışdım* : (Ölmez, 2015, s. 181). "(Onu) ben **bizzat kendim** hakan yaptım" (Ölmez, 2015, s. 188).

→ Onu bizzat ben; başkası olmadan ve başkasının yardımını almadan hakan yaptım.

2.6.3.1.3. Öz + İyelik Eki + Çıkma Hâli Eki + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin iyelik eki ve çıkma hâli eki almış dönüşlülük zamiri *öz*'den sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *kesinlikle* ve *şüphesiz* anlamlarını katar. ök enklitiği, iyelik eki ve çıkma hâli eki olarak cümlede sıfat görevinde kullanılan dönüşlülük zamirinin ismi kesin bir şekilde söz konusu öge ile nitelendirdiğini ifade etmektedir. Bu kullanımda nitelenen ismin söz konusu niteliğe tam olarak haiz olduğu vurgulanır.

(RNKT 16/72) *Taıırı kıldı sizlerke özleriñizdin ök cüftler yana kıldı sizlerke cüftleriñizdin oğlanlar, yégençükler (...)* (Ata, 2013, s. 54). "Allah size **tam olarak** kendilerinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar (...)"

2.6.3.2. Kentü

2.6.3.2.1. Kentü + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin yalın hâldeki dönüşlülük zamiri *kentü*'den sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda

cümleye *tam (olarak)* ve *bizzat* anlamlarını katar. *kentü ök* yapısında dönüşlülük zamirini vurgulayan ök enklitiği cümlede ‘*sadece ben yaptım*’ ve ‘*yalnızca ben başkasının yardımını almaksızın yaptım*’ anlamlarını ihtiva edecek şekilde eylemsel tarz bildiren dolaylı bir durum zarfı meydana getirmektedir.

(AY 149/13) *törtünç k(e)ntü ök kılmış buyan edgü kılınçların barçanı üzelihsiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutinga evirmek (...)* (Kaya, 1994, s. 126). “Dördüncüsü, **bizzat kendi** işlediği (ondan başka hiç kimsenin yapmadığı) iyi davranışlarını, hepsini daha üstü bulunmayan, (en) üstün, mükemmel, doğru-düz sezmek (*Anuttarasamyaksambodhi*) (adlı) Buda kutsallığına aktarmak. (...)” (Ölmez, 1991, s. 41).

→ Başkası olmadan ve başkasından yardım almadan yaptığı iyi davranışlarını...

2.6.3.2.2. Kentü + Vasıta Hâli Eki + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin vasıta hâli eki almış dönüşlülük zamiri *kentü*’den sonra geldiği dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda *kendiliğinden* ve *bizzat kendi* anlamını katar. *kentün ök* yapısı cümlede eylemsel tarz bildiren bir durum zarfı yapmaktadır. ök enklitiği, zamirdeki zarf kullanımını vasıta hâli eki ile birlikte ön plana çıkartmaktadır.

(BT I B195/1) *bulgalı taplagın : | tüşü bıstıkda yana k(ü)ntün ök tolur tükäyür : | (...)* (Hazai ve Zieme, 1971, s. 28). “Bulunan ve lütfedilen meyve olgunlaştığında yine bizzat kendi(si) tüketir ve kullanır. (...)”

(BT II 1257) *ät ’öztäki til|däki köngül|däki kılınç-ları turkaru k(ü)ntün-ök arıp süzülüp (...)* (Röhrborn, 1971, s. 52). “(Onun) bedendeki dildeki gönüldeki amelleri durmadan **bizzat kendiliğinden** temizlenerek süzülerek... (...)”

2.6.4. Belgisiz Zamir + Oğ/Ök

2.6.4.1. Tükel + Ök

Çalışmada ök enklitiğinin bir grubu işaret eden ve belgisiz bir ifade olan *tükel* sözcüğünden sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. *Tamamı, hepsi, tümü* ve *bütünü* gibi anlamları olan *tükel* sözcüğünden sonra gelen ök enklitiği, bu belgisiz zamiri kuvvetlendiren bir yapı ortaya koymaktadır. Bu kullanımda cümleye *tastamam* ve *kesin olarak tümü* gibi anlamlar katar.

neçe miñ yaşap er tilese tilek
tükel ök bolumaz bulunsa tilek (KB 5429 / Arat, 1947, s. 539).

“İnsan, bin yıl yaşasa **kesin olarak** arzu ve ihtiyaçlarının tümünü tamamlayamaz” (Arat, 1959, s. 389).

tükel miş yaşasa tilekin tamam

tükel ök bulamaz kerekin tamam (KB 5431 / Arat, 1947, s. 540).

“İnsan, tastamam bin yıl yaşasa dahi arzu ve ihtiyaçlarının **tastamam** hepsini tamamlayamaz” (Arat, 1959, s. 389).

2.7. SAYI OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

Çalışmada ok/ök enklitiğinin sayılardan sonra geldiği görülmektedir. Bu enklitik, kendisinden önce konumlanmış olan ve ağırlayıcı görevini üstlenen sayıları vurgulayabilmektedir. Korkmaz, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi eserlerinde *bir* sayısından sonra gelen ök enklitiğinin birleşerek *-cık/-cik* küçültme ekine karşılık gelecek şekilde *bir* sayısının “teklik” ve “kısıntı” anlamını daha da ön plana çıkarttığını ifade etmiştir. Kendisi aynı zamanda bu yapının cümle içinde sıfat ve zarf görevleriyle kullanıldığını da belirtmiştir (1961, s. 15). Bu çalışmada Eski Türkçe dönemi eserlerinde görülen *bir ök* yapısını oluşturan ok/ök enklitiğinin küçültme eki işlevine muadil bir şekilde *bir tek*, *biricik*, *yegâne*, *bir kerecik* ve *yalnız bir kez* anlamlarında kullanıldığı saptanmıştır. Örneklerde görülen bu küçültme kavramının iki boyutlu olduğu görülmüştür:

1. azımsama, acıma ve küçümseme yönü.
2. yegânelik, teklik ve biriciklik anlamına gelecek şekilde ögenin önemli ve kıymete değer olduğunu vurgulama yönü.

Söz konusu yapı aynı zamanda cümle içinde isim, sıfat, zarf ve edat görevleriyle kullanılmaktadır. Çalışmada bu kategoriyi meydana getiren yirmi iki adet örnek saptanmıştır.

2.7.1. Sayı + Ok/Ök

2.7.1.1. Bir + Ök

Kendisinden sonra ök enklitiğinin geldiği ve bu sebeple ağırlayıcı görevini üstlenen *bir* sayısı; isim olarak kullanım, sıfat olarak kullanım, zarf olarak kullanım ve edat olarak

kullanım olmak üzere dört alt kategoride incelenmiştir. Çalışmada bu yapının görüldüğü yirmi adet örnek saptanmıştır.

2.7.1.1.1. İsim Olarak Kullanım

Çalışmada cümle içinde isim görevinde kullanılan *bir* sayısından sonra ök enklitiğinin geldiği iki adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin tamamı paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *bir tek*, *yegâne*, ve *biricik* anlamlarını katar. Bu enklitik burada *+cXk* ve *+cAğIz* küçültme eklerine karşılık gelecek bir anlamda kullanılmıştır.

(BT XXVIII D026) [*ming yertinçü k]amagu kavışıp bo bir ök [] / / / / / tep tesâr / / / / /*
(Yakup, 2010, s. 186). “Binlerce âlemin hepsi birleşip bu **bir tek (yegâne)** ... diye söylese ...”
→ Azımsama ve acıma anlamı değil; saygı gösterme ve önem verme ifadesi olarak kullanım.

bir ök erse düşman miş ol yaşlıkı
mişin dostuñ erse bir ol azlıkı (KB 4190 / Arat, 1947, s. 422).
“Düşman **biricik** de olsa (sadece bir adet olup başka hiçbir düşmanın olmasa da) onun zararı bindir; binlerce dostun olsa bile daima bir tanesi eksiktir” (Arat, 1959, s. 303).
→ Azımsama ve küçümseme ifadesi olarak kullanım.

2.7.1.1.2. Sıfat Olarak Kullanım

Çalışmada cümle içinde sıfat görevinde kullanılan *bir* sayısından sonra ök enklitiğinin geldiği altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *bir tek*, *yalnız bir* ve *yegâne* anlamlarını katar. Bu enklitik burada *+cXk* ve *+cAğIz* küçültme eklerine karşılık gelecek bir anlamda kullanılmıştır.

bir ök hacetim bar seniñdin bu kün
yorık kıl anı sen sewinçin ögün (KB 5858 / Arat, 1947, s. 581).
“Senden bugün yalnız **bir tek** dileğim var (başka hiçbir dileğim yok); düşünerek ve içten duyarak bu dileğimi kabul et” (Arat, 1959, s. 419).
→ Azımsama ve küçümseme ifadesi olarak kullanım.

bir ök türlüğ ermez bu işke bilig
büte türlüğ iş bar tegürgü elig (KB 5723 / Arat, 1947, s. 568).
“Bu iş için yalnızca **yalnız bir** bilgi yeterli değildir (bundan başka pek çok bilgiye ihtiyaç vardır); bu sebeple dünyada yapılacak pek çok iş bulunmaktadır” (Arat, 1959, s. 409).
→ Azımsama ve küçümseme ifadesi olarak kullanım.

(RNKT 14/52) *bütünlükün Ol bir ök Taşrı turur pend alsunlar bilig hured idileri* (Ata, 2013, s. 47). “Şüphesiz Allah **yegâne** ilâhtır; akıl sahipleri öğüt (ibret) alsınlar”
→ Saygı gösterme ve önem verme ifadesi olarak kullanım.

2.7.1.1.3. Zarf Olarak Kullanım

Çalışmada cümle içinde zarf görevinde kullanılan *bir* sayısından sonra ök enklitiğinin geldiği on bir adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *bir kerecik*, *yalnız bir (kez)* ve *bir defacık* anlamlarını katar. Bu enklitik burada +cXk ve +cAğIz küçültme eklerine karşılık gelecek bir anlamda kullanılmıştır.

(AY 29/17) (...) *azu adakda bir ök yığıp sözlep monta basa negü küşüsi erser* (Kaya, 1994, s. 72). “(...) Veya ayakta **bir kerecik** toplayıp (onlara) hitap edip bundan sonra nasıl dilerse.”
→ Azımsama ve küçümseme ifadesi olarak kullanım (eylemin bir defa gerçekleşmesinin azımsanması).

(AY 162/4) (...) *ikinti yine bir kişi yalanguz bir ök burkanig nom tilgenin evirtgeli ötüğçi bolsar :: monung buyanı yme ök aşnuki buyanta utar yigedür (...)* (Kaya, 1994, s. 131). “(...) İkinci olarak yine **yalnız bir kez** Buda’ya öğreti tekerleğini (Dharmacakra) çevirtmek için ricacı olsa bunun sevabı da önceki sevaptan daha iyi olur (...)” (Ölmez, 1991, s. 50).
→ Azımsama ve küçümseme ifadesi olarak kullanım (eylemin bir defa gerçekleşmesinin azımsanması).

(TT VII 36/4) (...) *uvşak ısırsär, tütüşkä sokušur (.) kat kat ısırsar, iglig bolur (.) bir ök üt kulsar, (...)* (Rachmati ve Eberhard, 1936, s. 46). “(...) Ufacık (ve) birazcık ısırsa mücadeleye girer. Defalarca (ve) birden fazla ısırsa hasta(lık) olur. **Bir defacık** delik açsa... (...)”
→ Azımsama ve küçümseme ifadesi olarak kullanım (eylemin bir defa gerçekleşmesinin azımsanması).

2.7.1.1.4. Edat Olarak Kullanım

Çalışmada cümle içinde edat görevinde kullanılan *bir* sayısından sonra ök enklitiğinin geldiği bir adet örnek tanıklanmış ve aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *yalnız* ve *bir tek* anlamlarını katar. Bu enklitik burada +cXk ve +cAğIz küçültme eklerine karşılık gelecek bir anlamda kullanılmıştır.

esirker men emdi ay ögdülmişe
bir ök sen atanđın maña kalmışa (KB 3131 / Arat, 1947, s. 320).
Bana babandan yadigâr olarak **bir tek** senin kalmana (senin haricinde hiçbir şeyin kalmamasına) çok üzülüyorum (Arat, 1959, s. 230).
→ Azımsama ve küçümseme ifadesi olarak kullanım.

2.7.1.2. Diğer Sayılar ve Sayı Grupları + Ok/Ök

Çalışmada cümle içinde sıfat görevinde kullanılan herhangi bir sayıdan sonra ok/ök enklitiğinin geldiği bir adet örnek tanıklanmış ve aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *muhakkak* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Bu enklitik burada *bir ök* yapısında olduğu gibi küçültme eklerine karşılık gelecek bir manada kullanılmamıştır. Bu nadir örnekte görülebileceği üzere ok/ök enklitiği sayı sıfatının sahip olduğu matematiksel değerın tam, kesin ve değişmez olduğunu ifade etmektedir.

(AY 410/21) (...) *k(a)ltı bo ç(a)mbudıvıp yirtinçüde sekiz tümen tört ming ök ulug iligler kanlar titir (...)* (Kaya, 1994, s. 238). “(...) Şöyle ki bu *Jambudvıpa* ülkesinde **tam olarak** seksen dört bin seçkin hükümdar (ve) idareci vardır. (...)”
→ Kesin olarak seksen dört bin seçkin hükümdar ve idareci bulunmaktadır; bir eksik veya bir fazla değil.

2.7.2. Sayı + Topluluk Sayı Eki + Ok/Ök

Çalışmada cümle içinde isim görevinde kullanılan ve +AgU topluluk sayı eki almış herhangi bir sayıdan sonra ok/ök enklitiğinin geldiği bir adet örnek tanıklanmış ve aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *yalnızca* ve *sadece* anlamlarını katar. Bu enklitik burada *bir ök* yapısında olduğu gibi küçültme eklerine karşılık gelecek bir manada kullanılmamıştır. *Bir* sayısı dışındaki sayıların ok/ök enklitiği ile kullanıldığı bu gibi nadir örnekler *bir ök* yapısının sahip olduğu küçültme anlamının yalnızca kendine özgü oluşunu göstermesi bakımından önemlidir.

(Abhid. 109/4) (...) *tıldag-ında ulatılar ikigü ök birlä bir täk için. munda birök sözlämämış ärsär (...)* (Shōgaito, 2008, s. 174). “(...) Gereğinde daha başka hususların **yalnızca** ikisi birlikte bir teki için(dir). Bunda eğer söylememiş ise... (...)”
→ Tam olarak ikisi; ikisinden başka kimse değil.

2.8. FİİLİMSİ OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

ok/ök enklitiğinin fiilimsilerden sonra sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu enklitik, kendisinden önce konumlanmış olan ve ağırlayıcı görevini üstlenen isim ve sıfat görevinde kullanılan isim-fiiller ile birlikte zarf-fiillerin semantik zeminini farklı açılardan zenginleştirebilir. Bu yapılar, çalışmada iki alt kategoride incelenmiştir. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren yirmi adet örnek saptanmıştır.

2.8.1. İsim-Fiillerden Sonra

İsim-fiillerin cümlede isim ve sıfat görevlerinde kullanıldıkları söylenilebilir. İsim-fiiller; isim vazifesinde nesnenin kendisini, sıfat durumundaysa nesnenin hareket vasfını karşılamaktadırlar (Eraslan, 2012, s. 362). *oğ/ök* enklitiği cümlede isim görevinde kullanılan isimlerden sonra geldiğinde nesnenin tam, belirgin, kesin ve değişmez olduğunu ortaya koyar. Aynı şekilde söz konusu enklitik, cümlede sıfat görevinde kullanılan bir isim-fiilin ardından geldiğinde bu isim-fiil üzerinden eylemin hızlandırıldığı görülmektedir.

2.8.1.1. -mAk + Oğ/Ök

İyelik ve farklı hâl eklerini almış ve ağırlayıcı konumunda olup cümlede isim görevinde bulunan isim-fiiller dört alt kategoride incelenmiştir. Bütün bu alt kategoriler *-mAk* isim-fiil ekinden müteşekkildir. Çalışmada bu alt kategorileri oluşturan beş adet örnek saptanmıştır.

2.8.1.1.1. -mAk + Oğ/Ök

Çalışmada *oğ/ök* enklitiğinin yalın hâldeki isim-fiil ekinden sonra geldiği bir adet örnek tanımlanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam* (olarak), *muhakkak*, *sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki isim-fiili deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir.

(Abhid. 1411/11) (...) *köni nom nomlamağ (oğ) näng adın ädgü-lär-i ärmöz. (...)*
 (Shōgaito, 2008, s. 268). “(...) **Tam olarak** doğru öğretiler öğretmek asla iyilerden başkasına lâayık değildir. (...)”
 → İyilere lâayık olan yalnızca doğru öğretileri öğretmektir.

Yukarıdaki örnekte aslında ağırlayıcı cümle içinde isim görevinde kullanılan isim-fiil gibi gözükse de semantik bakımdan yaklaşıldığında ağırlayıcının sıfat tamlaması olduğu görülmektedir.

2.8.1.1.2. -mAk + Yükleme Hâli Eki + Oğ/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin yükleme hâli eki almış isim-fiil ekinden sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümlede ‘*tam/kesin/muhakkak fiil + isim-fiil + a/e rağmen*’ yapısını meydana getirir. Aşağıdaki örneklerde ok/ök edatının yükleme hâli eki almış isim-fiil ekinden sonra +a/e rağmen şeklinde bir çekim edatı olarak kullanıldığı görülebilmektedir.

(Abhid. 855/9) *şiravak-lar piradikabud-lar nâçâ targarsar-lar ymâ alku qarangu kararığ-lar-ıg. kirlig bilmämâkig ök birdämläti targarur-lar* (Shögaito, 2008, s. 226). “Burhan’ın müritleri başkasına faydası olmayanlar(ı) nasıl uzaklaştırırsalar (onlar her koşulda bunu başarır) yine bütün hepsi kapkaranlığı ve pisliği kesin (bir şekilde) bilmemelerine rağmen kesin olarak (onları) uzaklaştırır.”

(Abhid. 870/9) (...) *vasubandu bahşı köngül-indä taplamış üçün şiravak-lar pradikabudlar targaru tükädür-lär kirlig bilmämâkig (ök) tep anın urmuş ol nâçâ tegüçi savıg tep* (...) (Shögaito, 2008, s. 226). “(...) Vasubandu üstadın gönlünden lütfettiği için Şiravaklar ve Pradikabudlar (onları) uzaklaştırıp bitirirler. Pisliği tam (olarak) bilmemelerine rağmen onun düzenlediği (söylediği) o nice söz kadar... (...)”

2.8.1.1.3. -mAk + İyelik Eki + İlgi Hâli Eki + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin iyelik eki ve ilgi hâli eki almış isim-fiil ekinden sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik, birinci alt kategoride olduğu gibi bu kullanımda cümleye *tam (olarak), muhakkak, sadece* ve *yalnızca* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki isim-fiili deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. Bu kategoride, birinci alt kategoriden farklı olarak iyelik eki ve ilgi hâli ekinin kullanılmış olmasının semantik zemini değiştirmedeği görülmektedir.

(AY 439/13) (...) *çambudıvıp yirtinçüdeki iliglerke kanlarka ulatı kişi yalanguk kuvragınga ilke uluşka asıglıg nomuğ törüg biltürü ukturu y(a)rıkamakingızning ok edgüsi titir* (...) (Kaya, 1994, ss. 248-249). “(...) Jambudvîpa ve bu kainattaki ülkelerden (ve) hükümdarlardan başka (bir) kişinin insanlığa, ülkelere (ve) milletlere faydalı akideleri ve kuralları bildirerek (ve) anlatarak eksiksiz bir şekilde yalnızca vaaz etmesi (en) iyisidir. (...)”

2.8.1.1.4. -mAk + İyelik Eki + Yükleme Hâli Eki + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin iyelik eki ve yükleme hâli eki almış isim-fiil ekinden sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik ikinci alt kategoride olduğu gibi bu kullanımda cümlede ‘*tam/kesin/muhakkak fiil + isim-fiil + a/e rağmen*’ yapısını meydana getirir. Aşağıdaki örnekte ok/ök edatının yükleme hâli eki almış isim-fiil ekinden sonra +a/e rağmen şeklinde bir çekim edatı olarak

kullanıldığı görülebilmektedir. İsim-fiil eki, yükleme hâli eki ve ok/ök enklitiği arasındaki bu ilişki yalnızca Abhid.'de görülmesine rağmen söz konusu enklitiğe farklı bir semantik değer kazandırması açısından önemli olduğu söylenebilir.

(Abhid. 1046/6) (...) *nā üçün vasbandu bahşı söz-lädi yindäm öz-kä asıg kılamak-ın ok tep andag ok ol bodistv-lar-ning bışrunmış yorık-ı bilgä bilig ustaçı-lıg ärür* (Shögaito, 2008, s. 240). “(...) Neden üstad Vasubandhu söyledi? Bütünüyle kendisine muhakkak fayda sağlamasına (sağlayabileceğine) **rağmen tam** bu şekilde o Buda adaylarının kemale eren yolu (da) bilgili ve akıllandırıcıdır.”

2.8.1.2. -DAÇI + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin iyelik ve yükleme hâli eki almış *-DAÇI* isim-fiil ekinden sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak), muhakkak, sadece ve yalnızca* anlamlarını katar. Ağırlayıcı görevindeki isim-fiili deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirir. Abhid.'de tespit edilen üç örneğin aksine bu örnekte isim-fiil eki, yükleme hâli eki ve ok/ök enklitiği arasında söz konusu enklitiğe farklı bir semantik değer kazandıracak bir ilişki bulunmamaktadır. Bu durum, Abhid.'e özgü bir kullanım olabileceği gibi *-mAk* ve *-DAÇI* isim-fiilleri arasındaki birtakım farklardan da kaynaklanıyor olabilir.

(AY 275/17) (...) *inçe k(a)ltı bo kamağ nomlarıg okıtdaçısın ok tutmak üze yalanguz közünür üdki ünüg atıg üjikig bölüküg okıtdaçı ol tip bilmek erür (...)* (Kaya, 1994, s. 177). “(...) Şayet bu bütün öğretileri(n) **muhakkak** ezberde kalmasını sağlamak için sadece halihazır zamandaki sesi, ismi, harfî ve heceyi ezberletecek bu gibi (şeyleri) bilmektir. (...)”

2.8.1.3. -(X)gII + Ok/Ök

Fâil ismi ve sıfat yapımında bulunan *-glı/-gli* isim-fiil ekinden (Eraslan, 1980, s. 27) sonra ök enklitiğinin geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Bu isim-fiil cümle içinde sıfat göreviyle kullanılmaktadır. Bu yapı cümlede eylemi hızlandırmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *hemen ve tam şimdi* anlamlarını katar. ök enklitiği, ağırlayıcı konumundaki ve cümle içi sıfat görevindeki isim-fiilin sahip olduğu fâil ismin hareketine bağlı niteliğin en kısa zamanda gerçekleşeceğini vurgular.

*negü tir eşitgil ölügli ök er
ölümke ökünüp ulıglı bek er* (KB 1514 / Arat, 1947, s. 168).

“**Çok yakında** ölecek olan ve ölümler pişman bir şekilde inleyen kuvvetli insan ne der, dinle!” (Arat, 1959, s. 117).
→ Tam şimdi ölecek olan kişi.

2.8.2. Zarf-Fiillerden Sonra

Çalışmada ok/ök enklitiğinin $-(X)p$, $-UmAdIn$ ve $-U$ zarf-fiil eklerinden sonra geldiği on üç adet örnek üç alt kategoride incelenmiştir. Korkmaz’a göre söz konusu enklitiğin bu örneklerdeki temel görevi zarf-fiil ile cümlenin ana fiili arasındaki semantik bağı kuvvetlendirmektir (1961, s. 26).

2.8.2.1. $-(X)p + Ok/Ök$

Çalışmada ok/ök enklitiğinin $-(X)p$ zarf-fiil ekinden sonra geldiği on bir adet örnek tanımlanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Temelde iki eylem arasındaki aşamalı öncelik sonralık durumunu ortaya koyan $-(X)p$ zarf-fiilinde birinci eylemin gerçekleşmesinin üzerinden geçen sürenin ne kadar olduğu vurgulanmaz. İkinci eyleme uzanan bu periyod çok kısa veya çok uzun bir zaman diliminden müteşekkil olabilir. $-(X)p$ zarf-fiili ve ok/ök enklitiğinin oluşturduğu bu yapıda iki eylem arasındaki sürenin çok kısa olduğu ve hatta ikinci eylemin birinciden hemen sonra gerçekleştiği ifade edilir. Bu sebeple söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye ‘... $-(X)r$... $-mAz$ ’, ‘... $-DXklArI$ gibi’, *hemen* ve *tam o anda* anlamlarını katmaktadır.

(AY 619/16) (...) *ne anı körüp ök et’özlerin ol süngük üze kemişip ögsirep tnsırap kamıltılar (...)* (Kaya, 1994, s. 325). “(...) Onu **gördükleri gibi** kendilerini o kemiklerin üzerine atıp kendilerinden geçip bayılarak yıkıldılar. (...)” (Ahmet, 2009, s. 109).

(BT I A₁11/3) *toğuz ülig şlok sözlädi : nä sözläyü tükädip ök ünüp yorıp bardı : (...)* (Hazai ve Zieme, 1971, s. 18). “Kırk dokuz şiir söyledi. Söylemeyi hemen **bitirir bitirmez** dışarı çıkıp gitti. (...)”

(U IV-A 135) (...) *timin ök kösüşün sakınçın bütgey. ötrü ilig beg trkin ök ol rakşasığ tilegeli bardı. ol yme duşta atlg rakşas ilig begig ıraktın körüp ök öz körkin tegşürüp (...)* (Müller ve Gabain, 1945, s. 22). “(...) Hemen şimdi (senin) arzun fikrin gerçekleşir. Bunun üzerine hükümdar hemen o an Rakşasıyi aramaya gitti. Ve o Duşta adlı rakşası, hükümdarı uzaktan **görür görmez** kendi kıyafetini değiştirip (...)” (Müller ve Gabain, 1945, s. 23).

2.8.2.2. $-UmAdIn + Ok/Ök$

Çalışmada ok/ök enklitiğinin -(X)p zarf-fiil ekinin olumsuz şekli olan -UmAdIn zarf-fiil ekinden sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Birinci alt kategoride -(X)p zarf-fiilinde olduğu gibi -UmAdIn zarf-fiili ve ok/ök enklitiğinin oluşturduğu bu yapıda gerçekleşmeyen birinci eylem ile gerçekleşen ikinci eylem arasındaki sürenin çok kısa olduğu ve hatta ikinci eylemin birinci eylemin yoksunluğu ile hızlı bir şekilde gerçekleştiği ifade edilir. Bu sebeple söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *hemen* ve *tam o anda* anlamlarını katmaktadır.

(TT II 72) (...) *anın tınlglar öpkä nızbanıların ıya basa umadın ok . uzun sansar içindäki otça öpälür* (Bang ve Gabain, 1929b, s. 425). “(...) Ondan dolayı canlılar öfke ve ihtiraslarını baskılayıp **hemen (tam o anda)** yok edemeden sürekli bir şekilde hayat zinciri içinde ateş gibi yanar.”

2.8.2.3. -U Zarf-Fiili + Ok/Ök

Çalışmada sadece -u şeklinde tespit edilen bu zarf-fiilin -a/-e, -ı/-i ve -ü biçiminde varyantları da bulunmaktadır. Bu zarf-fiil eki ile cümlede ifade edilen hareket, cümlenin esas fiili ile aynı zamanda gerçekleşmektedir (Eraslan, 2012, ss. 405-406). Çalışmada ok/ök enklitiğinin -U zarf-fiil ekinden sonra geldiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Cümlede bir durum zarfı görevinde kullanılan bu zarf-fiil, fiili genellikle tarz yönünden niteler. ok/ök enklitiği ise fiili niteleyen bu zarfın yaptığı nitelemenin tam bu şekilde olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *tam (olarak)*, *muhakkak* ve *kesinlikle* anlamlarını katmaktadır. Bu kullanımda aynı zamanda zarf-fiilin sahip olduğu hareketi hızlandırma işlevi de bulunmaktadır.

(AY 93/17) *ol eşidilmiş şlök takşutlarig somakıtu bodıs(a)t(a)v adırtlıg ukup köngülinte edgüti b(e)lgülep öyü sakınu ok odunup kelti (...)* (Kaya, 1994, s. 104). “O işitilmiş şiir ve nazımları buda adayı *Somakıtu* ayrıntılı bir şekilde anlayıp gönlünde iyice belirip **tam** bir düşünce hâlinde **hızlı bir şekilde** gönlüne doğdu. (...)”

2.9. EYLEM OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

ok/ök enklitiğinin cümle içerisinde eylem görevini üstlenmiş olan sözcüklerden sonra yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Bu enklitik, cümledeki çekimli fiillerden sonra gelerek bu fiillerin sahip olduğu zaman niteliğini ön plana çıkartır ve kuvvetlendirir. Diğer taraftan söz konusu enklitik, cümle içinde isim ve isim soylu sözcüklerden sonra gelerek bu öğeleri cümlede eylem konumuna getirebilir. Bu

çalışmada eylemlerden sonra gelen ok/ök enklitiği, isim ve isim soylu sözcüklerden sonra ve çekimli fiillerden sonra olmak üzere iki kategoride incelenmiştir. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren yüz on dört adet örnek saptanmıştır.

2.9.1. İsim ve İsim Soylu Sözcüklerden Sonra

Korkmaz, ok/ök enklitiğinin bazı durumlarda isim cümlelerinde *-Dir* cevher fiili ekine karşılık gelecek şekilde kullanıldığını ifade etmiştir (1961, ss. 16-17). Çalışmada ok/ök enklitiğinin isim ve isim soylu sözcüklerden sonra gelerek bu ögelerin cümlede eylem görevinde kullanılmasını sağladığı saptanmıştır. Bu kullanımın *-DXr* bildirim koşacına ve cevher fiiline karşılık geldiği ifade edilebilir. Bu kategori; isimlerden sonra, sıfatlardan sonra, zarflardan sonra, zamirlerden sonra, isim-fiillerden ve edatlardan sonra olmak üzere altı alt kategoriye ayrılmaktadır. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren altmış dört adet örnek saptanmıştır.

2.9.1.1. İsimlerden Sonra

Çalışmada ok/ök enklitiğinin isimlerden sonra gelerek bu isimlere cümle içinde eylem görevi yüklediği on bir adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin altı tanesi paylaşılmıştır. ok/ök enklitiği, bu örneklerde *-DXr* bildirim koşacına ve cevher fiiline karşılık gelen bir kullanıma sahiptir. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye Eski Türkçede kullanılan *er-*, *turur/türür* ve *tetir/titir*¹⁶ koşaçlarının anlamlarını katar. ok/ök enklitiği ağırlayıcı görevindeki ismi deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirmemektedir.

(AH 480) *çuz aqlas bolur kız uçuzı böz ök* (Arat, 2006, s. 78). “sırmalı atlas nadir olur, değersiz (olan şey) **bezdir**” (Arat, 2006, s. 99).

(AY 181/22) (...) *ol buyan edgü kılınç yöleştürgülüksüz ok oğşatgulüksüz erür tip yarlıkadı* (Kaya, 1994, s. 138). “(...) O iyi ve sevaba layık davranış (başkasıyla) asla **karşılaştırılmaz** ve benzersizdir diyerek buyurdu.” (Ölmez, 1991, ss. 65-66).

(DLT V.90) *munda adın tldag ok* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 81). “Bundan başkası **bahanedir.**”

siziksiz bir ök sen ay meñü açu

¹⁶ Bu yapı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan, Ş. ve Özalan U. (2013). Eski Uygurcada Tetir/Titir Cevher Fiili Üzerine. *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1:1, 252-263.

katılmaz karılmaz sakışka saçu (KB 10 / Arat, 1947, s. 18).

“Sen, şüphesiz, **birsin**, ey sonsuz Tanrı; istisnâ sayıya gelmez” (Arat, 1959, s. 12).

→ Sen ‘biriciksin’ anlamı bulunmaktadır. Bu örnekte hem *-DXr* bildirim koşacı görevi hem de küçültme anlamı üzerinden yegânelik vurgusu verilmeye çalışılmıştır.

neçe beg kiçig erse atı beg ök

tapuğçı atında beg atı yig ök (KB 4084 / Arat, 1947, s. 412).

“Bey ne kadar küçük olursa olsun onun adı daima **beydir**; hizmetkâr adından bey adı her zaman üstündür” (Arat, 1959, s. 296).

(RNKT 42/40) *Yawuz neñ yawuz oğ anıñ meñizlig, kim keçürse elleşe anıñ yanıtı Tayrı üze, Ol sewmez zālimlerni* (Ata, 2013, s. 120). “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir **kötülüktür** (ona denk bir cezadır). Kim bağışlar ve arayı düzeltirse onun mükafatı Allah’ındır. O, zalimleri sevmez.”

2.9.1.1.1. Koşaçsal Pekiştirme

Fiil cümlelerinde özne veya nesne konumunda bulunan isimlerden sonra gelen *oğ/ök* enklitiği ağırlayıcısını deiktik açıdan vurgulamaktadır. İsim cümlelerinde ise zaten mevcut olan *er-*, *turur/türür* ve *tetir/titir* koşaçlarından önce gelen *oğ/ök* enklitiği mevcut koşacı pekiştirmektedir. İsim soylu sözcüğün yüklendiği cevher fiili vazifesi kuvvetlendirilmektedir.

burhanlar ärür (Budalardır)

burhanlar oğ (Budalardır)

burhanlar oğ ärür (Budalardır / Budaların ta kendisidir)

burhanlar oğ sözüg aymış (Bizzat Budalar sözü söylemiş)

Söz konusu enklitik bu kullanımda cümledeki koşacı pekiştirirken aynı zamanda *ta(m)* kendisidir, *tam* (olarak) *odur* ve *tam* (olarak) *budur* anlamlarını katar. *oğ/ök* enklitiğinin isimlerden sonra gelerek eylem görevindeki bu isimlerin koşaçsal yapısını pekiştirdiği sekiz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır.

(AY 374/1) *ne üçün tip tiser .. birök çın kirtü nom tözin biş yapıglar ok erür tip tiser (...)* (Kaya, 1994, s. 221). “Neden böyle söylese... Eğer hakiki ve sahih öğretinin tamamı beş **yapılardır** (beş yapıdan müteşekkildir) diye söylese... (...)”

(BT I D14/5) (...) *anı biltäçi yal(a)ñuz burhanlar oğ ärür* : | (Hazai ve Zieme, 1971, s. 31). “(...) Onu bilecek yalnız Budalardır.”

→ Budaların ta kendisidir.

(BT VIII A436) (...) *ol muntag sañınmadın bahşı-ning trz yangluğ yorig-in körüp trz yangluğ oğ ärür tip sañıñu-ça ärsär* : (...) (Kara ve Zieme, 1977, s. 59). “(...) O böylece

düşün(ül)meden, üstadın yanlış ve hatalı olan usulünü görüp **yanlış** ve **hatalıdır** diye (bir) düşünceyse... (...)"

2.9.1.2. Sıfatlardan Sonra

oğ/ök enklitiğinin sıfatlardan sonra gelerek bu sıfatlara cümle içinde eylem görevi yüklediği üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. oğ/ök enklitiği, bu örneklerde *-DXr* bildirim koşacına ve cevher fiiline karşılık gelen bir kullanıma sahiptir. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye Eski Türkçede kullanılan *er-*, *turur/türür* ve *tetir/titir* koşaçlarının anlamlarını katar. oğ/ök enklitiği ağırlayıcı görevindeki sıfatı deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirmemektedir. Aslında bu kategori eylem görevindeki isimlerin bulunduğu kategorinin altına alınabilirdi. Bunun sebebi aslında sıfat olan kelimelerin bildirim koşacı görevini yüklediği zaman, isim formuna dönüşmesidir. Ancak sıfatın cümle içerisinde nitelenen isimle birlikte olduğu ve adlaşmış sıfat görevinde olmadığı görülmektedir.

idi yakıştı aymış tili könlü tüz

*körü barsa yetrü **köni ök** bu söz* (KB 515 / Arat, 1947, s. 66).

"Göründüğü gibi olan insan çok güzel söylemiş; iyice dikkat edildiğinde bu söz pek **doğrudur**" (Arat, 1959, s. 47).

öküş kıldım emdi saña men yazuk

*seniñ rahmetiñde bu yazuk **az oğ*** (KB 3775 / Arat, 1947, s. 379).

"Ben sana karşı çok günah işledim; senin rahmetine kıyasla bu günah çok **azdır**" (Arat, 1959, s. 274).

2.9.1.2.1. Koşaçsal Pekiştirme

oğ/ök enklitiğinin sıfatlardan sonra gelerek eylem görevindeki sıfatların koşaçsal yapısını pekiştirdiği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümledeki koşacı pekiştirirken aynı zamanda *ta(m) kendisidir*, *tam (olarak) odur* ve *tam (olarak) budur* anlamlarını katar.

künüg kör irilmez tolu oğ turur

*yarukluğu bir teg **talı oğ turur*** (KB 825 / Arat, 1947, s. 100).

"Güneşe bak, küçülmez, bütünlüğünü daima muhafaza eder; parlaklığı **kuvvetlidir**" (Arat, 1959, s. 70).

2.9.1.3. Zarflardan Sonra

oğ/ök enklitiğinin zarflardan sonra gelerek bu zarflara cümle içinde eylem görevi yüklediği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. oğ/ök enklitiği, bu örneklerde *-DXr* bildirim koşacağına ve cevher fiiline karşılık gelen bir kullanıma sahiptir. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye Eski Türkçede kullanılan *er-*, *turur/türür* ve *tetir/titir* koşaçlarının anlamlarını katar. oğ/ök enklitiği ağırlayıcı görevindeki zarfı deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirmemektedir.

(BT XIII 13/44) *yarag-ı munc[aj] oğ ärki tip tsuyur-қазun-lar : yaşuқ-umın boş[u]yu қşanti birü yrılıқазun-lar ::* (Zieme, 1985, s. 94). “Münasip olan **bu kadardır** deyip merhamet etsinler. Günahın affı (için) sancak vererek şefkat göstersonler (acısınlar).”
→ Miktar zarfı, eylem görevi yüklenerek isimleşmiştir.

2.9.1.4. Zamirlerden Sonra

oğ/ök enklitiğinin zamirlerden sonra gelerek bu zamirlere cümle içinde eylem görevi yüklediği çalışmada saptanmıştır. oğ/ök enklitiğinin şahıs ve işaret zamirlerinden sonra gelerek tanıklanan örneklerde *-DXr* bildirim koşacağına ve cevher fiiline karşılık gelen bir kullanıma sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye Eski Türkçede kullanılan *er-*, *turur/türür* ve *tetir/titir* koşaçlarının anlamlarını katar.

2.9.1.4.1. Şahıs Zamirlerinden Sonra

oğ/ök enklitiğinin şahıs zamirlerinden sonra gelerek bu şahıs zamirlerine cümle içinde eylem görevi yüklediği on üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır. oğ/ök enklitiğinin ağırlayıcı görevindeki şahıs zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirdiği örnekler de bulunmaktadır.

(AY 433/19) (...) *yene t(e)ngirim yalanguz biz ök ol il uluşug ol ilig kanıg ol bodunug karag titer ıdalayur ermez biz (...)* (Kaya, 1994, ss. 246-247). “(...) Yine tanrım yalnız **biziz** o memleketi devleti, o hükümdarı idarecileri, milleti halkı bırakıp ayrılmayız. (ayrılmayacak olan) (...)”

ilahi sen ök sen tözü yarlıқа

ruzi kıl kamuğ mü'minlarқа liқа (KB B77 / Arat, 1947, s. 10).

“Tanrım, rabbim **yalnızca sensin**, hepimize rahmet et (ve) bütün mü'minlere didârını nasip et (bütün inananların senin yüzünü görecektir cennetlik Müslümanlardan olmasını nasip et)” (Arat, 1959, s. 7).

→ Benim Tanrım yalnızca sensin. Senden başka kimse benim Tanrım değil.

2.9.1.4.1.1. Koşaçsal Pekiştirme

ok/ök enklitiğinin şahıs zamirlerinden sonra gelerek eylem görevindeki şahıs zamirlerinin koşaçsal yapısını pekiştirdiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümledeki koşacı pekiştirirken aynı zamanda *ta(m) kendisidir, tam (olarak) odur ve tam (olarak) budur* anlamlarını katar.

(ETY T 7) *bilgesi : çavışı : ben ök ertim* (Ölmez, 2015, s. 181). “Bilgeleri ve Çavış’ı **bendim**” (Ölmez, 2015, s. 188).

(ETY T 49 - T 50) *anta ayguçısı? : yeme : ben : ök ertim : yağıcı<si> yeme : ben ök ertim* (Ölmez, 2015, s. 186). “O zamanki danışmanı da sadece ve sadece bendim, savaşıcı da yine **bendim**” (Ölmez, 2015, s. 195).

2.9.1.4.2. İşaret Zamirlerinden Sonra

ok/ök enklitiğinin işaret zamirlerinden sonra gelerek bu işaret zamirlerine cümle içinde eylem görevi yüklediği on adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin dört tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik *ol* ve *bu/bo* işaret zamirlerinden sonra gelmiştir. ok/ök enklitiğinin ağırlayıcı görevindeki işaret zamirini deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirdiği örnekler de bulunmaktadır

(AY 593/4) *neteg tözlüğ ertükin .. monçulayu adırlıg .. bilmişde kin otaçı .. ol ok* (Kaya, 1994, s. 314). “Hangi kökenli olduğunu işte bu şekilde ayırt ederek tanıdıktan sonra hekim **odur**” (Berbercan, 2016, s. 62).

(BahşiÖgdisi 1) (...) *tünl[ä] ////////////// ok yorığı ////////////// bo ok ol üzä [yeg ü]sdünki bahşığ ayamakta öñi [burhan] kuñın bulur tesär [o]runsuz sav ärür* (Ölmez, 1998, s. 264). “(...) Gece [...] yaşayışı [...] **budur** ve [...] en üstün Üstadı övmekten başka ‘Buda mertebesine ulaşır’ denirse yersiz bir sözdür” (Ölmez, 1998, s. 271).

*kişi aşığa kör kılınçı tanuğ
kılınçı ne erse kör aşı ol ok* (KB 5810 / Arat, 1947, s. 576).
“İnsanların aslına onun hareketi şahiddir; hareketi nasıl ise, aslı da **odur**” (Arat, 1959, s. 415).

*tilekim bu erdi umınçım bu ok
okığlı maña bir du’a idğa uğ* (KB 6504 / Arat, 1947, s. 641).
“Dileğim bu idi, ümidim de **budur**; okuyan bana her hâlde bir duâ edecektir” (Arat, 1959, s. 466).

2.9.1.4.2.1. Koşaçsal Pekiştirme

ok/ök enklitiğinin işaret zamirlerinden sonra gelerek eylem görevindeki işaret zamirlerinin koşaçsal yapısını pekiştirdiği üç adet örnek tanıklanıp aşağıda

paylaşmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümledeki koşacı pekiştirirken aynı zamanda *tam (olarak) odur* ve *tam (olarak) budur* anlamlarını katar.

(AY 34r/11) (...) *nirvan yme ol ok erür .. anın ol kirtüdin kelmişning atı nirvan tip titir ::* (Kaya, 1994, s. 82). “(...) Nirvana yine **tam olarak odur**. Onun o hakikatinden gelen şöhreti Nirvana diye söylenir.”

(AY 291/24) (...) *bilge bilig p(a)ramıt yme ol ok erür .. kayu bilge bilig p(a)ramıt erser .. ötrü bir yoriglıg samadı dyan yme ol ok titir* (...) (Kaya, 1994, s. 183). “(...) Hikmet fazileti yine **tam olarak odur**. Hangi hikmet fazileti olursa olsun onun için (bu makama ulaşmak için) bir yol istiğrak (gark olma) yine **tam olarak odur**. (...)”

(TT VI 163) (...) *ol kim ün titir, yok kurug yimä ol ok ürür* (...) (Bang, Gabain ve Rachmati, 1934, s. 116). “(...) O ki ses çıkartır boş yine **tam olarak odur**. (...)”

2.9.1.5. İsim-Fiillerden Sonra

oğ/ök enklitiğinin isim-fiillerden sonra gelerek bu isim-fiillere cümle içinde eylem görevi yüklediği üç adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. oğ/ök enklitiği, bu örneklerde *-DXr* bildirim koşacına ve cevher fiiline karşılık gelen bir kullanıma sahiptir. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye Eski Türkçede kullanılan *er-*, *turur/türür* ve *tetir/titir* koşaçlarının anlamlarını katar. Taranan eserlerde oğ/ök enklitiği, AY ve KB’de eylem görevini üstlenen *-ğu/-gü*, *-ku/-kü* isim-fiilinden sonra birer kez tanıklanmıştır. Bu isim-fiil; gereklilik, istek, maksat ve gelecek zaman ifadelerini taşımaktadır (Eraslan, 1980, s. 85). oğ/ök enklitiği, bu kategoride *-mAk* isim-fiilinden sonra bir örnekte tanıklanmıştır. Bazı örneklerde oğ/ök enklitiğinin ağırlayıcı görevindeki isim-fiili deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirdiği görülmüştür. Bazı cümlelerde *kesinlikle*, *muhakkak*, *hiç şüphesiz* ve *tam olarak* gibi anlamlar katar.

*ilig aydı emdi maña çare yok
munı eğlese men kişi bolğu oğ* (KB 1633 / Arat, 1947, s. 180).
“Hükümdar devam etti: –Şimdi benim için başka bir çare yok; onu yetiştirirsem o **hiç şüphesiz adam olacaktır**” (Arat, 1959, s. 126).

(AY 610/2) (...) *ay irinç tişi bars enüklegeli yiti kün bolmuş yiti enükleri eyip (?) meng yumşak tilegü ok teginç bulmayukka anın açmak suvsamak emgek üze sıkılıp* (...) (Kaya, 1994, ss. 321-322). “(...) Ey zavallı dişi kaplan, yavrulayalı yedi gün olmuş, yedi yavrusuna bakıp yiyecek **istiyor**. Muvaffak olamayınca açlık susuzluk eziyetinden bunalıp (...)” (Ahmet, 2009, s. 104).

(TT V 14) *bu on türlüğ ädgü-lär-ning . üç türlüğ titrü çıngaru saķınmak kolulamakning töz-i yana kirtgünç katıglanmak ög [ök] dyan bilgä bilig bu bişägü ärür* (...) (Bang ve Gabain, 1931, s. 342). “Bu on türlü iyiliklerin (ve) üç türlü kesin fikre dalmanın esası yine imanlı bir şekilde **gayret göstermektir**. *Dhyāna* gark olma (dünyeviyattan sıyrılma) hikmeti bu beşlidir. (...)”

2.9.1.5.1. Koşaçsal Pekiştirme

oğ/ök enklitiğinin isim-fiillerden sonra gelerek eylem görevindeki isim-fiillerin koşaçsal yapısını pekiştirdiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümledeki koşacı pekiştirirken aynı zamanda *ta(m) kendisidir, tam (olarak) odur ve tam (olarak) budur* anlamlarını katar.

(Xuan II 5/7) (...) *t(ä)ŋri [li yerliniŋ u]lug ärdinisi b[ol]mak ok ürür* (Ölmez ve Röhrborn, 2002, s. 205). “Gökyüzü ile yeryüzü arasındaki en büyük mücevher yalnızca yaşamın **ta kendisidir**” (Li Rongxi 65’ten alıntılan Ölmez ve Röhrborn, 2002, s. 206).

(Abhid. 4166/14) (...) *munda nirvan yindäm bilip öçmük ök ärmüz. (...)* (Shōgaito, 2008, s. 442, 444). “(...) Bunda Nirvana(yı) tamamıyla bilip (kalbin) **yok olması ve sönmesi değildir.** (...)”

2.9.1.6. Edatlardan Sonra

oğ/ök enklitiğinin edatlardan sonra gelerek bu edatlara cümle içinde eylem görevi yüklediği bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. oğ/ök enklitiği, bu örneklerde *-DXr* bildirim koşacına ve cevher fiiline karşılık gelen bir kullanıma sahiptir. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye Eski Türkçede kullanılan *er-*, *turur/türür* ve *tetir/titir* koşaçlarının anlamlarını katar. oğ/ök enklitiği ağırlayıcı görevindeki edatı deiktik vurgulayıcılık açısından belirginleştirmektedir. Bunun sebebi *mundag* çekim edatının *böyle(ce)* anlamındaki bir işaretçi olmasıdır.

(DLT V.90) *ögreyüki mundag ok* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 81). “Zamanın âdeti **tam (olarak) böyledir**” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 82).

2.9.2. Çekimli Fiillerden Sonra

oğ/ök enklitiği, cümledeki çekimli fiillerden sonra gelerek bu fiillerin sahip olduğu zaman niteliğini ön plana çıkartır ve kuvvetlendirir. oğ/ök enklitiğinin eylemi kuvvetlendirdiği semantik değerler şu şekildedir:

1. Eylemin çok yüksek ihtimalle gerçekleşmiş olduğu vurgulanabilir.
2. Eylemin gerçekleşme ihtimalinin yüksekliği vurgulanabilir.
3. Eylemin hızlı bir şekilde gerçekleşeceği vurgulanabilir.
4. Eylemin çok yakın bir zamanda gerçekleşeceği vurgulanabilir.

Bu kategori; geniş zaman kipi, görülen geçmiş zaman kipi, gelecek zaman kipi (-DAÇI + ok/ök), gelecek zaman kipi (-gA(y) + ok/ök), emir kipi ve dilek-şart kipi olmak üzere altı alt kategoriye ayrılmaktadır. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren elli adet örnek saptanmıştır.

2.9.2.1. Geniş Zaman Kipi + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin -(X)r geniş zaman kipinden sonra geldiği on sekiz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin dört tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *hemen, o anda, şimdi, muhakkak* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Bu kategoride deiktik açıdan cümlede eylemin çok yüksek ihtimalle gerçekleşmiş olduğu, eylemin gerçekleşme ihtimalinin yüksekliği, eylemin hızlı bir şekilde gerçekleşeceği ve eylemin çok yakın bir zamanda gerçekleşeceği vurgulanmaktadır.

(AY 75/11) (...) *ançulayu ok kök kalık [antag] arıg süzük bolur ok.* (Kaya, 1994, s. 97).
“(...) Tam o şekilde mavi gök **hemen (o anda)** onun gibi arınmış ve temiz olur.”

(AY 507/1) *edrem küseyü .. apam birök işimin .. bütürmez ök erser siz ..* (...) (Kaya, 1994, s. 277). “Erdem ve fazilet isteyerek .. kaldı ki işimi .. **şimdi** bitirmezseniz. (...)”

tirig bolsa yaljuq tilep tapşur ok
esen bolsa barmış yana kawşur ok (KB 3314 / Arat, 1947, s. 335).
“İnsanlar sağ olurlarsa **muhakkak** birbirlerini arayıp bulurlar; can sağ olursa ayrılan **kesinlikle** yine kavuşur” (Arat, 1959, s. 243).

(Mair. 11/4.) *birükiye birmez ök erser siz mini ikile* (...) (Tekin, 1976, s. 56). “Eğer bana **hemen** bir şey vermezseniz beni ikinciye (tekrar) (...)” (Tekin, 1976, s. 198).

2.9.2.2. Görülen Geçmiş Zaman Kipi + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin -DX görülen geçmiş kipinden sonra geldiği dokuz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin altı tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *hemen, o anda, şimdi, muhakkak, hiç şüphesiz, asla* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Bu kategoride deiktik açıdan cümlede eylemin çok yüksek ihtimalle gerçekleşmiş olduğu ve eylemin hızlı bir şekilde gerçekleştiği vurgulanmaktadır.

(ETY T 16) *yañdok yolta : yeme : ölti k^oök* (Ölmez, 2015, s. 182). “Bozguna uğramış olanlardan yolda da çoğu **kesinlikle** öldü” (Ölmez, 2015, s. 190).

→ Burada aynı enklitiğin üst üste geldiğini görmekteyiz. ETY’de yaygın olarak ok/ök kuvvetlendirme edatının ünlü ile biten bir sözcüğe eklendikten sonra ünlüsünü yitirdiği görülmektedir.

(ETY T 52) *kızıl kanım : töküti : kara terim : yügürti : işig küçüg **bértim ök*** (Ölmez, 2015, s. 186). “Kızıl kanımı akıtıp kara terimi dökerek **hiç şüphesiz** hizmet ettim” (Ölmez, 2015, s. 195).

(ETY T 52 - T 53) *uzun yelmeg : yeme : idtım ok arkuy karagug : **olgurtdım ok*** (Ölmez, 2015, s. 186). “Uzaklara öncü birlikleri de gönderdim. **Muhakkak** Karakol kuleleri diktirdim” (Ölmez, 2015, s. 195).

bu yalnızluğumdın maña yası yok

*et öz din esenin munun **buldım oğ*** (KB 3359 / Arat, 1947, s. 339).

“Bu yalnızlığımın bana zararı yoktur; ben ten ve din sıhhatini burada **hemen** buldum” (Arat, 1959, s. 246).

(YY E 15/1) *bodun ara bulgak üçün elig uyamga adrılıtm esni **kit<d>im ök** bile? et'izdim e* (...). “Halk arasında karışıklık (olduğu) için elli akrabamdan ayrıldım, ne yazık! **Hemen** gittim? yaptım, eyledim?. (...)” (Aydın, 2015, s. 63).

(YY E 48/6) *yeti urı oğluuzka **bökmedök** [**bökmedi ök**] kañıçım alp <u>kuşça buñı tüşürmek ertıñiz buñka taşuñ beñkü tiker men yıta.* “Yedi erkek çocuğunuza **asla** doymadınız. Babacığım yiğit bir şekilde bunu söylemek istediniz. Buraya taşını ebedi (kalmak üzere) dikiyorum, eyvah!” (Aydın, 2015, s. 118).

2.9.2.3. Gelecek Zaman Kipi (1) + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin -DAÇI gelecek zaman kipinden sonra geldiği dört adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *muhakkak*, *hiç şüphesiz* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Bu kategoride deiktik açıdan cümlede eylemin gerçekleşme ihtimalinin yüksekliği ve gerçekleşeceği vurgulanmaktadır.

(AY 52/9) (...) :: *ançulayu **ok** yme bo iki törlüg nomlar adırtısız tüp tüz **tutdaçı ök** (!) erip bolarnıñ **ok** küñinte erkinçe tapınça işlegülük iş ködügüg büütürgeli bultukar* :: (Kaya, 1994, s. 89). “(...) Böylece yine bu iki türlü öğreti (birbirinden) farksız hakiki (ve) **muhakkak** doğru tutacak olup tam bunların sayesinde isteğe göre çalışmak işi gücü bitirmek bulunmaktadır.”

(ETY T 10 - T 11) *bini oguzug : **ölörteçik** tır men* (Ölmez, 2015, s. 182). “Beni, Oğuzları **hiç şüphesiz** öldüreceklerim” (Ölmez, 2015, s. 189).

→ ETY’de yaygın olarak ok/ök kuvvetlendirme edatının ünlü ile biten bir sözcüğe eklendikten sonra ünlüsünü yitirdiği görülmektedir.

(ETY T 20 - T 21) *ol bizni : ...kaçan <ne>ñ erser : **ölörteçi k^oök*** (Ölmez, 2015, s. 183). “İlk fırsatta (bizi) **kesinlikle** öldüreceklerdir” (Ölmez, 2015, s. 190).

→ Burada aynı enklitiğin üst üste geldiğini görmekteyiz. ETY’de yaygın olarak ok/ök kuvvetlendirme edatının ünlü ile biten bir sözcüğe eklendikten sonra ünlüsünü yitirdiği görülmektedir.

(ETY T 29 - T 30) *kaçan <ne>η erser bizni : ölrteçi kök* (Ölmez, 2015, s. 184). “Her halükârda (ne olursa olsun) **muhakkak** bizi öldürecektir” (Ölmez, 2015, s. 192).
→ Burada aynı enklitiğin üst üste geldiğini görmekteyiz. ETY’de yaygın olarak ok/ök kuvvetlendirme edatının ünlü ile biten bir sözcüğe eklendikten sonra ünlüsünü yitirdiği görülmektedir.

2.9.2.4. Gelecek Zaman Kipi (2) + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin -gA(y) gelecek zaman kipinden sonra geldiği on üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin dört tanesi paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *elbette, mutlaka, hiç şüphesiz* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Bu kategoride deiktik açıdan cümlede eylemin gerçekleşme ihtimalinin yüksekliği ve gerçekleşeceği vurgulanmaktadır.

anı koğmasa sen sini koğğa ok
añar tođmasa sen saňa tođğa ok (KB 4738 / Arat, 1947, s. 474).
“Sen onu terk etmezsen o seni **kesinlikle** bırakacaktır; sen ondan bıkmazsan, o senden **muhakkak** bıacaktır” (Arat, 1959, s. 342).

negü birdi erse yana alğay ok
neçe tirdi erse yana saçğay ok (KB 6125 / Arat, 1947, s. 607).
“(Sana) neyi verdiyse yine (onu) **hiç şüphesiz** alacaktır; (senden) neler topladıysa (onları) yine **kesinlikle** dağıtacaktır” (Arat, 1959, s. 438).

(RNKT 7/124) (...) *Kesgey men eligleriñizni hem adaqlarınıñzı, oñ kol sol adaqñı yana asğay ok men sizni kamuğ* (Ata, 2013, s. 26). “(...) Mutlaka ben ellerinizi ve ayaklarınızı sağ kol (ve) sol ayak olarak (çaprazlama) keseceğim, sizin hepinizi **elbette** asacağım.”

(RNKT 7/134) *eger açsa sen bizdin kın bitgey-miz saňa hem uğğay ok-miz seniñ birle Ya’küb oğlanlarını* (Ata, 2013, s. 27). “Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrailoğullarını seninle birlikte **elbette** göndereceğiz’ dediler.”
→ Yukarıdaki örnekte gelecek zaman eki ile şahıs eki arasına ok/ök enklitiğinin girdiği görülmüştür. Bu kullanıma çokça rastlanılmamaktadır.

2.9.2.5. Emir Kipi + Ok/Ök

Çalışmada ok/ök enklitiğinin emir kipinden sonra geldiği dört adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *muhakkak, tam olarak, asla* ve *sakın* anlamlarını katar. Bu kategoride deiktik açıdan cümlede eylemin kesinlikle gerçekleştirilmesi veya gerçekleştirilmemesi gerektiği ve özellikle de bunun dışında bir ihtimalin bulunmadığı vurgulanmaktadır.

(AY 627/22) *ananda sizler inçe bilingler .. ök amtı bo şarır ol bodıs(a)t(a)vning şarırı erür* (...) (Kaya, 1994, s. 329). “Ananda, siz **muhakkak** böyle bilin! Şimdi bu kutsal emanet (sarıra), o Buda adayının sarırası (kutsal emaneti)’dir. (...)”

(DLT V.31) *bargul ok*. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 17). “**Muhakkak** git!”

kuluñ men idim sen kul atı kul ok

idim sen tüzün sen idilik kul ok (KB 6510 / Arat, 1947, s. 642).

“Ben kulunum, sen rabbimsin, kulun adı kuldur; sen rabbimsin, merhametlisin, sen **tam olarak** (eksiksiz bir şekilde) efendiliğini göster” (Arat, 1959, s. 466).

(RNKT 3/188) *sézinmegil ök anlarka kim sewündiler anıñ birle kim ...* (Ata, 2013, s. 6).

“**Sakın** sanma! Onlara ki, onlarla (yaptıklarıyla) sevindiler ki...”

2.9.2.6. Dilek-Şart Kipi + Oğ/Ök

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin *-sA(r)* dilek-şart kipinden sonra geldiği iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu enklitik bu kullanımda cümleye *muhakkak* ve *kesinlikle* anlamlarını katar. Bu kategoride şart ve dilek anlamlarında kullanılan birer örnek tespit edilmiştir. oğ/ök enklitiği, şart kullanımında deiktik açıdan cümlede ikinci eylemin gerçekleşmesinin kesinlikle birinci eyleme bağlı olduğunu ve başka bir ihtimalin bulunmadığını vurgular. Dilek kullanımında ise istenilen şeylerin kati şekilde talep edildiği vurgulanmaktadır.

(AY 191/5) (...) *kavşığıya bo altun-önglög-y(a)ruk-yaltrıklıg-kopda-kötrülmiş-nom-iligi atl(t)g nom erdini erser ok monçulayu yangın adruk asıg tusu kıltaçı bodıs(a)t(a)vlarnıg (...)* (Kaya, 1994, s. 142). 5. (...) Ey Kausika, **muhakkak** bu altın renkli, parlak, parlıtlı, her (şey)den (çok) yükseltilmiş öğreti hükümdarı (Dharmarāja) adlı öğreti mücevheri (Dharmaratna) ise böylece bu şekilde başka başka fayda sağlayacak olan Buda adaylarının (...) (Ölmez, 1991, s. 72).

bağırsak kerek hem közi köñli tok

bütün çın kılıkı köni bolsa ok (KB 2607 / Arat, 1947, s. 274).

“Elçi **kesinlikle** gözü ve gönlü tok, içten bağlı, güvenilir, doğru ve dürüst tabiatlı bir insan olsa (olmalıdır)” (Arat, 1959, s. 193).

2.10. EDAT OLAN AĞIRLAYICILARDAN SONRA

Çalışmada oğ/ök enklitiğinin çekim, bağlama, kuvvetlendirme ve tekerrür gibi çeşitli görevleri üstlenen edatlardan sonra sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Çalışmada oğ/ök enklitiği için ağırlayıcı konumunda bulunan edatlar; çekim edatları, bağlama edatları, kuvvetlendirme edatları ve tekerrür edatları gibi müstakil başlıkların altında toplanarak incelenmemiştir. Bunun sebebi bir edatın birden fazla görevi üstlenebilmesine ek olarak cümle içinde zarf gibi isim soylu sözcüklerin formuna bürünebilmesidir. Bu kategori için edat terminolojisinin kullanılmasının en temel sebebi, edat kavramının kapsamının daha geniş olmasıdır. Bu kategoride oğ/ök enklitiğinin kendisinden sonra geldiği

edatlar, yirmi iki alt kategoride incelenmiştir. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren beş yüz yetmiş dört adet örnek saptanmıştır.

2.10.1. ança + Ok

ança ok özellikle BT’de yaygın olarak kullanılan *ancak* cümle başı edatının ET dönemindeki ilk ve kalıplaşmamış şekli olabilir (Hacıeminoğlu, 2015, s. 119). *Öyle, öylece, böyle, biraz, bir miktar, bu kadar ve bu türden* anlamlarına gelen *ança* (Caferoğlu, 1968, s. 15; Eraslan, 2012, s. 551) edatından sonra *ok/ök* enklitiği gelerek *tam böyle* ve *tam bu kadar* anlamında eylemsel tarz bildiren durum zarfı yapmaktadır. Çalışmada *ança ok* yapısının mevcut olduğu iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(Abhid. 1117/2) (...) *ança ança ok taringädür üçün anın söz-lâmiş ol çomrulguluğ badguluk tep* (Shögaito, 2008, s. 246). “(...) Böyle **tam bu kadar** derince (olduğu) için o suya bulanacak (ve) batacak diye onu söylemiş.”

(AY 21/15) *ölmekning yme buyan edgü kılınçı yme an[ça ok] ülgüsüz kolusuz titir* (...) (Kaya, 1994, s. 68). “Öldürmemenin yine sevap getirecek iyi ameli yine **tam böyle** hadsiz ve sayısız(dır) şeklinde ifade edilir. (...)”

2.10.2. ançada + Ok

Ondan sonra ve bunun üzerine anlamlarına gelen *ançada/ançata* (Caferoğlu, 1968, s. 15; Eraslan, 2012, s. 551) edatından sonra *ok/ök* enklitiği gelebilmektedir. Bu yapı, *tam ondan sonra* ve *tam bunun üzerine* anlamlarına gelerek bağlama edatı göreviyle kullanılmaktadır. *ok/ök* enklitiği ikinci eylem ile birinci eylem arasındaki zamansal uzaklığı azaltıp eylemleri ardılaştırılmaktadır. Çalışmada *ançada ok* yapısının mevcut olduğu iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(AY 406/3) (...) *nomlatmışların körser sizler ötrü ançada ok sımtagsız kınıg katıg köngülin küyü küzetü birip* (...) (Kaya, 1994, s. 237). “(...) Siz vaaz etmişleri görseniz bu sebeple **tam ondan sonra** enerji ve şiddetli arzu dolu (çoşkun) sağlam gönlü saklayarak ve gözetererek verip (...)”

(AY 443/12) (...) *neçede birök bo savlarig adınıg kalıp övke köngül turgursar .. ötrü ançada ok bo bütmiş işin içginur* (...) (Kaya, 1994, s. 251). “(...) Her defasında bu sözleri değiştirip hiddetli gönül (gönülde öfke) meydana getirirse... bu sebeple **tam ondan sonra** bu sona ermiş işi yok eder (...)”

2.10.3. ançığ + Ok

Öyle ve öylece anlamlarına gelen *ançığ* (Aydın, 2015, s. 192) edatından sonra *oķ/ök* enklitiği gelebilmektedir. Bu yapı, *tam olarak öyle* anlamına gelerek eylemsel tarz bildiren durum zarfı yapmaktadır. *oķ/ök* enklitiği eylemsel tarzın kesinliğini vurgulamakta ve ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada *ançığ oķ* yapısının mevcut olduğu bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(YY E 39/6) *ançığ eşitip bay apam el yarayu el ançığ ök baş alpagu.* (Aydın, 2015, s. 102).
 “Öylece işitip zengin ceddim yurda yararlı (işler yaptı), yurdu **tam olarak öyle** (düzenledi).
 Baş kahramanlar?” (Aydın, 2015, s. 102).

2.10.4. ançulayu + Oķ

Hacıeminoğlu’na göre ET’de çok sık görülen bu kelime *ançula-* fiilinden müteşekkil bir zarf-fiildir. Cümle içinde zarf ve cümle başı bağlama edatı olarak kullanılmaktadır. *Böylece* anlamına gelmektedir (2015, s. 120). Caferoğlu, bu edatın anlamını *ançulayın, böylece, bu suretle ve bunun gibi* şeklinde vermektedir (1968, s. 15). *oķ/ök* enklitiği, bağlama edatı görevinde ikinci eylem ile birinci eylem arasındaki nedensel ilişkiyi pekiştirmektedir. Zarf görevinde ise eylemsel tarz bildiren durum zarfı yapmaktadır. *ançulayu oķ* yapısı *tam böylece ve tam bunun gibi* anlamlarına gelmektedir. Çalışmada *ançulayu oķ* yapısının mevcut olduğu yüz iki adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin dört tanesi paylaşılmıştır.

(AY 485/4) (...) *edgü tityük nom erdinig .. ançulayu ok sakınsun (...)* (Kaya, 1994, s. 269).
 “(...) İyi denilen öğreti mücevherini **tam böylece** düşünün. (...)”

(AY140/2) (...) *neteg arıtdı alkınturtılar erser :: ançulayu ok mening yme tsuy irinçü ağır ayıg kılınçlarım olarning teg ök arısun alkınsun dışıt kşantı bulsunlar (...)* (Kaya, 1994, s. 123). “(...) nasıl temizleyip yok ettilerse **tam da aynı bu şekilde** benim de fena davranışlarım, onlarınki gibi temizlensin yok olsun, bağışlansınlar (...)” (Ölmez, 1991, s. 33).

(AY 161/1) (...) *evirerler evirgeyler erser :: :: ançulayu ok biz yme ötüğçi bolmuş buyan edgü kılınçımıznı* (Kaya, 1994, s. 130). “(...) çevirirler, çevireceklerse **böylece (bu sebeple)** biz de ricacı olmuş iyi davranışımızı” (Ölmez, 1991, s. 49).

(BahşıÖgdisi 76) *küntüz enç äsän tünlä enç äsän күntüz tünlä altı üđtä enç äsän ançulayu ok alku üdtä enç äsänig uşlı tükällig bahşı berzün biziņä* (Ölmez, 1998, s. 270). “Gündüz rahat ve huzurlu, gece rahat ve huzurlu, gündüz ve gece altı öğünde rahat huzurlu (olalım). **Böylece (bu sayede)** günün her vaktinde rahatı, huzurlu olma ödöl(ünü) tam olarak üstat versin bize (Ölmez, 1998, s. 272).

2.10.5. andağ/antağ + Oķ

Çalışmada bizim de kabul ettiğimiz üzere Eraslan tarafından *anı + teg* şeklinde tahlil edilen *andağ/antağ* edatı *öyle* ve *o şekilde* anlamında (2012, s. 551) veya Caferoğlu'nun etimolojisine göre *anta + oğ* şeklinde analiz edilen bu edat; *böylece, bu suretle* ve *böyle* manasında (1968, s. 17) eylemsel tarz bildiren bir durum zarfı yapmaktadır. *andağ/antağ oğ* yapısı *tam böyle, aynı böyle* ve *tam o şekilde* anlamlarında kullanılmaktadır. *oğ/ök* enklitiği bu kullanımda eylemsel tarzın kesinliğini vurgulamakta ve ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada *andağ/antağ oğ* yapısının mevcut olduğu kırk üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır.

(Maitr. 8/48.) (...) *purnaki inçe tip tidi .. antağ oğ erser ..* (...) (Tekin, 1976, s. 53). “(...) Pürnaka şöyle dedi: ‘**Bu tam da böyleyse,** (...)’ (Tekin, 1976, s. 196).

(Maitr. 65/3) (...) *maytrı burkanğa inçe tip ötünürler .. inçe ök erdi begimiz .. antağ oğ erdi kaçımız ..* (...) (Tekin, 1976, s. 124). “(...) Maytrı Buda'ya (saygıyla) şöyle derler: ‘Aynı böyleydi efendimiz! **Tıpkı bunun gibiydi,** babamız! (...)’ (Tekin, 1976, s. 238).”

(Maitr. 81/18.) (...) *neteg yarlıkasar siz antağ oğ kılıu tegineyin ötrü ayağka tegimlig purum arhant yirde yitlinip* (...) (Tekin, 1976, s. 149). “‘(...) nasıl buyurursanız (ben de) **tam o şekilde** (eksiksiz bir şekilde) saygı ile amel ederim.’ Bunun üzerine hürmete lâyık velî Pürna yerde kaybolup (...)’ (Tekin, 1976, s. 253).

2.10.6. anılayı + Oğ

Eraslan tarafından *öyle* şeklinde anlamlandırılan *anılayı* kelimesinin (2012, s. 551) *anılayı oğ* şekli, Karahan tarafından *o şekilde* anlamıyla tanımlanmıştır (2014, s. 95). Bu yapı cümle içinde zarf ve bağlama edatı olarak kullanılmaktadır. *oğ/ök* enklitiği, bağlama edatı görevinde ikinci eylem ile birinci eylem arasındaki nedensel ilişkiyi pekiştirmektedir. Zarf görevinde ise eylemsel tarz bildiren durum zarfı yapmaktadır. Çalışmada *anılayı oğ* yapısının mevcut olduğu yirmi adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(Abhid. 4399/2) (...) *bu aşnu-kı kurulmuş örlädilmiş yükmäklär-i anılayı oğ kalır.* (...) (Shögaito, 2008, s. 454). “(...) Bu önceki gerilmiş (toplanmış) ve yükseltilmiş yığınları **o şekilde** kalır (devam eder) (...)”

(BT I D167/5) (...) *kök kalıg-ka oğsatu buyan ädgü kılınçig bulur-lar : | anılayı oğ tağı utsar-lar* (...) (Hazai ve Zieme, 1971, s. 37). “(...) Mavi göğe benzer sevap getirecek iyi ameli elde ederler; **o şekilde** tekrar (onun) arkasından gidersizler. (...)”

2.10.7. basa + Oğ

Genellikle işaret zamirlerinin bulunma-çıkma hâli ile kullanılan bir çekim edatı olan *basa*, +*DAn sonra* anlamında kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu, 2015, s. 12). *oğ/ök* enklitiği cümlede zaman zarfı görevinde kullanılan bu edattan sonra gelerek ikinci eylem ile birinci eylem arasındaki zamansal uzaklığı azaltıp eylemleri ardılaştırmaktadır. Çalışmada *basa oğ* yapısının mevcut olduğu üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(AY 427/10) (...) *antada basa ok bo tüsüglüg kuşatırlar ontın singar yirtünçülerte (...)*
(Kaya, 1994, s. 244). (...) **Tam ondan sonra** bu tüsülü sancak yeryüzünün sağ yarısından (...)

(BT XIII 49/36) *anın tamg-a-sın oydurup anta basa oğ yüz säkizär kün yaqdurup* (Zieme, 1985, s. 175). “Onun mührünü oydurup **tam ondan sonra** yüz sekizer gün yaktırıp”

2.10.8. bärü + Ök

Yalın hâldeki isimlerle birlikte bulunma-çıkma ve çıkma hâli eki almış isimlerden sonra gelen *berü/bärü* çekim edatı +*DAn beri* ve +*DAn itibaren* anlamlarına gelmektedir (Hacıeminoğlu, 2015, s. 14). *oğ/ök* enklitiği cümlede zaman zarfı görevinde kullanılan bu edattan sonra gelerek zarfın ifade ettiği zaman periyodunun başlangıç noktasını vurgulayıp kesinleştirmektedir. Çalışmada *bärü ök* yapısının mevcut olduğu üç adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(BT XIII 38/11) [*a ilki*]-*sintä bärü ök ayançang köngül-lüg* (Zieme, 1985, s. 151). “**Tam** başlangıçtan **beri** (en başından beri) hürmete layık gönüllü.”

(BT XXVIII C516) *ol nom ymä kurug tetir: ilki[din-]bärü ök yapşingulaksuz nom ol[uçmak-]lı barmaklı ikigüni yumta[ru barça(?)]* (Yakup, 2010, s. 156). “O öğreti yine boş (işlevsiz) olarak adlandırılır. **Tam** en baştan **beri** yürümeyen öğreti o cennetli ve işlerli (hususların) her ikisini boş verir (kontrol etmez).”

2.10.9. birlän + Ök

Hacıeminoğlu, *birlän/birlen* çekim edatının *birlä/birle* edatı ile aynı işlevde kullanıldığını ancak bu edata göre metinlerde nispeten çok az görüldüğünü ifade eder. Edatın sahip olduğu *-n* sesinin manayı kuvvetlendiren bir vasıta hâli eki olabileceğini de bildirir. Kendisi sadece Harezmi, Kıpçak, Çağatay sahalardaki ve BT’deki sınırlı örnekleri paylaşmıştır. ET dönemine ait bir örnek paylaşmamıştır. Bu edat *ile*, *birlikte* ve *beraber* anlamlarıyla kullanılmaktadır (2015, ss. 26-27). *oğ/ök* enklitiği edatın sahip

olduğu birliktelik manasını kuvvetlendirmektedir. Çalışmada *birlän ök* yapısının mevcut olduğu bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(TT VII 38/8) (...) [bu]-lar yüviğ kälmiş yavız kün-lär ol (.) ton bıçsar, ol t[on] **birlän ök** adalar . amtı tiğig kılgı kün-lär-ni ayalım (.) (...) (Rachmati ve Eberhard, 1936, s. 47).
“(...) Bunlar hazırlıklı gelmiş kötü günlerdir. Elbise dikse **tam** o elbise **ile birlikte** belalar... Şimdi engeller vücuda getiren günleri haber verelim. (...)”

2.10.10. eyin + Ök

Genellikle ET döneminde görülen bu çekim edatı *iyin/äyin/eyin* şeklinde üç adet varyanttan oluşmaktadır. Bu edatın zarf-fiil eki *-n* ile oluşturulduğuna dair tartışmalar da bulunmaktadır. Söz konusu edatın yalın hâlde olan ve yönelme hâli eki almış isimlerden sonra geldiği görülmektedir. *Dolayısıyla, sebebiyle* ve *müteakiben* anlamlarında kullanılmaktadır. (Hacıeminoğlu, 2015, s. 49). *ok/ök* enklitiği, edatın sahip olduğu nedensellik manasını kuvvetlendirmekte ve sonucu tam olarak sebebe bağlamaktadır. Çalışmada *eyin ök* yapısının mevcut olduğu bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(Abhid. 652/22b-1) (...) *ymä eyin ök tarıkur için*. (...) (Shōgaito, 2008, s. 210). “(...) Yine **tam da bu sebeple** kederlendiği (kederlenir olduğu) için (...)”

2.10.11. için + Ök

uçun/üçün/içün/için şeklinde dört adet varyantı olan ve genel kanaate göre *uç + u - n* şeklinde analiz edilen bir çekim edatıdır. Cümlede *hakkında, hususunda, dolayısıyla, sebebiyle, yüzünden* ve *maksadıyla* anlamlarında kullanılmaktadır. Sebep ve gaye bildirmektedir. ET’de kullanımı çok geniş olan bir çekim edatıdır (Hacıeminoğlu, 2015, ss. 98-99). *ok/ök* enklitiği cümlede edatın bildirdiği sebep ve gaye anlamlarını kuvvetlendirir ve sonucu tam olarak sebebe bağlamaktadır. Çalışmada *üçün ök* yapısının mevcut olduğu bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(Abhid. 2534/7) *vasubandu bahşı säçä ödüt äşidmiş için ök taplamamış ärmöz*. (Shōgaito, 2008, s. 352). “Üstat Vasubandhu uzun süreli duymuş olduğu için (**tam olarak bu sebeple**) hak vermemiş ve takdir etmemiş değildir.”

2.10.12. inçäk (inçe + Ök)

inçe/inçä şeklinde iki varyantı olan ve *böyle, şöyle, öyle, böylece, şöylece, bu şekilde ve buna göre* anlamlarına (Caferoğlu, 1968, s. 94; Eraslan, 2012, s. 573) gelen bir edattır. Bu edat, ok/ök enklitiği ile pekiştirilmiştir. Bunun sonucunda meydana çıkan *inçe ök* edatının *inçek/inçäk* formunda kalıplaşmış şekilleri de bulunmaktadır. *Böyle ve böylece* şeklinde tanımlanan *inçe ök/inçek/inçäk* (Caferoğlu, 1968, s. 94; Eraslan, 2012, s. 573) edatı cümlede eylemsel tarz bildiren durum zarfı yapmaktadır. ok/ök enklitiği eylemsel tarzın kesinliğini vurgulamakta ve ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada *inçe ök/inçek/inçäk* yapısının mevcut olduğu altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır.

(Huast. 28) (...) *üçünç [küntä] bir köziñä tägi t(ä)ñrikän inçäk kat(ı)glantı [anta] ken t(ä)ñri elig köñülü az kogşadı (...)* (Özbay, 2014, s. 26). “(...) Üçüncü gün hakan bir gözüne kadar **hiç şüphesiz öylece** zorlandı ki ondan sonra ulu hakanın düşüncesi yumuşadı (...)” (Özbay, 2014, s. 32).

(KYRB U 5-2b/1) *yme: bu : s[av]ıg : inçek : üzenmişler (...)* (Yıldırım vd., 2016, s. 487). “yine bu sözü **tam öylece** kırmışlar (saygı göstermemişler). (...)”

(Maitr. 65/3) (...) *mayrı burkanğa inçe tip ötünürler .. inçe ök erdi begimiz .. antağ ok erdi kaçımız .. (...)* (Tekin, 1976, s. 124). “(...) Mayrı Buda’ya (saygıyla) şöyle derler: ‘**Aynı böyleydi** efendimiz! Tıpkı bunun gibiydi, babamız! (...)’ (Tekin, 1976, s. 238).”

2.10.13. kaçan + Ok

ET döneminden beri Türkçenin bütün sahalarında varlık göstermiş bir bağlama edatıdır. *Ne zaman, ne zaman ki, -DXğX zaman ve -Inca* anlamlarında kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu, 2015, s. 163). *kaçan ok* yapısı *çoktan beri* ve *tam (olarak) ne zamandan beri* anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır. ok/ök enklitiği cümlede zaman zarfı görevinde kullanılan bu edattan sonra gelerek zarfın ifade ettiği zaman periyodunun başlangıç noktasını vurgulayıp kesinleştirmektedir. Çalışmada *kaçan ok* yapısının mevcut olduğu bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(AY 635/16) (...) *kamağ kişiler bir yanglıg .. sözlediler aydılar :: bodıs(a)t(a)v tigin kaçan ok .. ölyük ol tip tidiler (...)* (Kaya, 1994, s. 332). “(...) Bütün insanlar bu şekilde ... söylediler, haber verdiler. Buda adayı prens **tam ne zamandan beri** ölüdür dediler. (...)”

2.10.14. +lAyU + Ok

+*layu/+leyü* şeklinde iki varyantı olan ve bünyesinde benzerlik anlamı taşıyan bu isimden isim yapım eki, zarf mahiyetinde kelimeler teşkil etmektedir. Çok seyrek bir

kullanımı bulunmaktadır (Eraslan, 2012, 99). Bu öge, isimden isim yapım eki olarak kabul görse de ekleşmiş bir enklitik olarak kabul edilebilir (Koca, 2018, ss. 281-288). Bu yapı, cümlede eylemsel tarz bildiren durum zarfı yapmaktadır. oğ/ök enklitiği eylemsel tarzın kesinliğini vurgulamakta ve ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada *+layu oğ/+leyü ök* yapısının mevcut olduğu dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(AY 425/14) (...) *ol tütsüg barçaka tegip bizingçileyü ök tütsüglüg kuşatırlar b(e)lgürüp* (Kaya, 1994, s. 244). “(...) O tütsü (tütsülü sancak) tamamına ulaşır **bizim gibi eksiksiz bir şekilde** tütsülü sancaklar ortaya çıkıp (belirip)”

(AY 434/3) (...) *olar barça bizingçileyü ök titip idalap kodgay kemişgeyler (...)* (Kaya, 1994, s. 247). “(...) Onların hepsi **bizim gibi eksiksiz bir şekilde** bağışlayıp dağıtıp ayrılacak (ve) fırlatacaklar (birakacaklar) (...)”

2.10.15. monçulayu/munçulayu + Oğ

monçulayu/munçulayu şeklinde iki varyantı olan ve *bu şekilde, böylece ve bunca* (Caferoğlu, 1968, s. 132; Eraslan, 2012, s. 589) anlamlarına gelen bir bağlama edatıdır. oğ/ök enklitiği, ikinci eylem ile birinci eylem arasındaki nedensel ilişkiyi pekiştirmektedir. *monçulayu/munçulayu oğ* yapısı cümlede *tam bu şekilde* ve *tam böylece* anlamlarında kullanılmaktadır. Çalışmada *monçulayu/munçulayu oğ* yapısının mevcut olduğu dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(AY 34i/14) (...) *yne nomlayurlar .. monçulayu ok çın kirtü nomug tip tidi (...)* (Kaya, 1994, s. 79). “(...) Yine vaaz ediyorlar .. **Tam olarak böylece** gerçek ve sahil öğretili ifade etti. (...)”

(BT V 37/1) *ayag kılınçları al/... munçulayu oğ ökünmiş boşunmuş kşanti kılmuş bolzun-lar* : (Zieme, 1975, ss. 22-23). “Saygı duyulması (itibarlı) amelleri al... **Tam bu şekilde** pişman olmuş (ve) tövbe etmiş günah çıkarmış (*kşānta*) olsunlar”

2.10.16. montag/mundag + Oğ

Bunun gibi, böyle, şöyle, bu şekilde, bu kabilden, bu türden ve bu neviden anlamlarına gelen muntağ (Caferoğlu, 1968, s. 133; Eraslan, 2012, s. 589) edatının etimolojik tahlili *muni + teg* şeklinde yapılabilir. Söz konusu edat eylemsel tarz bildiren durum zarfı yapmaktadır. *montag/mundag oğ* yapısı *tam bu türden* ve *kesinlikle bu şekilde* anlamlarında kullanılmaktadır. oğ/ök enklitiği bu kullanımda eylemsel tarzın kesinliğini

vurgulamakta ve ön plana çıkarmaktadır. Çalışmada *montag/mundag oğ* yapısının mevcut olduğu iki adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(Abhid. 1699/12) (*nāng*) *odgurağ mundag (oğ) bolur ärmüz öngdün ken bolmağ-lıg kızıgi tizigi* (Shōgaito, 2008, s. 288). “**Kesinlikle tam bu türden** olur değil; ön taraftan ve açıkça olacak (olması gereken) muntazam (bir) silsile”

(AY 463/6) (...) *olar yme montag ok ayagka çilteğke teğgeli teğimlig bolup* (...) (Kaya, 1994, s. 260). “(...) Onlar yine **muhakkak bu şekilde** şerefe ve hürmete ulaşmak için (buna) layık olup (...)”

2.10.17. takı + Oğ

Bağlama ve kuvvetlendirme edatı olan ve *dahi, bile, ile, ve, yine, -da/-de* gibi anlamlara sahip olan *tağ* edatı (Hacıeminoğlu, 2015, s. 195, 255) oğ/ök enklitiği ile kullanılmıştır. oğ/ök enklitiği bağlama edatı olarak kullanılan bir örnekten sonra tanıklanmıştır. Bu örnekte bağlama edatını kuvvetlendirmiş ve *buna ek olarak* anlamında kullanılmıştır.

(Abhid. 3379/2) (...) *bilip öçmāk taği oğ yok ärip çinkertü töz üz-ä nädägin bolğay* (...) (Shōgaito, 2008, s. 402). “(...) İdrak edip sönmek **ve de (buna ek olarak)** yok olup her daim (bu) esas üzerine nasıl olacak (...)”

2.10.18. taparu + Oğ

Esasında yön bildiren bir kelime olan *tapa* edatına *+ru* yön gösterme ekinin eklenmesiyle oluşturulmuş bir çekim edatıdır. Bu yeni form, anlamı daha da pekiştirmiştir. *+A doğru* ve *+A karşı* anlamlarına gelmektedir (Hacıeminoğlu, 2015, s. 87). *taparu* edatı ile gerçekleşen kullanımda oğ/ök enklitiğinin deiktik vurgulayıcılık özelliği ön plana çıkmakta ve eylemin yöneldiği tarafı belirginleştirmekte ve de kesinleştirmektedir. Çalışmada *taparu oğ* yapısının mevcut olduğu bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Aynı zamanda bu örnekte oğ enklitiğinden sonra *a* seslenme edatının geldiği görülmektedir. Bu kullanımın sebebi olarak şairin beyitteki vezin ve kâfiye kaygısı gösterilebilir.

*atın mindi bardı yana karşığa
tüşüp kirdi ilig taparu oğ(!)* (KB 5830 / Arat, 1947, s. 578).
“**İşte** atına binip tekrar saraya gitti; inip **dosdoğru bir şekilde** hükümdarın yanına girdi”
(Arat, 1959, s. 417).

2.10.19. teg/täg + Ök

gibi, tıpkı ve benzer anlamlarında kullanılan *teg/täg* bir çekim edatıdır (Hacıeminoğlu, 2015, s. 90). Taranılan metinlerde ök enklitiği ile birlikte 18 kez tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin beş tanesi paylaşılmıştır. ök enklitiği, benzeyenin benzetilene eksiksiz bir şekilde ve tam olarak benzediğini ortaya koyar. *teg/täg ök* yapısı *tam bunun gibi, tam da aynı ve tam olarak benzer* anlamlarına gelmektedir.

(AY 140/2) (...) *neteg arıtdı alkınturtular erser :: ançulayu ök mening yme tsuy irinçü ağır ayıg kılınçlarım olarning teg ök arısun alkınsun dışıt kşantı bulsunlar (...)* (Kaya, 1994, s. 123). “(...) nasıl temizleyip yok ettilerse **tam da aynı o şekilde** benim de fena davranışlarım, onlarınki gibi temizlensin yok olsun, başılsınlar (...)” (Ölmez, 1991, s. 33).

tiriglik bolur suw sen aymış teg ök yarım içse kılsa yarımı ülüg (KB 6058 / Arat, 1947, s. 601). “Su, eğer yarısı içilir ve yarısı bırakılırsa **tam da senin dediğin gibi** hayata delâlet eder” (Arat, 1959, s. 434).

(U IV-B/C/D 1) *yalıuq-lar-nıy teg oq ol tip s(e)n ayağıl (...)* (Müller ve Gabain, 1946, s. 28). “insanları **tam olarak benziyor** diye bakıp öylece saygı göster (...)” (Müller ve Gabain, 1946, s. 29).

(UTH 53) *[qan]ımız toqlug tämür-niñ ...sında yämä bag-larımız-nı ädläp yarısı boltı az berür urubumuz köp boltı anıy tüg ök baglarnıy köpi qaltı (...)* (Özyetgin, 2014, s. 58). “Hanımız Toklug Temür’ün ...sında da bağlarımızı işleyip ortağı oldu. Az verdiğimiz urub (vergimiz) çok oldu. **Tam bunun gibi** bağların çoğu kaldı (...)” (Özyetgin, 2014, s. 59).

(UTH 3.7.2/32) *bular-ta kin muni tüg ök aryadan-ta täprämadın turğuçı şilavanti-lar säli-lär ärksinzün-lär* (Özyetgin, 2014, s. 210). “Bunlardan sonra yalnızca **tam bunun gibi** manastırda yer değiştirmeden (devamlı) duran Şilavantiler, Seliler hâkim olsunlar!” (Özyetgin, 2014, s. 211).

2.10.20. üze/üzä + Ök

Üzerine, üzerinde, üst ve ile anlamlarına gelecek şekilde kullanılan bir çekim edatı olan *üze/üzä*, ET’de çok yaygın kullanılan bir edattır (Hacıeminoğlu, 2015, ss. 71-72). Bu edat birinci kullanımda birliktelik anlamından hareketle eylemsel tarz bildiren durum zarfı yapmaktadır. oq/ök enklitiği eylemsel tarzın kesinliğini vurgulamakta ve ön plana çıkarmaktadır. İkinci kullanımda ise edat, yer tamlayıcısı anlamını bünyesinde barındırmaktadır. Burada ise oq/ök enklitiğinin deiktik vurgulayıcılık özelliği ön plana çıkmakta ve eylemin mekânını belirginleştirmektedir. Çalışmada *üze/üzä ök* yapısının mevcut olduğu on bir adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(BT I D191/2) *alku burhan-lar tuymağı öz bilgä bilig üzü ök tuyar-lar : | (...)* (Hazai ve Zieme, 1971, s. 39). “Bütün budalar duyuları **tam** kendi hikmetleri **ile (yardımıyla)** hissederler. (...)”

(BT XXVIII C193) *(...) anı tarısar buyanlığı ta[rıglag] içintä : anı üzü ök bütär* (Yakup, 2010, s. 134). “(...) İyilik ve sevap getirecek bu tarla içinde onu ekse **hiç şüphesiz tam** onun **üzerinde** yetişir.”

2.10.21. yana/yene/yine + Oğ/Ök

yana/yene/yine şeklinde üç varyantı olan ve çeşitli görevleri üstlenen bir edattır. Üç temel görevi bulunmaktadır:

1. Bağlama edatı olarak: *şimdi, böylece, ve* (Hacıeminoğlu, 2015, ss. 211-212).
2. Kuvvetlendirme edatı olarak: *da/de, hatta, bile, gene, ayrıca*. Bu kullanımda Genellikle diğer kuvvetlendirme enklitikleri (*ma/me, oğ/ök, yime, da/de*) ile kullanıldığı görülmüştür (Hacıeminoğlu, 2015, ss. 257-258).
3. Tekerrür edatı olarak: *yine, gene, tekrar* (Hacıeminoğlu, 2015, ss. 313-314).

oğ/ök enklitiğinin bu edat özelinde bağlama, kuvvetlendirme ve tekerrür işlevlerini kuvvetlendirip daha da ön plana çıkardığı görülmüştür. Çalışmada *yana oğ/yene ök/yine ök* yapısının mevcut olduğu yirmi adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin beş tanesi paylaşılmıştır.

(AY 167/16) *ol üdüün t(e)ngri kanı hormuzta t(e)ngri yene ök t(e)ngri t(e)ngrişi burkanka inçe tip ötünti (...)* (Kaya, 1994, s. 133). “O zaman tanrılar hanı İndra tanrı, **tekrar** tanrılar tanrısı (*Devâtideva*) Budaya saygıyla şöyle dedi: (...)” (Ölmez, 1991, s. 54).

(AY 613/23) *(...) yene ök inçe tip sakıntı (...)* (Kaya, 1994, s. 323). “(...) (**Ardından**) **hemen** şöyle düşündü (...)” (Ahmet, 2009, s. 106).

yana oğ buşup aydı ilig sözi

ayur ay biligsiz kişi munduzı (KB 643 / Arat, 1947, s. 80).

“Hükümdar **aynı şekilde (yine böyle)** hiddetle konuşmaya devam etti ve dedi: ‘– Ey bilgisiz, ey ahmak insan!’” (Arat, 1959, s. 57).

(Maitr. 33/58) *(...) .. yine ök ayağka tegimlig bodisvt yarlıkançuçı biligin inçe sakınç sakınur .. (...)* (Tekin, 1976, s. 84). “(...) **Yine aynı şekilde** saygı değer Buda adayı acıma duygusu ile şöyle düşünür (...)” (Tekin, 1976, s. 213).

(Maitr. 57/32) *yine ök tükel bilge şakimun burkannıñ kokaliya atlıg inisi toyın erdi .. (...)* (Tekin, 1976, s. 114). “**Ve de (buna ek olarak)** mükemmel hikmetli Şakyamuni Buda’nın Kokālika adlı bir kardeşi (de) rahip idi. (...)” (Tekin, 1976, s. 233).

2.10.22. yime/yme/ymä + Ök

yime/yme/ymä şeklinde üç varyantı olan ve çeşitli görevleri üstlenen bir edattır. Üç temel görevi bulunmaktadır:

1. Bağlama edatı olarak: *ve* (Hacıeminoğlu, 2015, s. 259).
2. Kuvvetlendirme edatı olarak: *yine, dahi, da/de*. Bu kullanımda Genellikle diğer kuvvetlendirme enklitikleri (*ma/me, oğ/ök, yime, da/de*) ile kullanıldığı görülmüştür (Hacıeminoğlu, 2015, ss. 259).
3. Tekerrür edatı olarak: *yine, gene, tekrar*.

oğ/ök enklitiğinin bu edat özelinde bağlama, kuvvetlendirme ve tekerrür işlevlerini kuvvetlendirip daha da ön plana çıkardığı görülmüştür. Çalışmada *yana oğ/yene ök/yine ök* yapısının mevcut olduğu üç yüz yirmi dokuz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin altı tanesi paylaşılmıştır.

(BahşıÖgdisi 8) [*bah*]şı burhanlarınıñ ätöz tözi ärür, [*ymä*] ök ärür vayroçana burhannıñ öz tözi (Ölmez, 1998, s. 264). “Üstat, Budaların vücudunun esasıdır; **dahası** vücut (Vairocana) Budanın asıl esasıdır” (Ölmez, 1998, s. 271).

(BahşıÖgdisi 12) [*bahşı*] burhanlarınıñ tilläriniñ tözi ärür, [*ymä*] ök ärür amița aba burhannıñ öz tözi *k[i]s[ıl]* yañkusı tæg tınl(ı)g asıgın kuldaçı bahşınıñ tiliñä ögä yükünürmân (Ölmez, 1998, s. 265). “Üstat, Budaların dillerinin esasıdır; **ayrıca (buna ek olarak)** Amitäbha Buda’nın kendi esası geçit uğultusu gibi canlılara yarar sağlayan Üstadın diline övgüyle saygıda bulunurum (Ölmez, 1998, s. 271).

(Huast. 66) (...) *ol üdün t(ä)ñri elig [toyka] kirip did(i)min başıña urdı k(ä)ntü al [tonın] kädip altunluğ örgin üzä olordı, ymä [ök bægk]ä k(a)ra bodunka ädgü y(a)rl(ı)g y(a)rl(ı)kadı* (Özbay, 2014, s. 29). “(...) O sırada efendimiz hükümdar şehre girip tacını taktı; kendi al kaftanını giyip altın tahtının üzerine oturdu. **Daha sonra** beylere, halka güzel buyruk(lar) verdi” (Özbay, 2014, s. 33).

keçürdi yime ök ata kağgusın yakın kıldı özke kişi eğgüsın (KB 1565 / Arat, 1947, s. 173). “Babasının matemini **yine tam da böyle** hayırlı işler yaparak geçirdi; iyi insanları kendisine ahbap edindi” (Arat, 1959, s. 121).

(Maitr. 58/52) (...) .. *yine şariputri arhanțka oğ süzülti yime ök bir keyikçi er erdi ..* (...) (Tekin, 1976, s. 116). “(...) Ve velî Şāriputra tarafından bizzat günahlarından arındı. **Ve bir de** avcı vardı ... (...)” (Tekin, 1976, s. 234).

(Maitr. 73/25) (...) *meniñ ol işletdim andın adın kertilerka yime ök tartıp birür erdimiz* (Tekin, 1976, s. 137). “(...) ‘benimdir’ (diye) işlettim. Bunlardan diğer alelâde kimselere (bütün bunlara) **buna ek olarak** çekip verir idik. (Tekin, 1976, s. 246).

2.11. LEKSİKALLEŞMİŞ YAPILAR

Çalışmada ok/ök enklitiğinin kendinden önce gelen farklı görevlere ve anlamlara sahip kelimelere eklenerek kalıplaşmaya başladığı ve bu sürecin sonucunda da leksikalleşerek yeni bir madde başı hâline geldiği görülmektedir. Gerek ağırlayıcı gerekse de söz konusu enklitik, kendi semantik değerlerinden daha farklı bir anlam tabakasında yeni bir leksem meydana getirmektedir. Cümle başı bağlama ve soru edatı gibi farklı görevler üstlenen bu yeni leksem, kendi içlerinde de sahip oldukları semantik değerler bakımından farklılaşmaktadır. Çalışmada tespit edilen örnekler dört ana başlığın altında ve on iki alt kategoride incelenmiştir. Çalışmada bu kategorileri meydana getiren altı yüz yetmiş dört adet örnek saptanmıştır.

2.11.1. birök/birük ve ilgili şekiller

2.11.1.1. birök/birük

ET’de çok yaygın bir şekilde kullanılan bir edattır. Gabain’e göre *birök* teşkili belirsiz bir cümle başı edatıdır. Bünyesinde *şimdi* ve *fakat* anlamlarını barındırmaktadır (2007, ss. 115-116). Clauson bu edatın *birök/birük/pirök* şeklinde üç adet varyantının olduğunu ve cümlede zarf veya bağlaç kullanımında bulunduğunu belirtir. Ona göre cümlelerin başında veya başına çok yakın bir kısmında kullanılan semantik değeri belirsiz bir kelime olan *birök*, *bir* sözcüğü ile *ök* pekiştirme enklitiğinin birleşiminden müteşekkil olabilir (1972, s. 362). Temel görevi cümlede şartlı bir yapı kurmak olan bu bağlama edatının etimolojisi çok yüksek ihtimalle *yalnız*, *tek* ve *bir* anlamlarını ihtiva eden *bir* sayısı ile *ök* kuvvetlendirme enklitiğinin birleşimidir. Enklitik burada *bir* sayısının tekliğini vurgulamıştır. Burada oluşturulan *birök* sözcüğü temelde *yalnız bir*, *yalnız ama yalnız* ve *sadece bu* gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime, kazandığı bu anlamlarından hareketle, cümlede bulunan esas fiilin gerçekleşme durumunun bağlama edatının kendi belirlediği şarta bağlı olduğunu belirterek bünyesinde bir şart ifadesi meydana getirmektedir. Eraslan’a göre *eğer*, *şayet*, *fakat*, *bundan böyle*, *bunun üzerine* ve *bundan sonra* anlamlarını ortaya koyan bu edat, başında bulunduğu cümleye şart ifadesi vermektedir. Kendisinin mevcut olduğu yan cümlenin fiili şart kipinde bulunur. Şart ifade eden cümleden sonra gelen esas cümle genellikle *ötrü*, bazen de *kalıtı* veya *inçip* edatlarıyla başlayabilir. *birök* edatı şart cümlesinin başında veya ortasında da yer alabilir

(2012, s. 288, 559). Çalışmada *birök* edatının mevcut olduğu dört yüz on dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin beş tanesi paylaşılmıştır.

(KP AÖn/2) **birök** yazuqum yoq ersär bir közüñüz yaruzun kün körüñ (Hamilton, 2011, s. 57). “**Fakat** hatam yoksa, bir gözünüz parlasın ve güneşi görün” (Hamilton, 2011, s. 57).

(Kuanşi 8) ... inçe (tip yar)lıkadı tözünüm **birük** bu yirtinçüde sansız tümen t(inlığlar) ... emgenser (Tekin, 1993, s. 9). “ ... Şöyle buyurdu: Asilim, **eğer** bu yer yüzünde sayısız canlı varlık ıstırap çekerse...” (Tekin, 1993, s. 19).

(Kuanşi 90) “... **birük tağı** bir kişi bir tek kuanşi im pısar atın atayu tek bir ödün tapını udunu atayu teginsir” (Tekin, 1993, s. 12). “**Eğer bir de** bir kimse Kuanşi im pısar adını yalnız bir defa anarak bir kere tapınıp, saygı gösterip (adını) saygıyla ansa” (Tekin, 1993, s. 21).

→ *Birök* kendinden sonra gelen birtakım bağlama edatlarıyla kullanılabilir. Bunlardan bir tanesi de *tağı* bağlama edatıdır. *birök tağı* yapısı *eğer bir de* anlamına gelmektedir (Karahana, 2014, s. 164).

(Kuanşi 136) ... **birük** adın adın öge bilge atlığ yüzlüğ er evçi körkin körü kırtulğu tınlığlar erser... (Tekin, 1993, s. 15). “... **Eğer** farklı farklı meşhur, hâkim, asil, saygı değer erkek ve kadınların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlık iseler...” (Tekin, 1993, s. 22).

(SUK Sa03/13) (...) savları yorumazun-lar **birök** 'ärklig bæg işi küçin tutup alayın yulayın tisär-lär (...) (Yamada, 1993, s. 8). “(...) Sözlere geçerli olmasın. **Eğer** güçlü bey ve hanımı(nın) nüfuzu yardımıyla geri satın alayım derlerse (...)” (Özyetgin, 2014, s. 163).

2.11.1.2. birökçi

birök bağlama edatından türemiş bir şekil olabilir. Edatın kesin bir etimolojik tahlilinin yapılması zordur. DLT’de *birökçi* bağlama edatının sahip olduğu *-çi* ekine benzer bir enklitik bulunmaktadır. Emrin ve olumsuzluğun sonuna gelen pekiştirme enklitiği *çu/çü; mutlaka* ve *asla* anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 629). *Birök* edatının sahip olduğu şart anlamı bu enklitik ile daha da pekiştirilip ön plana çıkartılmaktadır. Esas fiildeki eylemin veya durumun gerçekleşmesinin tek ama tek koşulunun bağlama edatı tarafından ortaya konulan şart olduğu vurgulanmaktadır. Bu şekil, *birök* ile aynı işleve sahiptir ve belki aynı semantik değere de sahip olabilir. Çalışmada *birökçi* edatının mevcut olduğu dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(AY 34g/21) (...) .. sıçgank(a)ya **birökçi** bo şatu üze agtınıp asurular çerigin sıgalı bozgalı uguluk erser .. (Kaya, 1994, s. 77-78). “(...) Küçük sıçanlar **eğer** bu merdiven üstüne çıkıp şeytanlar ordusunu kırabilir (ve) hezimete uğratabilirse..”

(BT VIII A132) **birökçi** anı tæg alp bulguluğ ağır satıglıg ädi tavar-ı yoğ ärsär (...) (Kara ve Zieme, 1977, s. 38). “**Eğer** onun gibi zor bulunan (ve) değerli bir şekilde satılacak olan (alım değeri olan) malı, mülkü ve serveti yoksa... (...)”

2.11.1.3. birükin

birök bağlama edatından türemiş bir şekil olabilir. Edatın sahip olduğu *-(i)n* sesinin manayı kuvvetlendiren bir vasıta hâli eki olabileceği ifade edilebilir. *birök* ile aynı işleve ve aynı semantik değere sahip olan *birükin* bağlama edatının metinlerde *birökin* veya *birökün* varyantlarına rastlanılmamıştır (Caferoğlu, 1968, s. 44). Çalışmada *birükin* edatının mevcut olduğu dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(Maitr. 7/48) (...) **birükin** bu yir suvda tükel bilge burķan yig ermedi erser (...) (Tekin, 1976, s. 51). “(...) **Eğer** bu dünyada eksiksiz hâkim Buda çok iyi olmadıysa, (...)” (Tekin, 1976, s. 194).

(Maitr. 72/29) (...) **birükin** biz kamağ kuvrağnıñ teğingülüğ anutmuş aş içgüsin öñre yimedimiz yunlamadımız erser (...) (Tekin, 1976, s. 135). “(...) **Eğer** biz bütün cemaatin kendisine ait ve (onun için) hazırlanmış olan yiyecek ve içeceğini önce yemeseydik ve harcamasaydık. (...)” (Tekin, 1976, s. 245).

2.11.1.4. birükiye

birükiye/birükiyâ şeklinde iki varyantı olabilir. *birök* bağlama edatından türemiş bir şekil olabilir. Edatın kesin bir etimolojik tahlilinin yapılması zordur. *birök* ile aynı işleve sahiptir ve belki aynı semantik değere de sahip olabilir. Çalışmada *birükiye* edatının mevcut olduğu bir adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır. Caferoğlu bu bağlama edatını *birök* gibi *eğer*, *şayet* ve *fakat* anlamlarıyla tanımlamıştır (1968, s. 44).

(Maitr. 11/4) **birükiye** birmez ök erser siz mini ikile (...) (Tekin, 1976, s. 56). “**Eğer** bana bir şey vermezseniz beni ikinciye (tekrar) (...)” (Tekin, 1976, s. 198).

2.11.1.5. apam birök

ET döneminde dikkate değer şekilde görülen ve *apam/abam/apañ* gibi üç varyanta sahip olan *apam* bağlama edatı *şimdi*, *eğer* ve *şayet* anlamlarına gelmektedir (Karahan, 2014, s. 68). DLT’de *apañ* şeklinde varlığını sürdürmektedir. Bu örnek bu eserde dört yerde tanıklanmış olup *eğer* anlamında kullanılmaktadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 553). *abam/apam birök* ise kelime yığılmaları şeklinde oluşan teşkili belirsiz bir cümle başı edatıdır. *Eğer şimdi*, *eğer ki*, *ancak ki* ve *kaldı ki* anlamlarına gelmektedir (Eraslan, 2012, s. 289; Gabain, 2007, ss. 115-116). Burada şart anlamını bünyesinde

barındıran iki cümle başı bağlama edatının birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu iki edat, ardıl şekilde kullanılarak esas fiildeki eylemin veya durumun gerçekleşmesinin tek ama tek koşulunun bağlama edatları tarafından ortaya konulan şart olduğu vurgulanmak istenmiş olabilir. Bunun ispatı olarak şu öne sürülebilir. Uygur sivil belgelerinde *apam birök* koşul bildiren bağlama edatının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Hukukî belgeler ve sözleşmelerde taraflar arasında oluşabilecek herhangi bir cayma, sözleşmeyi suiistimal etme veya mala zarar verme gibi daha pek çok yaptırım gerektiren hususta yaptırımın kesinliğini ve yaptırımdan kaçmanın hiçbir şekilde mümkün olmadığını bildirmek için bu pekiştirilmiş şart bildiren bağlama edatı kullanılmıştır. Çalışmada *apam birök* edatının mevcut olduğu on altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır. Korpustaki bu on altı örneğin on dört tanesi Uygur sivil belgelerine aittir.

(AY 507/1) *edrem küseyü .. apam birök işimin .. bütürmez ök erser siz .. (...)* (Kaya, 1994, s. 277). “Erdem ve fazilet isteyerek .. **kaldı ki** işimi .. hemen şimdi bitirmezseniz. (...)”

(SUK Sa09/17) (...) *bu yir-kä kim kim m-ä bolup çamlamaşun-lar apam birök ärklig bæg işi küç-in tudup alayın tip çamlasar-lar bu ögän üzä suvaq-lıg bu yir tnginçä iki yir birip yulup alşun-lar* (Yamada, 1993, s. 20). “(...) Bu yere her kim olursa olsun itiraz etmesinler. **Ancak ki** güçlü bey ve eşi(nin) gücü sayesinde geri satın alayım deyip itiraz ederlerse, bu kanal üzerinde sulamalı bu yer dengince iki yer satın alsınlar” (Özyetgin, 2014, s. 172).

(TT III 35/64) *apam birök munitäg . arıg nomug nomlap kodmasar . amtıkätägi yirtinçü . alkınmazmu ärti tnlıglar .* (Bang ve Gabain, 1930a, s. 203). “(Şimdi) **eğer ki** bunun gibi hatasız öğretiyi vaaz edip koymasa bu zamana dek bu dünya ve canlılar yok olmaz mıydı?”

2.11.1.6. kaçan birök

ET döneminden beri Türkçenin bütün sahalarında varlık göstermiş bir edat olan *kaçan* edatı; *ne zaman, ne zaman ki, -DXğX zaman* ve *-Inca* anlamlarında kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu, 2015, s. 163). *kaçan birök* yapısı ise *eğer hemen* ve ‘*ne zaman... o zaman*’ anlamlarına gelmektedir. (Eraslan, 2012, s. 290; Korkmaz, 1961, s. 16). Bu yapıyla esas fiildeki eylemin veya durumun hemen ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesinin tek ama tek koşulunun bağlama edatı tarafından ortaya konulan şartın hemen ve hızlı bir şekilde meydana gelmiş olması gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışmada *kaçan birök* edatının mevcut olduğu beş adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(AY 395/16) (...) **kaçan birök** *çakravart ilig kaña kıy(ı)lguça erser ötrü yiti erdinileri yme özin ök yitlinürler yokadurlar (...)* (Kaya, 1994, s. 231). “(...) *Çakravartin* yani dünya

hükümdarına **ne zaman** kıyılırsa yedi mücevher de kendini **hemen o zaman** yok edecektir. (...)"

(BT XXVIII G074) (...) **kaçan birök** bo üç türlüğ nomlarığ arutsarlar bütürsärklär: **temin ök** ançata üzäliksiz üstünki yeg köni tüz tuymak (Yakup, 2010, s. 242). "(...) **Eğer hemen** bu üç türlü hususu temizleseler ve sonlandırsalar **hemen** bunun üzerine aralıksız bir şekilde en yüksekte daha iyi doğru ve kusursuz hissetmek..."

2.11.1.7. neçede birök

neçede birök/näçädä birök/neçete birök şeklinde üç varyantı olan ve izah ifadesi veren bir cümle başı edatıdır (Eraslan, 2012, s. 281, 286). Bir kelime grubundan müteşekkil bu edatta, esas fiildeki eylemin veya durumun gerçekleşmesinin tek ama tek koşulunun bağlama edatı tarafından ortaya koyulan şartın sürekli tekrarlanması olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada *neçede birök/näçädä birök* edatının mevcut olduğu dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(AY 443/12) (...) **neçede birök** bo savlarığ adınsıg kılıp övke köngül turgursar .. ötrü ançada **ök** bo bütmiş işin içgimur (...) (Kaya, 1994, s. 251). "(...) **Her defasında** bu sözleri değiştirip hiddetli (bir) gönül (gönülde öfke) meydana getirirse... bu sebeple ondan sonra bu sona ermiş işi yok eder. (...)"

(BT XXVIII C495) **näçädä birök** yokadtursar m(ä)nli kişilfi sakınçığı ançada temin bilgülik ol [ç]ikong şenşi açarı ä[rür tep :] (Yakup, 2010, s. 154). "**Her defasında** kişi ile alakalı düşünmeyi ortadan kaldırttığına o hemen bilecektir Çikong Şınsı ustadır diye..."

2.11.1.8. taqı birök

Bağlama ve kuvvetlendirme edatı olan ve *dahi, bile, ile, ve, yine, -da/-de* gibi anlamlara sahip olan *taqı* edatı (Hacıeminoğlu, 2015, s. 195, 255) koşul bağlacı *birök* ile birlikte kullanılarak *taqı birök* şeklinde bir cümle başı edatı yapmaktadır. *taqı birök* bağlama edatında bu yapıyı oluşturan öğeler kendi semantik değerlerini korumuşlardır. Bu sebeple de söz konusu edat 've eğer' ile 've dahi' anlamlarına gelmektedir (Karahan, 2014, s. 211). Çalışmada saptanan örneklerin tamamı Uygur sivil belgelerine aittir. Örneklerin tamamında *taqı birök*, olumsuz emir çekimine sahip eylemlerden sonra gelmektedir. Yapılmaması emredilen durum gerçekleşirse bunun sonucunun ya da sonuçlarının ne olacağı belirtilmektedir. Çalışmada *taqı birök* edatının mevcut olduğu altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(SUK Sa02/16) işdämäzün **taqı bir ök** (=birök) ärklig bäg işi küçin tuğup qam küç qılıp yulghı alghı saqınsar-lar (...) (Yamada, 1993, s. 6). "İstemesinler (itiraz etmesinler)! Ve

eğer güçlü bey ve eşinin nüfuzu sayesinde, şaman (gücüyle) zor kullanıp geri almayı düşünürlerse (...)” (Özyetin, 2014, s. 161).

(SUK Sa04/17) (...) *aytğlı istğli sqınsr savları yorımazun taqı birök ärklig bæg işi küçin tutup alayın yulayın tisär-lär* (...) (Yamada, 1993, s. 10). “(...) Söylemeyi istemeyi (itiraz etmeyi) düşünürlerse sözleri geçerli olmasın ve eğer güçlü bey ve eşinin nüfuzu sayesinde geri alayım derlerse (...)” (Özyetin, 2014, s. 165).

2.11.1.9. yime/yime/ymä birök

yime birök/yime birök/ymä birök şeklinde üç varyantı olan cümle başı bağlama edatı *bunun üzerine* ve *tekrar* anlamına gelmektedir (Eraslan, 2012, s. 287). Bu cümle başı bağlama edatında koşul anlamı bulunmakla beraber çok fazla ön plana çıkmamaktadır. Daha çok cümle içinde izah ifadesi paylaşmaktadır. Çalışmada *yime birök/yime birök/ymä birök* edatının mevcut olduğu altı adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin dört tanesi paylaşılmıştır.

(Huast. 91) (...) *onar ärkä bir bir är [anıñ] başı urtı ädgü kılınçka üzüt ... t(a)vratguçı kılı, ymä birök kim [nom]ka ärmägürsär yazok kılzar anı kun ... ädgü boşgut boş[g]lu[r]u[p] ... lar kim bolur ärt[i] ...* (Özbay, 2014, s. 31). “(...) Her on kişinin başına bir kişi koydu ve bunları (diğer insanları) seaplara ... özendirmesi (dini yayması) için görevlendirdi. **Bunun üzerine** (bu görevliler) ihmalkâr olup (dinî öğretiyi doğru uygulamayanlara), günah işleyenlere güzel nasihat verip ...” (Özbay, 2014, s. 33).

(Kuanşı 29) ... *taqı yime birük bu üç miñ uluğ miñ yir suvda tolu yavlaq yek içgek erser...* (Tekin, 1993, s. 10). “... **Ve tekrar** bu sayısız (üç bin büyük bin) memleketlerde birçok kötü, (insan yiyen) devler bulunsa...” (Tekin, 1993, s. 20).

(TT IV A24) (...) *ol bizing kılmış kaz-ganmış tsui irinçü ayag kılınçlarımız sanı sakışı idi yok ymä birök kılmadımız ärsär* (...) (Bang ve Gabain, 1930b, s. 436). “(...) O bizim yapmış, kazanmış olduğumuz günah ve kabahate müstahak olan kötü davranışlarımızın haddi hesabı yok; **buna rağmen** yapmadık ise... (...)”

(TT IV dp.) *ymä birök kıltım [ärsär]* (Bang ve Gabain, 1930b, s. 445). “**Bunun üzerine** yaptım ise...”

2.11.2. neçök/neçük ve ilgili şekiller

2.11.2.1. neçök/neçük

neçök/neçük/näçük/niçük şeklinde dört varyantı olan ve *nasıl*, *niçin* ve *neden* anlamlarına gelen bir soru edatıdır. Etimolojik tahlili *ne + çe ök* şeklinde yapılabilir. Kullanılışı ve vazifesi *nasıl* gibidir (Hacıeminoğlu, 2015, s. 278). Çalışmada

neçök/neçük edatının mevcut olduğu otuz dört adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin üç tanesi paylaşılmıştır.

(RNKT 3/3) (...) *meger Ol, neçük ewrülür sizler?* (Ata, 2013, s. 87). “(...) O halde **nasıl** (doğru yoldan) döndürülüyorsunuz?”

(U IV-A 61) *tip tidi. ay yekler trkin söz-leşler. neçükledi meniñ balıqımtağı uluşumtağı ig toğa kitmez. yekler inçe tıdiler uluğ ilig bu oğ seniñ balıqıñ-ta küntin yıñak bir uluğ bedük söğüt bar* (...) (Müller ve Gabain, 1945, s. 18). “Dedi: ‘Ey şeytanlar, hemen şimdi söyleyin: **Nedendir** benim şehrimdeki ülkemdeki hastalık (ve) dert gitmez?’ Şeytanlar şöyle dediler: ‘Büyük Hakan, senin tam (olarak) şu şehrinde güneye doğru bir büyük (ve) yüksek söğüt (ağacı) var (...)’” (Müller ve Gabain, 1945, s. 19).

(U IV-B/C/D 88) (...) *inçe kaltı türk yigit kınçıy-lar sever begdin adrılp neçük titreyür bez-er erser* (...) (Müller ve Gabain, 1946, s. 78). “(...) Nasıl ki kuvvetli genç kadınlar sevgili beyden ayrılp **nasıl** titrer ise (...)” (Müller ve Gabain, 1946, s. 78).

2.11.2.2. k(a)ltı neçök

Bağlama edatı olan *kaltı* ET’de sıklıkla görülmektedir. Bu cümle başı bağlama edatı *ne zaman ki, vaktâ ki, nasıl ki* ve *eğer* anlamlarına gelmektedir (Hacıeminoğlu, 2015, s. 166). *kaltı* bağlama edatı, *neçök* soru edatı ile kalıplaşarak birleşik cümle başı edatı hâline gelmektedir. *kaltı neçök* edatı *benzer şekilde* ve *gibi* anlamlarını ifade etmektedir (Eraslan, 2012, 292). Bu bağlama edatı için *eğer nasıl ki* anlamı da verilebilir. Çalışmada *kaltı neçök* edatının mevcut olduğu üç adet örnek tanıklanıp aşağıda paylaşılmıştır.

(AY 138/16) (...) *k(a)ltı <neçök> öngre ertmiş üdteki alku ulug bodıs(a)t(a)vlarıñ burkan kutınga katıglanur erken ökünüp* (...) (Kaya, 1994, s. 122). “(...) **Eğer nasıl ki** zamanla geçmişteki bütün büyük Buda adaylarının Buda kutsallığına (ulaşmak) için çabalarken pişman olup (...)” (Ölmez, 1991, s. 32).

(AY 139/6) (...) *k(a)ltı neçök kin keligme üdteki alku ulug bodıs(a)t(a)vlar burkan kutınga katıglantuklarınta* (...) (Kaya, 1994, s. 122). “(...) **Eğer nasıl ki** ilerde, gelecek zamandaki bütün ulu Bodhisattvalar Buda kutsallığına (ulaşmaya) çalıştıklarında (...)” (Ölmez, 1991, s. 32).

(AY 139/18) (...) *k(a)ltı neçök amtı bo közüñür üdteki ontın singar yirtinçülerte erigme alku ulug bodıs(a)t(a)vlar burkan kutınga katıglanıp* (...) (Kaya, 1994, s. 122). “(...) **Eğer nasıl ki** şimdi bu halihazırdaki zamanda on taraftaki dünyalarda (*Loka*) var olan bütün büyük Buda adayları, Buda kutsallığına (ulaşmaya) çalışıp (...)” (Ölmez, 1991, s. 33).

2.11.2.3. neçökin/näçükün

neçök/näçük soru edatından türemiş bir şekildir. Edatın sahip olduğu *-(i)n* sesinin manayı kuvvetlendiren bir vasıta hâli eki olabileceği ifade edilebilir. *neçök/näçük* ile

aynı işleve ve aynı semantik değere sahip olan *neçökin/näçükin* soru edatı *niçin, nasıl* ve *ne şekilde* anlamlarına gelmektedir (Caferoğlu, 1968, s. 135; Eraslan, 2012, s. 590). Bu soru edatı, aşağıdaki örneklerde *her ne şekilde (olursa olsun)* anlamında eylemsel tarz bildiren bir durum zarfı yapmıştır. Çalışmada *neçökin/näçükin* edatının mevcut olduğu yirmi yedi adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(BT I B86/6) (...) *könjülüg uzatı üzüksüz : | nāçükin tägmägäy kalısız nirvan mäniz-ihä || dyan ögüz-nün örküçlänmäki [ärkäçlänmäki] amrulsar* (Hazai ve Zieme, 1971, s. 24). “(...) Gönlü sürekli (ve) aralıksızca **her ne şekilde olursa olsun** *Nirvāna* (sonsuz mutluluk *ālemi*)’nin ebedî mutluluğuna tam bir şekilde erişemeyecek. *Dhyāna* gark olma (dünyeviyattan sıyrılma) nehrinin coşması sakinleşse...”

(BT I B238/4) *kirtü tözüg tüpkärdüktä tnl(ı)g tip titgölüki bultukmaz : nāçükin yag bultuğgay-y yöläştürgäli täñkärğäli : (...)* (Hazai ve Zieme, 1971, s. 29). “Sahih esasın derinine vardıkça varlık gibi adlandırması bulunmaz. **Her ne şekilde** denk ve eşit olması için uygun olacak... (...)”

2.11.3. çın-oķ

Çince *chén* kelimesinden gelen *çın* (Eraslan, 2012, s. 565) sözcüğünün anlamları, *Kutadgu Bilig İndeks*’te *gerçek, doğru* ve *sahih* (Arat, 1979, s. 130), *Dîvānu Lugâti’t-Türk*’ün dizin bölümünde *doğru, güvenilir* ve *doğruluk* (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 623), Arat’ın *Atebetü’l-Hakayık* için oluşturduğu tahlilî fihristte *doğru* (2006, s. XV) ve *Türkçe İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası)*’nde *doğru, hak, gerçek* (Ata, 2013, s. 313) olarak verilmiştir. Karahanlı sahası metinlerinde oķ/ök enklitiği, aslında kendisi gibi bir pekiştirme görevi üstlenen çın enklitiğinden sonra gelerek kalıplaşır. Bu yapı, cümle içinde *şüphesiz, muhakkak ki, gerçekten* ve *kesinlikle* anlamları ile kullanılmıştır (Ata, 2013, s. 314). Çalışmada *çın-oķ* edatının mevcut olduğu altmış sekiz adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

negü tir eşitgil bu karşı saña
baķa körse çın oķ ayur ay toña (KB 5182 / Arat, 1947, s. 517).
“Dinle, bu saray sana ne der; dikkat edersen **muhakkak ki** doğru söyler, ey kahraman” (Arat, 1959, s. 374).

(RNKT 4/119) (...) *kim kim tutsa yekni dost Tañrıda adın, çın-oķ ziyān kıldı, ziyān kılmak belgüliüg.* (Ata, 2013, s. 15). “Kim Allah’ı bırakıp da şeytani dost edinirse **şüphesiz** o, apaçık bir ziyana uğramış olur” (Yazır, 1992, s. 76).

2.11.4. nelük

nelik/nelük şeklinde iki varyantı bulunmaktadır. *nelik/nelük* < *ne + le + ök* soru edatı cümle içinde zarf göreviyle kullanılarak *niçin*, *neden* ve *nasıl* anlamlarına karşılık gelecek şekilde eylemleri ve eylemsileri soru yoluyla belirlemektedir (Kaymaz, 2007, s. 1037). Çalışmada *nelük* edatının mevcut olduğu seksen iki adet örnek tanıklanmıştır. Aşağıda bu örneklerin iki tanesi paylaşılmıştır.

(AH 453) *ajunça bu söküş melamet nelik* (Arat, 2006, s. 76). “Dünyaya bu sövme ve çıkışma **niçin**” (Arat, 2006, s. 98).

söküşlüğ nelük boldı zâhhak otun
nelük *ögdi buldı feridun kutun* (KB 241 / Arat, 1947, s. 40).
 “Küstah Dahhâk neden sövüldü de Feridun neden övgüye ve ikbâle kavuştu” (Arat, 1959, s. 28).

SONUÇ

Çalışmada ortaya konulan bulgulardan hareketle ok/ök enklitiği hakkında birtakım sonuçlara varmak ve bazı önerilerde bulunmak mümkündür:

Çalışmanın başında klitik ve enklitik kavramları genel anlamda açıklandıktan sonra Türkçede enklitikler ile ilgili yapılan çalışmalar paylaşılmıştır. ok/ök enklitiği hakkında farklı araştırmacıların düşünceleri ve çalışmaları ortaya konulduktan sonra bu parçacığın etimolojik arka planı incelenmiştir. Bu hususta “ko (~ *k’-)” parçacığının Altay dilleri teorisine göre bu gruba mensup dillerdeki deiktiklik durumu saptanmıştır. Türkçe, Moğolca ve Toharcadaki ilgili parçacıkların semantik değerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Türkçe, Moğolca ve Toharcadaki ilgili yapıların yedi adet ortak semantik değeri vardır. Bu sayı sadece Türkçe-Moğolca için beş ve yalnızca Moğolca-Toharca için birdir. Semantik kategorilerden beş tanesi sadece Türkçede ve iki tanesi yalnızca Toharcada bulunmaktadır. Eski Türkçe ve Toharcadaki ilgili parçacıkların ekleşme eğilimleri dikkate alındığında bu yapılar arasında dilbilgisellik, özerklik ve deiktiklik bakımından bir paralellik bulunduğu ifade edilebilir. Bu sebeple çalışmada Eski Uygur Türkçesi ve Toharcada ortak olan Budizm çevresinde yazılmış dinî metinlerin her iki dilde de metinlerarası yöntemle mukayese eden çalışmaların Türkiye’de de gerçekleştirilmesi teklif edilmektedir. Bu yolla, Türklük bilimi tarihinde aydınlatılamamış pek çok yapı farklı bir perspektifle yeniden ele alınabilecektir.

ET döneminde ok/ök enklitiği ile ağırlayıcısı belirsiz olanlar, isim olan ağırlayıcılardan sonra, sıfat olan ağırlayıcılardan sonra, zarf olan ağırlayıcılardan sonra, yer tamlayıcısı olan ağırlayıcılardan sonra, zamir olan ağırlayıcılardan sonra, sayı olan ağırlayıcılardan sonra, fiilimsi olan ağırlayıcılardan sonra, eylem olan ağırlayıcılardan sonra, edat olan ağırlayıcılardan sonra ve leksikalleşmiş yapılar olmak üzere on bir ana örüntü oluşturulmuştur. Çalışmada bu örüntüleri meydana getiren 1896 adet örnek saptanmıştır. Kurulan örüntüler ile sanılanın aksine ok/ök enklitiğinin kısıtlı bir işlevi ve anlam çerçevesi bulunmadığı ortaya konulmuştur. Bu yapının ağırlayıcı ile kurduğu ilişkinin onun işlevsel perspektifini ve semantik değerlerini belirlediği apaçık ortadadır:

1. İsim olan ağırlayıcılardan sonra gelen ok/ök enklitiği, cümlede özne görevinde bulunan bir ismin eylemi yalnızca kendisinin hiçbir yardım almadan

gerçekleştirdiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde bu enklitiğin cümlede nesne görevinde bulunan bir ismin eylemden yalnızca kendisinin etkilendiğini ve eyleme dair başka hiçbir muhatabın bulunmadığını ifade ettiği ortaya konulmuştur. Bu örneklerde isim olan ağırlayıcıların iyelik, çokluk ve farklı hâl eklerini aldıkları da görülmüştür. Bu örüntüde oğ/ök enklitiğinin isim tamlamasını oluşturan tamlayan ve tamlanan unsurların arasına girdiği görülmüştür. Bu tarz örneklerde isim tamlamasının tamamının deiktik açıdan vurgulandığı ifade edilebilir. Benzer bir durum sıfat tamlamalarında da geçerlidir. Pek çok örnekte ağırlayıcı bir isim gibi gözükse de ağırlayıcının semantik açıdan bir sıfat tamlaması olduğu ön plana çıkmaktadır. Bu husus da oğ/ök enklitiğinin aslında tek bir sözcükten sonra geldiği için tek bir sözcüğü kapsamak zorunda olmadığını bu yapının kimi kullanımlarda sözcük gruplarını veya bir cümlenin tamamını da semantik olarak kapsayabileceğini ortaya koymaktadır.

2. Sıfat olan ağırlayıcılardan sonra gelen oğ/ök enklitiğinin cümlede bir ismi nitelik veya işaret hususunda niteleyen bir sıfatın nitelendirme sınırlarının keskinliğini vurguladığı ifade edilmiştir. Nitelik sıfatından sonra gelen oğ/ök enklitiği bu sıfatın ismi kesin bir şekilde söz konusu öge ile nitelendirdiğini belirtir. İşaret sıfatından sonra gelen oğ/ök enklitiğinin ise bu sıfatın ismi tam olarak işaret ettiğini ve söz konusu varlığı ‘tam bu/şu/o’ şeklinde deiktik açıdan vurguladığını ifade etmek mümkündür.
3. Zarf olan ağırlayıcılardan sonra gelen oğ/ök enklitiği cümle içinde fiiller ile kurduğu ilişki sonucunda farklı görevler üstlenen bu öğelerin semantik değerlerini çeşitli yönlerden zenginleştirebilir veya sınırlayabilir. Zaman zarflarından sonra gelen oğ/ök enklitiğinin cümledeki zaman ifadesini çabuklaştırma ve eylemin zaman ifadesini tam olarak belirleme gibi görevleri olduğu saptanmıştır. Durum zarflarından sonra gelen oğ/ök enklitiğinin durum zarfının ortaya koyduğu eylemsel tarzı kesinleştirdiği ve oğ/ök enklitiğinin sahip olduğu bu kendine has deiktik vurgulayıcılık özelliği ile bu eylemsel tarzın tekliğini, kesinliğini ve eksiksizliğini ortaya koyduğu belirlenmiştir. Miktar zarflarından sonra gelen oğ/ök enklitiğinin, miktar zarfının sahip olduğu niceliği ve matematiksel değeri kuvvetlendirdiği görülmektedir.

4. Yer tamlayıcısı olan ağırlayıcılardan sonra gelen ok/ök enklitiği aldıkları ekler sebebiyle yer tamlayıcısı olarak adlandırılan sözcüklerin belirttiği eylemin başladığı, meydana geldiği, yöneldiği veya eyleme kaynaklık eden yerleri tam olarak işaretleyerek belirginleştirmektedir.
5. Zamir olan ağırlayıcılardan sonra gelen ok/ök enklitiği, isim olan ağırlayıcılardan sonra gelen ok/ök enklitiğinde olduğu gibi benzer işlevlere ve semantik değerlere sahiptir. Bütün bunlara ek olarak ok/ök enklitiği kendisinden önceki zamirin eylemsel tarz bildirme özelliğini öne çıkartarak onun cümlede durum zarfı göreviyle kullanılmasını sağlayabilmekte ya da söz konusu enklitik bir işaret zamiri ile oluşturduğu yeni dilbilgisel yapı sayesinde bu zamirin bir zaman zarfı görevinde kullanılmasını kolaylaştırabilmektedir.
6. Sayı olan ağırlayıcılardan sonra özellikle de *bir* sayısından sonra gelen ok/ök enklitiğinin *bir ök* yapısını meydana getirerek *+cIk* küçültme ekine karşılık gelecek şekilde *bir* sayısının “teklik” ve “kısıntı” anlamını daha da ön plana çıkarttığı görülmektedir. Küçültme ekine muadil bir kullanım yaratan ök enklitiği cümlede ‘azımsama, acıma ve küçümseme’ ile ‘yegânelik, teklik ve biriciklik anlamına gelecek şekilde ögenin önemli ve kıymete değer olduğunu vurgulama’ şeklinde iki semantik değeri ortaya koymaktadır. Söz konusu yapı aynı zamanda cümle içinde isim, sıfat, zarf ve edat görevleriyle kullanılmaktadır.
7. Fiilimsi olan ağırlayıcılardan sonra gelen ok/ök enklitiği bu grubu meydana getiren isim-fiiller ile birlikte zarf-fiillerin semantik zeminini farklı açılardan zenginleştirebilmektedir. ok/ök enklitiği cümlede isim görevinde kullanılan isim-fiillerden sonra geldiğinde nesnenin tam, belirgin, kesin ve değişmez olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde söz konusu enklitik, cümlede sıfat görevinde kullanılan bir isim-fiilin ardından geldiğinde bu isim-fiil üzerinden eylemin hızlandırıldığı görülmektedir. Bu enklitik cümlede zarf-fiillerden sonra geldiğinde bu zarf-fiil ile cümlenin ana fiili arasındaki semantik bağı kuvvetlendirmektedir. Örnek olarak *-(X)p* zarf-fiili ve ok/ök enklitiğinin oluşturduğu bir yapıda iki eylem arasındaki sürenin çok kısa olduğu ve hatta ikinci eylemin birinciden hemen sonra gerçekleştiği ifade edilmektedir. Ya da cümlede bir durum zarfı görevinde kullanılan *-U* zarf-fiili, fiili genellikle tarz yönünden nitelemektedir. ok/ök enklitiği

ise fiili niteleyen bu zarfın yaptığı nitelemenin tam bu şekilde olduğunu ifade etmektedir. Bu kullanımda aynı zamanda zarf-fiilin sahip olduğu hareketi hızlandırma işlevi de bulunmaktadır.

8. Eylem olan ağırlayıcılardan sonra gelen ok/ök enklitiği cümledeki çekimli fiillerden sonra gelerek bu fiillerin sahip olduğu zaman niteliğini ön plana çıkartır ve kuvvetlendirir. Diğer taraftan söz konusu enklitik, cümle içerisinde isim ve isim soylu sözcüklerden sonra gelerek bu öğeleri cümlede eylem konumuna getirebilir. Buna ek olarak bu enklitik isim ve isim soylu sözcüklerden sonra gelerek zaten eylem görevinde bulunan bu isimlerin koşaçsal yapısını pekiştirebilmektedir.
9. Edat olan ağırlayıcılardan sonra özellikle de çekim, bağlama, kuvvetlendirme ve tekerrür gibi çeşitli görevleri üstlenen edatlardan sonra ok/ök enklitiği gelmektedir. Bu enklitik, edatların sahip olduğu işlevsel zemini ön plana çıkartmaktadır. Edatlar zarf gibi isim soylu sözcüklere dönüşebildikleri için ok/ök enklitiği zarf olan ağırlayıcılardan sonra olduğu gibi zarfın sahip olduğu zaman ve durum anlamlarını kuvvetlendirip cümlede belirginleştirmektedir.
10. ok/ök enklitiğinin kendinden önce gelen farklı görevlere ve anlamlara sahip kelimelere eklenerek kalıplaşmaya başladığı ve bu sürecin sonucunda da leksikalleşerek yeni bir madde başı hâline geldiği görülmektedir. Gerek ağırlayıcı gerekse de söz konusu enklitik, kendi semantik değerlerinden daha farklı bir anlam tabakasında yeni bir leksem meydana getirmektedir. Bu yeni leksem, kendi içlerinde de sahip oldukları semantik değerler bakımından farklılaşarak cümle başı bağlama ve soru edatı gibi farklı görevler üstlenmektedirler.

Sonuç olarak ET’de ok/ök enklitiği, tek bir sözcük türü ve sözcük grubuyla sınırlı şekilde kullanılmamış; aksine söz konusu dönemde yaygın bir kullanım alanına erişmiştir. Bu çalışmanın bize gösterdiği üzere Türkçede enklitik ve ağırlayıcı ilişkisini inceleyen kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışma ile Tarihî Türk lehçelerine yönelik yapılmaya çalışılan dilbilimsel yaklaşımlara katkıda bulunulmuştur. ok/ök enklitiğine yönelik sergilenen inceleme perspektifleri ve oluşturulan metotlar, diğer enklitik ve emsal yapıların incelenmesinde örnek teşkil edebilecektir.

KAYNAKÇA

- Adams, D. Q. (1999). *A Dictionary of Tocharian B*. Amsterdam: Rodopi.
- Adamoviç, M. (2009). *Floransalı Filippo Agenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi*, (Aziz Merhan, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig II Tercüme*. Ankara: TTK Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki / Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ata, A. (2013). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası). Karahanlı Türkçesi (Giriş – Metin – Notlar – Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bang, W. ve Gabain, A. V. (1929a). *Türkische Turfan-Texte I: Bruchstücke eines Wahrsagebuches*, (ss. 241-268). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- Bang, W. ve Gabain, A. V. (1929b). *Türkische Turfan-Texte II: Manichaica*, (ss. 411-430). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- Bang, W. ve Gabain, A. V. (1930a). *Türkische Turfan-Texte III: Der Große Hymnus auf Mani*, (ss. 183-211). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- Bang, W. ve Gabain, A. V. (1930b). *Türkische Turfan-Texte IV: Ein neues uigurisches Sündenbekenntnis*, (ss. 432-450). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- Bang, W. ve Gabain, A. V. (1931). *Türkische Turfan-Texte V: Aus buddhistischen Schriften*, (ss. 323-356). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- Bang, W., Gabain, A. V. ve Rachmati, G. R. (1934). *Türkische Turfan-Texte VI: Das buddhistische Sūtra Säkiz yükmäk*, (ss. 93-192). Berlin: Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter & Co.
- Barthold, W. (2001). *Tohâristan. İslâm Ansiklopedisi – İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati içinde (C. 3., ss. 399-400)*. Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Barutçu Özönder, F. S. (1995). *Türkçede Edat Kavramı. Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı I (22-23 Ekim 1993) içinde* (ss. 73-74). Ankara: TDK Yayınları.
- Barutçu Özönder, F. S. (2001). *Türkçede Enklitik Edatlar Üzerine: çI / çU. Kök Araştırmalar Dergisi, 3:2, 75-86.*

- Bauer, L. (2004). *A Glossary of Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Baydar, T. (2012). Erzincan ve Yöresi Ağızlarında -sA Enklitiği, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 83-92.
- Biray, N. (2013). Kazak Türkçesinde Enklitikler, *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı* içinde (ss. 259-281). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*, (Halil İbrahim Usta ve Ebülfez Amanoğlu, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Bussmann, H. (1998). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, (Gregory P. Trauth ve Kerstin Kazzazi, Çev.). London: Routledge.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Carling, G. (2008). *A Dictionary and Thesaurus of Tocharian A (Vol. I)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- Comrie, B. (2000). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Boston: Blackwell Publishing.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2010). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demirci, K. (2013). *Türkoloji İçin Dilbilim-Konular, Kavramlar, Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi -Modern Türk Dil Bilgisi Çalışmalarının Kapsamlı İlk Örneği-*, (Ali Ulvi Elöve, Çev.). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Doğan, Ş. ve Özalan U. (2013). Eski Uygurcada Tetir/Titir Cevher Fiili Üzerine. *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1:1, 252-263.
- Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçe'de İsim-Fiiller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). La Enklitiği ve Türkçede Bir "Pekiştirme Enklitiği" Teorisi. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 2:2, 35-56.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin / Kâşgarlı Mahmud*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, M. (1991). An Altaic Particle *gU* ? ~ !, *Altaica Osloensia. Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference*, Oslo 1989, içinde (ss. 125-139). Oslo.
- Erdal, M. (2000). Clitics in Turkish, *Studies on Turkish and Turkic Languages, Proceedings of the Ninth International Conference on Turkish Linguistics, Lincoln College, Oxford, August 12-14, 1998* içinde (ss. 41-48). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Gabain, A. V. ve Winter, N. (1958). *Türkische Turfantexte IX. Ein Hymnus an den Vater Mani auf 'Tocharisch' B mit alttürkischer Übersetzung*. Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1956, Nr. 2. Berlin: Akademie.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (Mehmet Akalın, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Grønbech, K. (2011). *Türkçenin Yapısı*, (Mehmet Akalın, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Gül, B. (2016). Eski Türkçe *tarıyçı* "Tarımcı, Ekinci" Adı Üzerine. *Türkbilig*, 32, 85-96.
- Gül, M. (2015). Kutadgu Bilig'de Enklitik Edatları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34/2, 403-416.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar (En eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar) -Yazı dilinde-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hambis, L. (1945). *Grammaire de la Langue Mongole Écrite (Première Partie)*. Paris: Adrien-Maisonneuve.
- Hamilton, J. R. (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Vedat Köken, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Hazai, G. ve Zieme, P. (1971). *Berliner Turfantexte I / Das Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meister Fu" Insadi-Sūtra*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Hazai, G. (1975). Fragmente eines uigurischen Blockdruck-Faltbuches, *Altorientalische Forschungen 3* içinde, (ss. 91-108). Berlin: Akademie-Verlag.
- Heine, B. ve Kuteva, T. (2004). *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İpek, B. (2009a). *Türkçede Pekiştirme Edatları*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ.
- İpek, B. (2009b). Divânü Lugâti't-Türk'te geçen Enklitik Edatları. *Turkish Studies*, 4:3, 1199-1212.
- Kara, G. ve Zieme, P. (1976). *Berliner Turfantexte VII / Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Kara, G. ve Zieme, P. (1977). *Berliner Turfantexte VIII / Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Karaağaç, G. (2009). Edat Üzerine Düşünceler. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1: 5, 157-169.
- Karahan, A. (2014). *Eski Uygurcada Bağlaçlar*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Karamanlioğlu, A. F. (1970). Kutadgu Bilig'in Diline ve Adına Dair. *Türk Kültürü*, C. IX, sa. 98, 127-131.
- Kaşgarlı, S. M. (2004). Uygur Türkçesinde La Edatı Üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)* içinde (ss. 1731-1736). Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk -Giriş, Metin ve Dizin-*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaymaz, Z. (2007). Türkçede Soru Yapma Şekilleri ve Anlam Özellikleri. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (25-29 Eylül 2000)* içinde (ss. 1025-1047). Ankara: TDK Yayınları.
- Kim, R. (2009). Tocharian. *Concise Encyclopedia of Languages of the World* içinde (ss. 1068-1071). Oxford: Elsevier.
- Koca, S. (2018). *Tarihî Türk Lehçelerinde Klitikler (8-15. Yüzyıl)*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Korkmaz, Z. (1961). Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme (Intensivum) Edatı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 9, 13-29.
- Kormuşin, İ., Mozioglu, E., Alimov, R. ve Yıldırım, F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve Kâğıda Yazılı Runik Belgeler*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London&New York: Routledge.
- Kudara, K. ve Zieme, P. (1988). Chinesisch-alttürkische Fragmente des “Schwitzbad-Sūtras”, *Altorientalische Forschungen 15:1* içinde, (ss. 182-191). Berlin: Akademie-Verlag.
- Lehmann, C. (2002). *Thoughts on Grammaticalization* (Second, revised edition). Erfurt: Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt, Nr. 9.
- Lessing, F. D. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük*, (Günay Karaağaç, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Lewis, G. L. (1967). *Turkish Grammar*. New York: Oxford.
- Malzahn, M., Peyrot, M., Fellner, H. A., Illès, T., Koller, B. ve Braun, M. (2017). *A Comprehensive Edition of Tocharian Manuscripts (CEToM)*. Wien: Universität Wien. 03.01.2020 tarihinde <https://www.univie.ac.at/tocharian/?ka> adresinden erişildi.
- Müller, F. W. K. ve Gabain, A. V. (1945). *Çaştani Bey Hikâyesi (Uigurica IV-A)*, (S. Himran, Çev.). İstanbul: Bürhaneddin Erenler Basımevi.
- Müller, F. W. K. ve Gabain, A. V. (1946). *Uygurca Üç Hikâye (Uigurica IV-B, C, D)*, (S. Himran, Çev.). İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Nadelyayev, V. M., Nasilov, D., Tenişev, E. R., Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: NAUK.
- Nalbant, M. V. (2004). Türkçe Enklitik Edatı “LA”. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)* içinde (ss. 2157-2173). Ankara: TDK Yayınları.

- Oruç, B. (1994). *Oğuz Grubunda Edatlar*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Ölmez, M. (1998). Tibet Buddhizmine Ait Eski Uygurca *Bahşı Öğdisi, Bahşı Öğdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, (hzl.: Jens Peter Laut ve Mehmet Ölmez) içinde (ss. 261-296). İstanbul: Simurg Yayınları.
- Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2002). Die alttürkische Xuanzang-Biographie II (Eski Uygurca Xuanzang Biyografisi, II), *Splitter aus der Gegend von Turfan / Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*, (hzl.: Mehmet Ölmez ve Simone-Christiane Raschmann) içinde (ss. 199-242). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Ölmez, M. (2015). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları (Metin-Çeviri-Sözlük)*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Özbay, B. (2014). *Huastuanif: Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan Nalbant, B. (2007). Moğolca-Türkçe Bir Enklitik (Ek-Edat) magat>mAt. *International Journal of Central Asian Studies*, 11:1, 37-51.
- Özyetgin, A. M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Pinault, G.-J., Peyrot, M. ve Wilkens, J. (2017). Tocharian B Parallels to the *Supāraga-Avadāna* of the Old Uyghur *Daśakarmapathāvadānamālā*. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 70/3, 295-315.
- Poppe, N. (2016). *Moğol Yazı Dilinin Grameri*, (Günay Karaağaç, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Rachmati, G. R. ve Eberhard, W. (1936). *Türkische Turfan-Texte VII: 42 Texte*, (ss. 3-124). Berlin: Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften.
- Ramstedt, G. J. (1949). *Studies in Korean Etymology*. Helsinki: Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, XCV.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der Turkischen Sprachen*. Helsinki: Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XXI.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Richards, J. C. ve Schmidt, R. (2002). *Longman Dictionary of Language Teaching & Applied Linguistics*. Harlow: Longman Pearson Education.
- Röhrborn, K. (1971). *Berliner Turfantexte II / Eine Uigurische Totenmesse -Text Übersetzung, Kommentar-*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Sağır, B. (2015). *Özbek Türkçesinde Enklitikler*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Salman, H. (2012). Tohâristan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 41., ss. 214-215). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovi na Glasniye)*. Moskva: Akademiya Nauk SSSR, İnstitut Yazıkoznaniya, İzdatel'stvo 'Nauka'.
- Shōgaito, M. (2008). *Uighur Abhidharma Texts: A Philological Study*. Kyoto: Nakanishi Printing Co., Ltd.
- Starostin, S. A., Dybo, A. V. ve Mudrak, O. A. (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages (Vol. I-II)*. Leiden: Brill.
- Street, J. C. (1982). The Particle *gü* in the Secret History. *Journal of the American Oriental Society*, 102:4, 619-630.
- Swift, L. B. (1963). *A Reference Grammar of Modern Turkish*. Bloomington: Indiana University Press.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrısimit -Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram- (Burkancılığın Vaibhāşika Tarikatine Âit Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, Ş. (1992). Eski Türkçe, *Türk Dünyası El Kitabı* içinde (Cilt II, ss. 69-119). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Tekin, Ş. (1993). *Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlâh)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- Tezcan, S. (1974). *Berliner Turfantexte III / Das Uigurische Insadi-Sūtra*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Tosun, İ. (2017). Tuva Türkçesinde “ol” Enklitiği, *Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı* içinde (ss. 312-325). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Trask, R. L. (1996). *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. New York: Routledge.
- Tuğuşeva, L. Y. (2002). Göktürkler ve Toharlar Arasındaki Münasebetler, (Bilgehan Atsız Gökdağ, Çev.). *Türkler* içinde (C. 2., ss. 152-156). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Uzun, N. E. (2006). *Biçimbilim Temel Kavramlar*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Üstüner, A. (2003). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yakup, A. (2010). *Berliner Turfantexte XXVIII / Prajñāpāramitā Literature In Old Uyghur*. Turnhout: Brepols Publishers.
- Yamada, N. (1993). *Sammlung Uigurischer Kontrakte (Herausgegeben von Juten ODA, Peter ZIEME, Hiroshi UMEMURA ve Takao MORIYASU) Band 1-3*. Osaka: Osaka University Press.
- Yazır, M. H. (1992). *Hak Dini Kur'an Dili (C. 3)*. İstanbul: Azim Dağıtım.
- Wilkins, J., Pinault, G.-J. ve Peyrot, M. (2014). A tocharian B parallel to the legend of kalmāşapāda and sutasoma of the old uyghur *daśakarmapathāvadānamālā*. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 67/1, 1-18.

- Zieme, P. (1969). Ein uigurisches Sündenbekenntnis, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XXII: 1* içinde (ss. 107-121). Budapeşte: Akadémiai Kiadó.
- Zieme, P. (1975). Ein uigurischer Erntesege, *Altorientalische Forschungen 3* içinde, (ss. 109-143). Berlin: Akademie-Verlag.
- Zieme, P. (1975). *Berliner Turfantexte V / Manichäisch-türkische Texte -Texte, Übersetzung, Anmerkungen-*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Zieme, P. (1985). *Berliner Turfantexte XIII / Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berlin: Akademie-Verlag.